

T A R T A L O M

▶	3	FARKAS WELLMANN ÉVA	
		Inferno	(vers)
▶	5	SZÁLINGER BALÁZS	
		Lispezsentadorján, prémium események	(vers)
▶	7	DARVASI LÁSZLÓ	
		Karády zárkája	(dráma egy személyre)
▶	25	GÉCZI JÁNOS	
		A zavaros szemről, A hallgatás	(versek)
▶	26	VÖRÖS ISTVÁN	
		Számvetés, Beutaló a pokolba, Kötéltáncos két bérház között, Vonalhúzás	(versek)
▶	30	SZONDY GYÖRGY	
		Teher, Talpalatnyi teremtés	(versek)
▶	32	SZILASI LÁSZLÓ	
		Kései házasság	(regényrészlet)
▶	41	HALMAI TAMÁS	
		Előfeledések (V–X.)	(versek)
▶	43	NAGY ZSUKA	
		nagyvérkör, nem geográfia, placebo	(versek)
▶	46	UNGVÁRI LÁSZLÓ ZSOLT	
		Az éji súlytalanság órái, A múlt záratlan ajtói, Az utolsó vonat állomásán	(versek)
▶	50	TÓTH ERZSÉBET	
		Én lettem volna	(részlet egy önéletrajzi regényből)
▶	56	BÍRÓ JÓZSEF	
		Emberhalász, Szívbelátó tekintetével megsimogat, Csillagok játszótársa, Alkony közelít	(versek)
▶	58	BOTH BALÁZS	
		Kisvárosi temető, Bessenyei, Borderline	(versek)
▶	60	BECSY ANDRÁS	
		Vizespohárnyi	(vers)
▶	62	BORNAI TIBOR	
		Ünnep elé, A pillanat megragadása, A négy jóbarát, A megfelelő szerszám, Ajándék, Árnyalat	(versek)
▶	64	KÖTTER TAMÁS	
		Bosszúvágó	(elbeszélés)
▶	71	FARKAS ARNOLD LEVENTE	
		Soros A-	(vers)
▶	73	OLÁH ANDRÁS	
		veszteségeink, vészkijárat, kísértetfalu, [ki hitte volna]	(versek)
▶	75	SÜTŐ CSABA ANDRÁS	
		eredet, örökség, későnyár, műkő, sírkő	(prózaversek)

PAPÍRHAJÓ

- 77 **KISS LÁSZLÓ**
Mese a kisegérről, aki fölkerkedett (Hanka-dal) (vers)
- 81 **FRÜHWIRTH BLANKA**
Duóból trió, Példakép (mesék)
- 84 **SCHÜTZ GABRIELLA**
A mesék rólunk szólnak – Beszélgetés Bajzáth Máriaival
- 86 **LAIK ESZTER**
Mesebeszéd, másképp (kritika)

MŰHELY

- 89 **BALOGH GYULA**
Vallásos motívumok Krúdy Gyula ifjúkori elbeszéléseiben (tanulmány)
- 95 **HERCZEG ÁKOS**
Jelenlét és hiány – Az önelvesztés és önkiteljesítés formái Ady Endre szerelmi lírájában (tanulmány)
- 99 **SZAKOLCZAY LAJOS**
„Halál, halál, vén Csínom Palkó” – Gyóni Géza költészetéről (tanulmány)
- 102 **MOHÁCSI BALÁZS**
Kong a gong – Napmetaforák Kassák Lajos 1919-es Hirdetőoszloppal kötetében (tanulmány)
- 109 **CSONTOS MÁRTA**
A költői beszédmód és szereptudat új formája: a Végvári versek (tanulmány)
- 117 **KOLOZSVÁRY MARIANNA**
A Kolozsváry-gyűjtemény (tanulmány)
- 122 **SZENTANDRÁSI-SÓS ZSUZSANNA**
Azért gyűjti ezeket, mert magának teszik? – Gerő László nemzetközi magángyűjteménye (tanulmány)
- 125 **ALMÁSI TIBOR**
A Patkó Imre-gyűjtemény és a Darázskirály (tanulmány)

SZÍNHÁZ

- 128 **BERETVÁS GÁBOR**
Hol nincs első és nincs utolsó vendég – A VI. MITEM fesztiválról (tanulmány)

FIGYELŐ

- 136 **KONCZ TAMÁS**
Túl a teljességen – Szálinger Balázs: 361° (kritika)
- 138 **BENE ZOLTÁN**
A tömeg- és a bolytársadalom veszélyei – Bánki Éva: Elsodort idő (kritika)
- 140 **DORCSÁK RÉKA**
Kárpátalja, a halott föld – Shrek Tímea: Halott föld ez (kritika)
- 142 **HANDÓ PÉTER**
Múlt(kút)ba merülés – Oláh András: Visszafelé (kritika)
- 145 **LENGYEL-RHEINFUSS PÉTER**
Levelek a magyar hétköznapiokról – Különböző magyar költő vagyok – Radnóti Miklós levelezése I. (kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el: www.barkaonline.hu

Inferno

Életközépen nagy régen túl azon
gyökereid után tapogató a kéz
hajráler indátz körmi kére harmo
ha érte még a parta vimekés
a tekintet már ügysem megfogott
egy hirtelenes mesében keres
fogóhát mondatot írásjellet
valamit ami nem didaktikus
csak inámt nagy egy új sorzat jelen

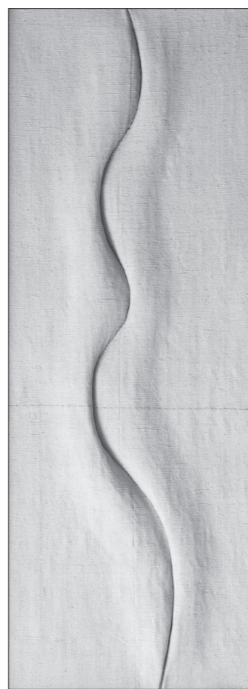
Életközépen túli mintaroldó
az igaz utat cserjésben néped
és feltámul egy réges-régi fertő
gallyakra hull díszjere - rakta fémded
Sétalóddal a kuma homár Széled
a csupasz test így szeggyje a hálót
a kijárt rétked sorban felat állnad
megfontjád a rutint is, mint a rímet
megfogódé rendelkezni kezd a háron

Farkas Wellmann Éva

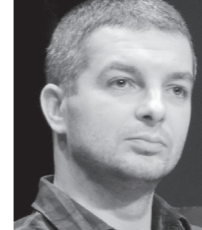
Inferno

életközép vagy régen túl azon
gyökerek után tapogat a kéz
hajszalér indák bármi kész haszon
ha érte még a partra visszanez
a tekintet már úgysem megkopott
egy hétszáz éves mesében keres
fogódzót mondatot írásjelet
valamit ami nem didaktikus
csak irányt vagy egy új sarkot jelez

életközépen túli mintaerdő
az igaz utak cserjésében végzed
és feltáruul egy réges-régi fertő
gallyakra hull dizájner-rakta fészked
szétoldódnak a kusza hosszú szálak
a csupasz test így szaggatja a hálót
a lejárt vétkek sorban falat állnak
megtöntjék a rutint is, mint a rímet
magaddá rendeződni kezd a káosz

Ilona Keserü Ilona: Hasítás (1969; vászondomborítás; 160×60 cm)

SZÁLINGER BALÁZS ◀

Lispezsentadorján, prémium események

I.

A fa gyökerei megemelték a falmaradványt,
Mint egy barát a mondat közepét
Olyan századokban, mikor ég a határ.

A fal mégsem dőlhetett az övéihez:
Épp a gyilkos törzs támasztotta meg.
Így telt egy háború és kettő, hat háború és kilenc.

Aztán egy napon beteg lett a fa. Lombjába
Ábrándos költözőfagyöngy nősténye rakott
Fészket, tojásai a fal melegében rendre kikeltek.

A fiókák kártevőket vonzottak oda
A messzi Afrikából, és velük vihancos,
Rég nem látott, gyönyörű géneket.

II.

Szikrázó tollazat! Színekre törő napfény!
Formás termés! Repülni tanuló, fotogén
Fiókák és új dallamok a születő galaxisnak ható,
Egyre izgalmasabb fakoronában!
A hetvenes évek New York-ja volt az a környék,
Dühöngött benne a fékevesztett béke.

III. a

Természetvédők és műemlékesek kezdték húzkodni
Össze-vissza az élőláncot, egyikek csak a romot
Vették körül, másikkak csak a fát.

Nyilván történnie kellett valaminek,
Mégis mikor történt, és kettévált a domb,
És kiáradt az ország legelső kőolajmezője,

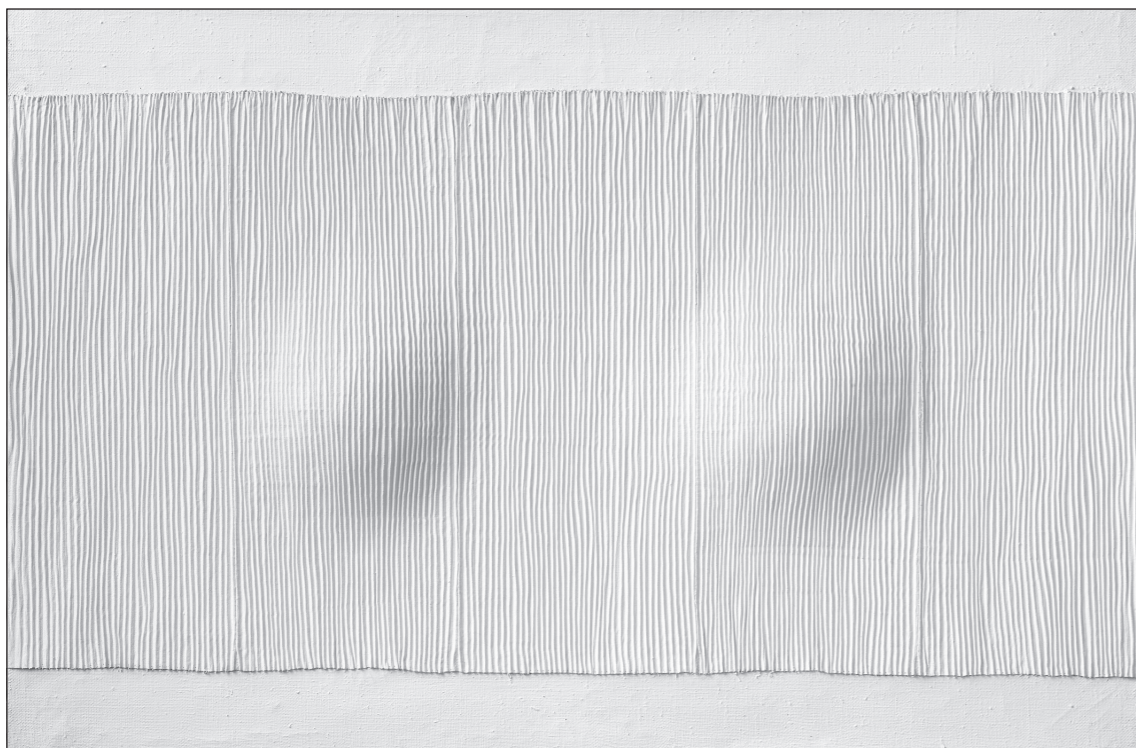
És új világ nyílt, s minden megváltozott:
Jaj, a szellem szerint túl korán jött a jel,
Az anyag szerint meg elkésett volt az ügy.

III. b

A bolthajtásban már ezer éve Remete Szent
Antal lakott személyesen, szegény földműves
Közép-Egyiptomból, remek ajánlólevéllel.

Élvezte ezt a tájat, kedvtelve nézte ezt az embert,
Türelemes volt, mindene megvolt,
Csak csodája nem volt. De most, hogy a tájon

Új növényzet épült, és rendre meggyulladtak
Kihűlt fogalmak, és új vallás tapasztalódott:
Rongyai világítottak.

Ilona Keserü Ilona: Két domb (1969; vászondomborítás; 105×150 cm)

Karády zárkája

Dráma egy személyre

Színhely: börtöncella.

Az ágyat egy földre terített lópokróc szimbolizálja.

Egy vizes kanna, egy lavór három vaspálca-lábon. Ez Katalin magáncellája. Innen viszi a Gestapo a kihallgatásokra. Van egy egészen sötét sarok a színen. Kifeszített fekete vászon – paraván –, amely azonban belesimul a környezetbe. A paraván mögé kiléphet börtönlakóként, dívaként, s viszont.

(Lehet, hogy a fény éppen a dívánál lenne kevés – sejtelem, a cellában pedig éles, erős.)

(Egy átváltozása biztosan lesz.)

Karády Katalin féloldalt ül a széken.

Ajtók csapódnak.

Jajkiáltás.

Csend lesz.

...hogy az embert a szenvedés mutatja meg igazán?

Nekem eddig csak titkaim voltak.

Titkom, titkom, mondd meg nekem.

Mit.

Csend

Hát látszottam-e valaha.

A jóság csak egy könnyű, áttetsző hártya,

átnéz az emberen a semmi.

István, hol vagy.

Én.

Hol vagyok.

ének

Beszakadt az összes körmöm, ujjaim véreznek,

testemen véraláfutások,

kék foltok, sárgák, élő, lélegző sebek,

lüktetés vagyok,

egy égő, fájó lüktetés.

Hogy a szenvedés mutatna meg a világnak?

Nem.

István, annyira szeretném, ha hallanál most.
 Itt vagy nem messze.
 Itt vagy?
 Mindegy, hallj mindent, amit mondok.
 Pedig nem is igazán hozzád beszélek,
 inkább magamnak mondom el,
 hogy... mit... belenéznék-e tükörbe, ha lenne?
 Szenvedek, de ki tud erről,
 nem látnak így,
 nem hallják, ha sírok... ha sikítok.
 Egyszer észrevettem,
 mert figyeltem magam
 a verés közben...
 mindig nézem... hogy nyüszítetek,
 nahát, ilyen is tudok lenni, és ilyen is,
 ázott kutya hangja,
 eltört a gerle szárnya,
 ahogy egy csap hörög.
 Könyörögtem is nekik.
 Kérem.
 Kérem szépen, hagyják ezt abba.
 És semmit sem tudok.
 Azt sem tudom, mit nem tudok.
 Nem tudom.
 Ez az én hangom?
 Hogy a szenvedés mutat meg, ezt különben
 egy kicsi, korpaszürke segédszínész motyogta,
 a Jenő,
 az egyik filmforgatás alatt,
 már nem is tudom, melyikben,
 mindig takarásban állt a Jenő,
 üres tálcával a kezében görbült,
 háta kérdőjel, kopott volt a haja,
 semmi mondatok árválkodtak a nyelve hegyén,
 pezsgőspoharakat vitt ki és be,
 ő súgta ferde, csalódott szájjal,
 hogy ki lehetek,
 ha még a szenvedést sem engedik meg nekem.
 Egy Jenő mondta.
 Nem engedték szenvedni, azt hitte.
 (dúdol)
 Apánk, Kanczler cipész cipőtalppal vert bennünket.
 Dülöngélt haza, ordított, vérben forgott a szeme,
 Kőbányán ilyen melódiák
 imbolyogtak a sörgyári macskaköveken.
 Hallod a járásáról, mennyire itta le magát.
 (kint a folyosó folyosón, valaki megy, füttyörészés, vezényszavak)
 Ahogy a kilinccsel vacakol.
 (kint is csörög a kulcsomó)
 Én meg néztem mindig,
 melyik cipőjét kotorja elő,

de hogy közben többször orra bukik.
 Az ünneplő cipő fáj a legjobban,
 az volt a legkeményebb.
 Az ünnep mindig kemény talppal jár.
 (Valaki ordít. Még egyszer ordít, csönd.)
 Egyszer eldugtam apámnak ezt az ünneplő cipőjét,
 nem találta, üvöltözött, rosszabb lett,
 szíjjal vert aznap bennünket,
 jobban fáj a szíj, mint a cipőtalp.
 A szíj aljas.
 Már azt is mondták, hogy kivégeznek.
 Kivégeznek... Lelőnek.
 Ha kivégeznek, tényleg meghalok?
 Adnak fésűt kivégzés előtt?
 Tükröt.
 Kérem szépen, adnának egy tükröt, én már úgyis meghalok.
 (dúdol)
 Tényleg nem jövök ki innen?
 Igazából erre van esély,
 fájront, kislány.
 Auf wiedersehen, au revoir, bá báj.
 Így pusztulok (nevet, szerepet játszik),
 a földre esek,
 nem mozdulok,
 és az arcomra fut
 a svábbogár,
 hahh.
 (fölkönyököl)
 Ha ezt így, valamelyik filmemben csinálom,
 Egyed szeretőm ordított volna,
 nem élethű, nem élethű!
 nem úgy kell meghalni, hogy meghalsz,
 hanem úgy,
 hogy higgycék el,
 hogy nem élsz.
 Ha meghalok, lehet, hogy nem fogom elhinni.
 István.
 (dúdol)
 Hol vagyok,
 a Zrínyi utcában vagy a Svábhegyen,
 a Melinda szállóban, hol.
 Eleinte még hallottam István kiáltozását is.
 Most már nem hallom, de tudom, hogy él... (levelet mutat)
 becsempészték, a takarítónő, nem is tudom a nevét.
 Nyilván kínozták Istvánt is.
 Hát nem szép, belém bolondul
 egy kémfőnök, a titkok tudója,
 nemdebár, én Istvánom,
 egy... egy gavallér,
 úgy belém szeretett,
 mert miért,

mert különben hideg vagyok veled, tartózkodó,
nem vagyok... voltam elég hálás neki... ő meg
csak néz rám, mintha egy kútba,
pedig olyan okos, átlát mindenkin,
rejtjelek, hálózatok, morzézik,
mutatta,
titátitá,
tud konsp... konsp... fenébe... konspirálni.
A kommunistákon is átlát.
Belém szeretett.
Mert titokzatos vagyok, azért, hát nem?
Igen, igen, igen, azért.
Egy kémfőnök.
Horthy el akarta tiltani tőlem,
István, mint legfőbb fölöttesed, kategorikusan megtiltom, hogy te azzal a nővel...
Kormányzó úr, engedélyt kérek a távozásra.
István, ha te ezt a viszonyt továbbra is...
Köszönöm, kormányzó úr... és el.
István, egy ilyen férfi, én kémfőnököm.
Nem politizáltunk igazán, inkább... inkább.
(*keserűen nevet, ahogy végigsimít magán*)
(*dúdol*)
Kihallgatnak, megvernek, elunják.
Rágyújtanak, gomolyog a cigarettafüst,
nem látok többé napfényt,
meg lombzöldet,
füvet, felhőt, kakastaréjt,
meg teasüteményt,
egy kispiacot,
a fodrászom hajsütőjét.
Tegnap este belöktek egy tányér híg sárgaborsót,
eszembe jutott a franciakrémés.
csak úgy megtalált ez az emlék,
krémés.
Tíz napig csak levest, végül már itatták velem,
nem tudtam fölemelni a csajkát,
egy tányér milyen nehéz.
Milyen jó lenne egy franciakrémés,
fehér maradna a szám... habos,
és nem ilyen repedezett,
véres, feszülő.
Mit tud egy száj.

ének

Kimondtam az egyik vallatás után,
de már csak magamnak a nevem,
hogyan fáj.
Még mosolyogtam is.
Soha nem fáj nekem a nevem:
született Kanczler, lett Varga Rezsőné, születtem 1910-ben,

és december 8-án, a Rózsák terén kereszteltek.
Most meg?
Az én titokzatos nevem Ka-rá-dy Ka-ta-lin.
Vagy egy édes kis kockaszorbó.
Ezzel a pa-pa-pa, jaj, szájjal?
Ettem zsidó lányokkal flódnit,
az is milyen jó lenne,
jó lenne,
jó lenne,
jó lenne.
Egyed Zoltán, szerelmem találta ki a nevem.
Felfedezőm, a nagy,
a szenvedélyes, a törleszkedő, a rettegett Egyed.
Kritikus volt, mint... Isten.
Isten kritikus vagy író?
Ő most a Gestapo?
Egyed szeretett, mert féltékeny is volt.
Aki szeret, féltékeny is.
Azért szereted, hogy csak a tiéd legyen.
Egyed.
Én hollywoodi emberem.
Azt terjesztette, hogy a kaliforniai pálmák alól
üldözte haza a maffia,
leültették egy mexikói nádszékre, rumos limonádéval
és havannai szivarral, és aztán pisztoly a fejéhez,
a cső még meleg egy másik tag miatt,
na, te, piszok Egyed,
ha nem takarodsz vissza azonnal
abba a te Magyarországodba,
abba a milyen országba,
le fogunk lőni,
golyó
ide és ide,
meg ide is,
golyó.
Mert ő még a maffia útjába is keresztbe tudott állni!
Én Egyedem öt finom kofferrel hazahajózott,
kis tengeribetegség, persze,
szivarfüstben érkezett, kék hajtóvás csíköltönyben,
fekete-fehér bőrcipőben,
lótott-futott, színházi büfékben könyökölt,
színészt gyilkolt, így, egy firkantással,
már meg is halt,
már nem is volt,
mígnem meglátott.
Engem.
Áááááá!
(*száját eltátja, ki van verve a foga*)
Meglátni, fölfedezni, nemde?
A szerelmes Egyed, a felfedezőm, a rettegett kritikus.
Húsz százalékot kért értem ez a derék felfedező fiú.

(*zajok kintről*)
 Szeretettel kérdezem,
 de hát mit tudott Kolumbusz Amerikáról?
 Kitalálta, mi lesz velem.
 Nőm lesz, gondolta így, ilyen bátran,
 ágyasom, kreatúráim, jövőm fénylő záloga, életem betetőzése.
 En.
 Hát nem.
 (*dúdol*)
 Egyszer odajött hozzám,
 Sopronban vagy Kolozsvárott
 egy aranyos kis veréb – valami Veronika?,
 már régóta keringett körülöttem,
 nyitogatta a csőrét, becsukta,
 végül rákezdte,
 művésznő, művésznő,
 a jó Istenre kérem, árulja el,
 hogyan kell titokzatosnak lenni!
 Rajtam minden látszik,
 ha csak a lelkemmel sóhajtok, látszik,
 amit gondolok, amit érzek, amit szeretnék,
 az mind látszik,
 látszik, látszik,
 művésznő, drága művésznő,
 én egy nyitott könyv vagyok,
 szépen kérem, tessék nekem elárulni,
 hogyan kell titokzatosnak lenni,
 hogyan kell izgatónak lenni,
 rejtélyesnek, bestiának, jégkirálynőnek, szivárványnak...
 huhh...!
 Végignézttem rajta lassan,
 mennyire szeretem az ilyen horpadt kis lánytesteket,
 amiken átfúj a szél is.
 Nehezek a csontjaim, tudok ringatni.
 Azt mondtam neki,
 kislányom, kezd azzal, hogy érted van minden.
 A világ minden aprósága és nagysága,
 egy fűszál,
 fűben a tojás,
 a katedrális,
 a Nap,
 a Hold,
 az összes ember.
 Az utolsó könnyecsepp miattad csorranjon.
 Ha ez sikerül...
 Ja, és még valami.
 Félj!
 Nagyon félj!
 Csak a tehetségtelenek nem félnek,
 ezt a jó Zilahytól tanultam, ő súgta a borzongó tarkómra,
 amikor nekem adta a Halálos tavaszt.

Meg tudom őrjíteni az ilyen kislányokat is,
 hogy boldogan sikoltoznak, jajgatnak,
 amikor táncoltatom a bőrükön az ujjaimat.
 A titok soha nem felejt el magát, hogy ő micsoda, Veronika.
 Egy titok mindig tudja, hogy titok.
 Egy titok úgy van, hogy nincsen.
 Én már akkor nagy színésznő voltam,
 amikor még színpadra sem léptem.
 Én már akkor milyen magányos voltam.
 Én egész életemben magányos voltam.
 Tudok táncolni csak úgy magamnak is.
 Táncolok, énekelek,
 nekem serceg a gramofon.

(*Belép a paraván mögé, onnan beszél, nem látjuk, üres a színpad, csak a tárgyak.*)

Ha a valóság bűvölni tudna.
 De hát nem tud.
 (*Fölhangzik a zene*)
 Mit tud a valóság, na mit,
 hát ezt.

(*Még mindig nem látjuk, miközben beszél*)

A birodalom elárulása, micsoda bűn.
 Az ágyamból tartóztattak le,
 elhurcoltak a Melinda szállóba,
 mint egy... rablót... egy senkise állatot.
 Délután ötig ültem így. (*Nem látni*)
 Étlen, szomjan, aztán pisilni kellett.
 Én nem tudtam magamról,
 hogy tíz kerek órán át vissza tudom tartani.
 Jó, nem mindet.
 Valamennyit visszatartottam azért.
 Gerhard Clages SS-Hauptsturmführer elé vittek aztán,
 ilyen szép férfi, egy nagyon szép férfi,
 partnerem lehetett volna,
 egy... egy romantikus filmkalandban,
 megbocsáss nekem, kedves Jávor,
 ez a Clages őrnagy egy igazán kifogástalan megjelenés volt.
 Skatulyaember, igazán!
 A hangja!
 Frau Karady, nicht war?
 Igen, Karády Katalin vagyok. Mit óhajt tőlem. Miért hoztak ide?
 Színész vagyok. Az egész városban ismernek, tele van a plakátjaimmal a...
 Elég a fecsegésből. Hol van a titkos rádió állomása?

Csönd

Titkos rádió?
 Jól van, ha ezt akarja. Tudja, hogy végzik a birodalom elárulói? Nem beszél?... Milyen sokat járt külföldre. Kik voltak a kapcsolatai?
 Nekem nem voltak kapcsolataim.
 Miért járt úgy Párizsba, mintha hazamenne?
 Jaj, Párizs. Engem ott... ott játszottak, kérem. A Halálós tavaszt, Primtemps Mortel, a nagy Géraldy volt a filmfeliratozóm.
 Ez volt a kapcsolata, ez a Gerrardy? Így, Gerraldy?
 Géraldy, ő egy költő, egy nagy francia költő. Lehet kapcsolat egy francia költő?

*Csönd, sötét.
 Űtés hangja, jajdulás.*

(férfi hangján, utánozza)
 Keljen fel.
 Los, los! Ezek csak a kóstolók. Akar még?
 Tessék, tessék.
 Szereti még Párizst?
 Akarja?

Űtések, Csönd.

(Katalin) Reggeli helyett kínzás.
 Este is jönnek, vacsora után, ittak már.
 Akkor a rosszabb, ha ittak,
 azt is hallom a léptekből,
 úgy döng a folyosó, ittak, sokat ittak, jaj nekem.
 Az apám csak hadonászott
 Ezek módszeresek, tépik a hajamat,
 a fogam az első napokban kiesett... kiverték.
 A hajamnál fogva lógattak ki az ablakon.
 Most véged van, te kurva.
 Néztem a betonon azt a foltot, arra zuhanok,
 ott török össze.
 Tudok táncolni magamnak is.
 Megpróbáltam itt is, miért ne tettem volna.

Elhallgat a zene, kis idő múlva a díva jön vissza.

A kritika?
 Kegyetlen fajankók,
 értetlenek, vaskalaposak, legnagyobb tisztelettel
 ezt tudom mondani.
 Mosolyog, kiskutya beszélget velem az előadás után,
 alázatos, érdeklődő, dicsérő, rajongó, szabadaba,
 a másnapi cikkből meg csöpög az áldozati vérem.
 Első színházi szerep után mindent várnak,
 nagy a várakozás,
 de milyen nagy,

új tehetség, csillag születik, ah...
 és mert nem azt a mindent kapják,
 hanem egy másikat,
 mert a mindenből is sok van,
 alávaló minden, tisztességtelen, tehetségtelen, olcsó minden,
 oktatnak... kioktatnak.
 Szimpla kezdő,
 hamis hangok,
 élettelen,
 szögletes,
 kimódolt,
 na, na, na, van még valami???,
 hát persze,
 egysíkú.
 Dilettáns.
 Én??
 Nyomban rám sütik a bélyeget,
 annyit se várnak, hogy...
 Mert én a semmiből a legmagasabbra
 léptem. Csinálja utánam valaki. Tessék. Ja,
 nem, nem megy?
(Végigsimít a testén.)
 Szagom van, természetesen... bűzlök.
 De hiszen én reklámoztam a Kék-Vörös szappant.
 Jólápoltság, friss közérzet.
 Én is ezt használom.
 Művésznő, ez a reklám nem a titokról szól.
 Legyen kérem közvetlen, bensőséges, megnyerő. Most nem kell titokzatosnak... Menj te a
 picsába, kisfiú, nemhogy a Frigyláda, vagy azt... a Pandora szelencéje, ha egy frontról jött kato-
 naládát nyitok ki, én akkor is titokzatos maradok.
 Én...
 Vegyenek, kérem szépen, Kék-Vörös szappant.
 Sokat vegyenek.
(a végére teljesen elgyengül)

Csönd, erőre kap

Na, most ki gondolta volna, hogy a nadrágkosztüm
 annyira rendszerellenes tud lenni.
(Utánoz) Tisztelt Képviselőtársak, kellemes, akácfás falusi utcáinkat teleharsogják az erkölcs-
 telen filmszlágerek. A lányok városba utaznak, hajukat levágatják, olyan frizurát készíttetnek, amit
 egyes kétes világú színésznőcskék viselnek. Már a legények is bodrot rakatnak a hajukba. Skan-
 dalum! Kérem a belügyminiszter urat, hogy... kérte. Miattam szólaltak föl a magyar parlament-
 ben. Hát, igazán köszönöm szépen. Ilyen fontos vagyok? Jelentőségem ekkora mértékű?
 Frizurám? Toalettem?
 Köszönöm, köszönöm.
 A Turul Szövetség
 és a honvédő Egységünk
 zajos tüntetéseket szervezett énellemem.
 Ordítottak az urak, lángolt a csürhe,
 és dobálta a dühét, kövét, kavicsát rám.

Gyaláztak, mocskolódtak,
 mint akik az anyatejjel szívták a haragot.
 Fertő, fertő, hol a néplélek!
 Mi köze ennek a magyarságunkhoz?!
 Kiss Ferenc jelentett föl, nyilván.
 A Színészkamara sunyi diktátora,
 egy nagy színész,
 egy színészkirály,
 eljutott hozzám,
 mennyire gyűlöl, toporzékol,
 ha meghallja a nevem, Kkkkkkarády.
 Bizony tudnak sisteregni a senkik.
 Hogy mert ugrálok, nem férek a bőrömbe és hahh, pofátlanul
 megalakult a Kkkkkkarády Katalint kedvelők Klubja!
 A titkárom, Réti Gyuri, zsidó. Egy zsidóóóó!!!!
 Miért nem a munkaszolgálatban védi a hazát?
 A kétszínű szerződéseim!
 Zsidó színészeket pénzelek, amikor pedig a zsidótörvények egyértelműen kimondják, hogy...
 Hát följelentett, magasabb helyeken ez a Kiss. Utána a vízözön. Nem. Lavina. Idáig jutottam. Ez
 volt a cél, nem?

Ez.
 És ez a Kiss, minden létező jót eljátszik, Cyrano, Othello, Bánk bán, aztán hungarista verse-
 ket szaval Szálasinak.
 Ki érti ezt.

*Ének,
 majd hátramegy és a rab jön vissza.*

Tehát.
 Úgy fogtam föl ezt,
 úgy fogom föl,
 az jár a fejemben,
 hogy csakis úgy bírhatom ki ezt az egészet,
 ha egy következő, vagyis aktuális szerepnek tekintem.
 Katalin, mondtam magamnak,
 ez egy föllépés.
 Érted-e? Szerepelsz ezeknek, föllépésed van, hakni a nyilas kiskutyáknak, akik harapnak,
 marnak, az arcod előtt csóválják a pattanásos micsodájukat.
 Clages őrnagynak, a Gestapónak.
 Herr Lemke.
 Ha az apám, Kanczler Ferenc cipésmester nem ver bennünket bőrrel, pertlivel, áztatott
 köpennyel, a fényes ünneplő cipőjével, amibe egy majáliston belepisilt részegen, biztosan nem
 tudnám ezt így csinálni.
 Köszönöm, apukám, hogy vertél, köszönök minden elcsúszó, részeg pofont, minden öklözést.

énekel

Az ember nyilván elveszti az esztét,
 és tényleg, minden remény odavész,
 én meg itt vagyok a meggyötört testemmel,
 a hangtalan sikoltozó, őrző félelemmel,

de azt mondogatom magamnak,
 jól van, Katalin,
 szerep,
 szerep,
 szerep,
 kiválasztottak erre,
 igazítsd meg magad,
 ha nyílik a zárkaajtó,
 beleráncigálnak a fénybe,
 reflektor,
 csapó,
 Kigombolja az arcod előtt a sliccét,
 hogy rád szabaduljon a férfiöl pokolszaga.
 Szádat nyomja az a kemény makkja.
 Csapó.
 Istvánnak soha nem volt ilyen szaga, soha.
 Amikor kislány voltam,
 azt képzeltem, a krumplifőzelékben
 a babérlevél Noé hajója,
 utazik rajta a világ, meg kell menteni.
 De a világ most én vagyok.
 Én annyi fényt, annyi csillámot
 és reszkető fölgyulladást láttam,
 hogy most már az életem végéig
 Karácsonyom lehetne nekem.
 Mennyből az... a mi.
 Tudom a reflektort.
 Tudom, mit lát, mit nem láthat meg soha.
 Tudom a kihallgatólámpa szembefényét,
 az ütésre lendülő kezét.
 Meg kell védeni Istvánt, szerep.
 Meg magamat, szerep.
 Azt hiszik, és higgyék is csak,
 hogy ők rendezik.
 (lövések zaja, kivégzések)
 Nem.
 Ezt a szerepet én rendezem.
 Ez a szerep pontosan úgy az enyém, amilyen
 a magányom volt, ami senkinek sem kellett...
 az én magányom,
 hát, senki nem bírt vele.
 Egy elvált kis nő,
 kurváskodott is, nem?,
 konzumos, csomagolós megoldások, de azért...
 külföldi utak, hordónyi hasak mellett,
 külföldi utak olcsó parfümök felhőjében,
 francia, svájci frank, márka és font a retikülben,
 aztán meg micsoda?!,
 egy proli sztár akar lenni?,
 a minden akar lenni?,
 hogy van ez elképzelve, kérem?

Hogy gondolhatja a tócsa, hogy folyót alakít?
Na, ne.

István sem bírt a magányommal,
eljegyzett, és mintha hiába,
szorítson jobban, akarjon jobban, kérlelt,
nem tudtam.

Mindig egyedül ültem Kőbányán is az utcapadkán,
Szabadkán, amikor egy napig dedikáltam,
egyedül a milliók előtt,
fény, csapó, fény, csapó,
magány.

Katalin, Karády Katalin!, kiabáltak.

Olyan magányos voltam, mint egy hóhér.
Vegyetek Kék-Vörös szappant, suttoztam.
Kék-Vörös.
Kék-Vörös.

énekel

Sokat gondolkodtam,
direkt úgy mondták-e
forogás alatt vagy két fölönás szünetében,
hogyan halljam.
Akarták-e, hogyan halljam?
Persze, hogyan akarták.
Legyek csak tisztában magammal.
Tü-kör.
Nézz bele, tü-kör.
A kritikák, igen, azok fájtak igazán.
Jobban fájtak, mint most a kitört fogam,
a kicsavart karom.
Tudjam csak, hogy ugyan díva vagyok,
de milyen hiányos,
milyen esetleges,
örjönghetnek értem pilóta-ezredek,
mindenféle rajongóklubok Kolozsvártól Sopronig,
szívhat szipkát utánam bármelyik horpadt mellű kislány,
zokogva dől a sparheltre a háziasszony,
de még az arisztokrácia női szekciója is
fehérre haraphatja a száját,
így,
meg így,
hanem... hanem
az alapok,
nahát,
az alapok, kedvesem,
hiányoznak.
Súgni, búgni, mélyet lélegezni tud,
de például az egyszerű mozdulatok.
Nem tud fölvenni egy poharat, és csak inni.
Nem tud úgy átmenni a színen, hogy csak átmegy.

Nem tud úgy lélegezni, hogy csak lélegzik.
Nem tud a szemével csak látni.
Nem tudja azt mondani, hogy van,
hogy az tényleg csak van,
nem akar többet annál a vannál,
hát én ezt elégszer meghallottam,
mert sügták,
mindenki sügtá,
a bizalmasaim,
a jószándékú rosszakaróim,
rám nyikorogta a kritika,
elpötytyentette az öltöztetőlány,
a sminkes, a fodrász, a kellékes, a szélütötte büfés fiú,
hogy ez a nagybeszéd.
Hiába díva,
díva,
díva,
díva,
ha alatta semmi sincsen.
(súgja) Léggömb.
(súgja) A kis kőbányai léghajó!
(súgja) Proletárbuborék!
(erőteljesebb) Fölállt valahová, de nem tud visszalépni.
Mert az az igazi színész,
aki bármilyen magasságig föllépdél,
de a legmélyebb is vissza tud ereszkedni.
Az az igazi színész, aki ide-oda jár,
és nem merevedik bele egyetlen tartásba.
Ma-ma-manír!
Hát jó, jól van.
Negyvenkettes a lábam,
a cipőket csináltattam,
ájult el férfiarc a fenekemen,
de nem,
nem ez a lényeg,
ha beleszakad, ha belebolondul a világ,
akkor sem az a dolgom,
hogy kiigyak egy pohár vizet, és elmulasszam akárki szomját.
Tőlem, mondom, tőlem lesznek szomszások,
miattam lesznek éhesek, vadak, elveszettek.
Itt, igen, itt a legőcskébb szörnyűségeket csinálják velem,
mióta,
hetek óta,
hónapok óta,
egy börtönben az étel lesz az idő,
tünékeny kis óráim, jelzéseim
lesznek a híg levesek,
a vízfőzelékek,
bőrkedarabok,
kásaszem, lencse, krumpli,
szerezni egy kenyeret,

egy sercli még, ha lehetne, kérem,
 egy görbülő kenyérhaj,
 a halálom felé vezető úton,
 itt egy kenyér, tessék,
 ilyen,
 morzsák, morzsák, morzsák,
 hány óra van,
 annyi óra van, hogy élek
 és ráadásul,
 de tényleg,
 én, Karády Katalin,
 ezzel a névvel, ezzel a testtel úgy döntöttem,
 túl fogom élni.
 Ezt.
 És becsületesen élem túl.
 Túlélni és becsületesnek maradni
 ilyen körülmények között igazán merész vállalkozás,
 hogy azt ne mondjam, lehetetlen.
 Hol a helye itt a becsületnek, ha élve maradok?
 Ott a helye, hogy, mint mondtam, szerep.
 Meg fogom csinálni.
 Semmi az egész, kedves Egyed Zoltán, fölfedezőm, egykori féltékeny szerelmem, kedves
 Aczél Ilona néni, aki verejtékezve tanítottál, kedves megértő Csathó, aki menedzseltél, kedves
 barátom, Jávor, kedves Kiss, aki eszelősen gyűlöltél,
 kedves rajongók,
 kedves ezrek, százezrek, hódolóim,
 kedves Magyarország,
 kedves világ,
 ez csupán csak egy szerep itt,
 nahát, mi ez,
 egy szenespince talán,
 egy lyuk,
 patkányok fészke,
 ahol azonban bemutattatik egy alapok nélküli,
 tanulatlan és képzetlen színésznő,
 egy hirtelen fölkapaszkodott,
 a ragyogásba belemerevedett díva műsorszáma,
 egy olyan produkció,
 sztárprodukció,
 világpremier,
 egyedi és megismételhetetlen produkció,
 melyet senki sem láthat a két szemével,
 aminek nézője egy szál se,
 itt, itt, itt (*a nézőtér felé mutogat*),
 senki,
 senki sincsen,
 ide se értek,
 elkéstek, nem is akartak jönni,
 nem ezt akarták,
 nem így akarták,
 megtagadták...gyávák voltak,

el se jöttek, megijedtek,
 nem,
 nem,
 nem látott senki,
 milyen csönd,
 milyen óriási némaság,
 mekkora vakság,
 mekkora nincstelenség.
 Így is hogy szeretlek benneteket.
 És ti szerettek?
 És akik pedig meg láthatnák – én bikacsökös, snájdig
 pribékjeim – nem vehetik észre, mi ez.
 (*súgja*) Ez egy olyan produkció, melyben a legmagasabb színészi megformálás vezet engem
 vissza az igazsághoz,
 a normális, nappali fényhez,
 a szabad levegőhöz,
 a szélhez, milyen a szél,
 nem a folyosói cűg,
 hanem a házak közt nevető szél...
 (*súgja*) Vissza fogok menni az élethez.
 Íróasztalom, dohányzószipkáim, toalettem, rúzsceruzáim, több retikülöm, festményeim, a
 kalaposdobozok.
 Kalapjaim.
 Egy krémeshez is visszamegyek talán.
 Kérem tisztelettel, nekem ez az életem szerepe.
 (*kiáltja*) És senki nem látja.
 Bármikor a Dunába lőhetnének, megfojthatnának,
 kitörhetnék a nyakamat, lalala,
 halálra hághatnak, lalala.
 Bármikor, lalala.
 Tudtomra adták,
 elhittem, hogy nem kertelnek.
 Nem mondtad meg az összekötődöt,
 nem mondtad meg,
 hány zsidót bújtattál,
 nem mondtad meg, hány kommunistával
 szövetséget ágyasod, a kémfőnök.
 Vőlegényed?
 Azt mondd, vőlegényed?!
 Csak egy zsidókurva vagy, te!
 Keresztény asszony vagyok, uram.
 Nem keresztény az ilyen, fejed szétbaszom!
 Árudd el.
 Mondd.
 Szavak.
 Csak szavak.
 Színésznő vagy, ócska gaz sápadozik az összeszart országkert végén.
 Csak a lilium szavaid kellene.
 Kígyóvédés, nemde?
 Szi-szi-szirmok a lefogalmazónak.
 Te nem kellesz.

Ki vagy te.
 Az vagy, aki nem kellesz nekünk, az.
 A szavak kellene,
 mondd, ábrázold, fessd, színezd,
 becsüld föl.
 Vallomás!
 Mondd, ki, csak meséld el, nem érted?!
 Mondd azt, amit nem tudsz.
 Találd ki.
 A jó kurva anyádat,
 játszd már el!

Csend.

(halk) Elég volt ebből.
 Hogy ez zakatol napról napra,
 csöpög a víz a plafonról,
 lámpa föl, lámpa le, ordítanak,
 megütnek, a hajamat cibálják, elég.
 Kér egy cigarettát, művésznő?
 Egy jó kis hamvadót?
 Röhögnek.
 De a minap kértem egy Kék-Vörös szappant,
 na, ezen elgondolkodtak,
 gúnyolódom-e,
 aztán biztonságból megverték,
 fejem a falba,
 a számba dörzsölt bele a salétrom,
 minek neked szappan,
 te ócskaság ribanc,
 lesz a testeden kék meg vörös elég.
 Picsádon szivárvány.
 Röhögtek.

A takarítónővel üzente István, hogy nem ír több levelet. Tudjam, hogy szeret, de nem ír most már, mert megtalálják. Mint a múltkor. És az rám csak bajt hoz. Nem viselné, ha őmiatta kínoznának. Aranyfiú... mindegy, de hát nem mindegy, miért kínoznak. Levél nélkül is kínoznak. Akkor inkább írjon. De ő nem ír. Fél. Nem szólít meg, fél.

Azt is elárulta a takarítónő,
 beszélnek Pesten, a körúton,
 de Budán is hallani, hogy kivégeztek.
 És a Gold Helga besúgó, ha ő takarít,
 ne mondjak semmit.
 Szóval Pesten már nem élek.
 Budán se.
 Csak itt?
 Na, jó, ezt most tessék elképzelni,
 hogy a Karády Katalint,
 a dívát,
 tegyük ezt hozzá így, ha kérhetem, erős nyomatékkal,
 a dívát,
 lelőtték. mint egy kutyát.

Aber wirklich
 azt mondták,
 a lelövése előtt tükörért könyörgött?
 Eine kleine Spiegel, bitte, bitte schön.
 Spiegel!
 Micsoda?
 Hogy tetszik mondani?!,
 a takarítónő nagyon meglepődött,
 rázta a rémület,
 spiegel, spiegel,
 én meg csaknem elnevettem magam.
 Játék is, hát nem?
 Mármost mit számítana, ha ezután valóban megtennék,
 ha egyszer ki van kalkulálva a lehetőség?!

Csend.

Ez itt az 525-ös cella.
 Furcsa életem vége.
 És én mégis kijövök innen.
 És úgy jövök, hogy rájuk hagyom
 a legszebb szerepemet, megmentem magam,
 és minden tekintetben, mert a lelkemet is megmentem. Azt mondta István, az én kémfőnököm, hogy nem mond nekem semmit,
 semmi veszélyes, semmi kompromittáló, mert, ha ... ha elfognak és esetleg... esetleg megkérdeznék, akkor ne sodorjam magamat bajba.
 Megkérdeztek, ugye.
 És mindegy volt, tudom-e, vagy nem, amit tudni akartak.
 Mindegy volt.
 De én nem voltam mindegy.
 Én ezt két verés között,
 vérző orral és földagadt arccal eldöntöttem,
 nem vagyok mindegy, és nem kell semmi.
 Csak eljátszom, hogy szabad lehessenek, becsületes,
 legyen a dal végén egy krémes.
 Senki sem látja,
 hogy csinálom,
 senki sem küld virágot,
 senki sem tapsol, füttyög, bravózik,
 nincs kritika, nem is lesz.

ének

Édes kis zsinagógám,
 ha az ember őszintén beszél, az nem pogrom,
 ezt egyszer az István mondta nekem,
 amikor megsértődtem valami marhaságon.
 Látom-e még őt?
 Add nekem őt vissza, Istenem.
 Hogy fogom megsíratni, ha elvesztem?

(csönd, járkál)

Tehát.
 Amikor kijövök innen,
 mert ebben egyre biztosabb vagyok,
 akkor is lesz rajtam kalap,
 hogyha nem lesz.
 Úgy jövök ki, úgy jövök el tőlük,
 ezektől,
 hogy csak eljövök.
 Ssssssss.
 Ha odakint magamba szívom a szabad levegőt,
 csak egy lélegzés lesz,
 egyetlen nagy, szabad lélegzetvétel,
 semmi több.
 Úgy fogok meghajolni,
 hogy nem hajolok meg.
 Egy centit se.
 Elindulok a bravózásban,
 a tomboló virágésőben,
 a szívárvány alatt,
 lépek,
 lépdelek,
 szép kalapom meg kell fogni,
 nem lát senki,
 nem hall senki,
 ki vagyok,
 nem vagyok,
 titok vagyok,
 de tapsolni fog az egész világ.
 Csak nekem tapsol.
 Meghajlok.
 Nem, nem a titok hajol meg.

GÉCZI JÁNOS ◀

A zavaros szemről

Ha valakinek a szeme nem áttetsző,
 zavaros, legyen az bármilyen színű is,
 továbbá, ha felhő ül rajta, amelynek
 összesűrűsödött a teteje, s észre
 sem venni az alatta lomhán átúszó
 üveges felhőket, bár benne vihar dúl,
 az illető hamar megbetegszik. Bele-
 hal a betegségébe. Az ilyen ember
 tekintetével az érzékeny lélek nem
 képes táplálkozni, ezért kevés erő
 cselekszik benne. Mondhatni, a homályban
 ücsörög, tétova, tanácstalan szerzet,
 nem tudja eldönteni, mikor hagyja el
 a házat és hagyja otthonát magára.

A hallgatás

A tenyér hasal a lapon,
 nyírfakérgen a nyírfalepke.
 Hajnalban friss a pompa
 és keskeny az árnyékok pereme.
 Ahol a húsárnyalatai a fehérnek hevernek,
 ott vannak a történetek,
 a papír körüli világegyetem visszapillant,
 ezért látható.
 Ami mondható a nyugvó kézről,
 nem tartozik rám,
 s az nem a tiéd, amit elmondhatok.
 Ami benned hulló levél, nem bennem ér földet,
 s mi bennem, az benned szélfúvásra nem lel.
 Van hallgatni miről.
 Csuklódra mandzsettát gondolok s feltűröm,
 hogy a képzeletnek módja van adni ingujjat is.

Számvetés

Csak úgy írhatok számvetést,
ahogy a koldus számolgatja pénzét.
De másképp van-e értelme?
A szenvedésnél fontosabb a részvét.

Még ez is hülyeség vagy részigazság,
a koldusnak nincs mit számolgatnia,
a részvét elavult,
a többi demagógia.

És miről vetnék számot,
kinek fontos a saját élete,
hogy érdekelje, én
mit is teszek vele?

Kockavetés és elvetés,
bármilyen jó elvetése.
Faragatlan önismeret.
Ez ad jogot reményre?

Vagy ez ad jogot reménytelenségre?
Hiszem, hogy nem, hogy nem csak ennyi,
tudom, hogy ennyi sem,
a végtelenbe föl kell menni,
végig egy életen.

Beutaló a pokolba

Mögöttem sok minden maradt,
de nem annyi, mint maradhatott volna.
Kevés lényeg, kevés tapasztalat.
Mint viharban partra vetett angolna,

úgy lep meg egy-egy mozzanat,
egy-egy kép, beutaló a pokolba.
Már a tudat is elragad,
hogy önmagamtól meg vagyok hatódva.

A régi versben sorsról beszél,
aki akkor azt hitte: én.
Hogy ő választotta volna a sorsát.
A versírás volt az a korlát,

amin át nézte a világot,
és onnan szűk égre kilátott,
azt hitte, hogy szűk ég alatt áll,
és a dolgok értelméből valamit kapizsgál.

Pedig csak széles pléhtető
közelsége volt égető,
valami alig mérhető
hitte el, hogy éppen ő

néz majd szembe a „csont és bőr idő”-vel.
Micsoda aljas egy manőver!
Micsoda önmegtévesztési láz!
Micsoda megtévesztettségi vágy,

elhányom magam, ha az akkori
emelkedett magamra gondolok.
Bár be kell azt is vallani,
elkoptattam két-három tudatot

azóta, nem egy nagy dolog,
régóta önmagam vagyok,
a lét-nemértés hangjai
közt süketen bólogatok

a múlt felől jövő szemrehányásra.
Bár talán nem is bánja,
hogya fordítok egy nagyot
azon, mit eddig mondtam.

És emlékeim darabokban
hagyom magamba visszahullani,
hogy összerakjam, ami egybe volt
akkor is. Persze másképp.

Minden az örületig elnagyolt.
Pár részlet az ajándék.
Nem olyan voltál, mint a versben,
mert ott a versben senki sincs.

A tévedésbe elkeverten
a legzaklatóbb titkaim!
Felzaklatott, mit kiterveltem:
a gyöngédség – önmagam ellen.

Kötéltáncos két bérház között

Néznek a könyveim.
Árnyékok lopózkodnak a szemembe, számba,
bebalzsamozni jönnek.
Az ember, amíg könyvet tart kezében, úgy találja,

ő él attól tovább,
ha valami nagyon jót olvas el, nem is a szerző.
Halhatatlan vagyok,
mert a befogadó a remekműhöz felnő,

felrángatja magához
a zsenialitás, nem enged jelentéktelennek lenni,
megátkoz,
ha nem tudsz a súlytalan lét fölött lebegni

kötéltáncosként
két szimpla órád bérháza között,
vagy sárkányrepülőn
vulkánon kelni át, ami épp füstölög.

Néznek a könyveim.
Szellemeik lopózkodnak a fejembe már ma,
holnap én leszek ők megint.
A fényt a szemközti ablak szemembe vágja.

Vonalhúzás

Na, gyűlölködjetek sunyin,
irigyeljétek el, amim
maradt, mint árnyék a fagyin!
Két gombóc az egész csak.
Úgy vizsgálgatják dolgaim,
mint háremét egy alfa-hím,
a jobbak, és a tét a

még biztos jövő évein
uralkodás, a gyenge kín.
De halhatatlan az, akin
viseltes a portéka,
a volt, a van, s persze a nincs,
a durva szó: Nem lesz megint!
S a szeme nincs kisírva.

Mint kiszáradt tó partjain,
hol porban hal csontváza ring,
olyan szerények vágyaim,
de felkap a staféta,
az önmérséklet tán megint,
ám arcomról az enyhe színt
senkinek nem szándéka

leimádkozni lopva, mint
a házról – bár sokat kibírt
a lakhatatlan fönti szint –
a lépcsőt, inkább létra
vigyen az égbe. Szárny repít?
Minek van lassan vége itt,
és van-e hozadéka?

Teher

Amikor utoljára jártunk kinn a mennyekben,
ott hagytunk minden istenit. Mintha teherből
szabadulna az ember, ám bánja már, de mit tehet,
csak rálegyint, az istenit!

Amikor először jártunk lenn a pokolban,
mi voltunk a legolcsóbb árucikk. Százával
vettünk magunkból, ama teher fejében,
mit elhagytunk, ők majd rendezik.

És megszokott helyünkön számba vettünk
mindent, és láttuk: 1×1, az 1. Máskor talán
jobban megfontoljuk, merre bóklászunk.

Talpalatnyi teremtés

1.1.

Bizonyosságnak esetlegest kaptam –
az én kígyóm ártatlan, száz nevét
fölkapja a szél, s mint holt levelét
egy ősznek, szitálná nyíló ajakra.

Szétzilált szabadság. Félre akartam
fésülni üstököd. És láthatom,
míg befonod tincseid, majd, tudom,
egy testbe öltözünk, miért zavarna...

Fejest ugrom csillagomba. Most hány
szín a te neved a tűzcsobbanásban,
hány hangra szab a némaságod át?

Egyetlen arcom minden netovábbra
bízva, többi kellékem ráadás –
üveghegyen túl, nem lehetek más.

1.2.

És nem válnak el: a láb, meg az útja,
hiába küldeném külön csapásra,
a címzett visszaküldi, mintha társa
lenne egy titok, s azzal sűgna-bűgna.

*Tenni dolgomat: szép lehet. Eluntam
jövőknek minden porcikáját, Éva
nem lehetsz a kezdet képein, és ha
kételkedsz, fald fel almáit az úrnak.*

*Ok az okozattól, néhány sötétebb
hangot is remélne, ne hallja meg,
ne lásson ilyen könnyen senki már*

*fönről a sűgás-bűgás elegyére,
ülhet itt, vagy eljöhet, egyre megy –
ugyanaz üdvözöl, ugyanaz vár.*

1.3.

Bizonyosságnak esetlegest kaptam,
és nem válnak el: a láb, meg az útja,
az én kígyóm ártatlan, száz nevét
hiába küldeném külön csapásra,
fölkapja a szél, s mint holt levelét
a címzett visszaküldi, mintha társa
egy ősznek szitálná nyíló ajakra.
(Lenne egy titok, s azzal sűgna-bűgna?)

Szétzilált szabadság. Félre akartam
tenni dolgomat. Szép lehet. Eluntam
fésülni üstököd, és láthatom
jövőknek minden porcikáját. Éva,
míg befonod tincseid, majd, tudom,
nem lehetsz a kezdet képein, és ha
egy testbe öltözünk, miért zavarna?
Kételedsz? Fald fel almáit az úrnak.

Fejest ugrom csillagomba. Most há-
nyok az okozattól, néhány sötétebb
szín a te neved a tűzcsobbanásban,
hangot is remélne, ne hallja meg
hány hangra szab a némaságod át?
Ne lásson ilyen könnyen senki már,

egyetlen arcom minden netovábbra,
fönről a sűgás-bűgás elegyére
bízva, többi kellékem ráadás –
ülhet itt, vagy eljöhet, egyre megy,
üveghegyen túl, nem lehetek más,
ugyanaz üdvözöl, ugyanaz vár.

Kései házasság (részlet egy készülő regényből)

15.

Festő

Nem volt túl sok fogalmam a magyar rock-életéről, ha volt rá módom, a Roxy Musicot hallgattam. De az osztályom folyton arról beszélt, hogy felrobbant a hazai könnyűzene, a robbantó pedig a Dinamit nevű zenekar. Nem érdekelt különösebben, de úgy tettem, mintha foglalkoztatna az ügy. Feltámadt ugyanis a dögöm. Feltámadt, és visszamászott a padlásomra. Remélem, újra meg fog döglenni. A férgekből nem kérek többet. De látni akarom, ahogy mocskos bundáját egy pillanat alatt újra elhagyják a parazitái.

Ezt a vágyamat némiképp megnehezítette, hogy újra kerülgetett a Lény. Már igazgató volt az Aulich Gyula kollégiumban, jó hírű vezető. Folyton beszélt, képeket mutogatott a két teljesen egyforma kisgyerekéről, művészi alkotásaival sokkolt. Azt hiszem, maga helyett mutogatta nekem ezeket. Aztán a vége az lett, hogy egy napon, szoros volt az időbeosztása, elhívott a Munkácsy Mihály Múzeumba, és beszámolt legfontosabb és legtitkosabb műveleteiről.

Autóval érkezett. Ballonkabátot viselt, könnyű öltönyt, a lábán pedig olyan bőrcipőt hordott, aminek oxfordi mintájú volt a szabása. Ezzel együtt nem játszotta meg magát. Azt mondta, Margit elviselhetetlen. Hiba volt, nagyon nagy hiba, hogy elvette feleségül. Csúnya, buta, agresszív, és hát bizony iszik is. Halad előre a folyamat, ő nem tud mit tenni, nemsokára a munkahelyen is részeg lesz az asszony. És akkor mi lesz majd a fiúkkal. Sportolót akar nevelni belőlük. De hogyan, ha közben nem vigyáz rájuk senki. Ingatta a fejét. Aztán túllépett a helyi kókler-mester újabb szerencsétlen olajképen.

Én magam fotózom. Sokáig kerestem a témáimat. Végül annál maradtam, aminek talán épített környezet a neve. Épületek, utcák, terek. Hidak, alagutak. Néhány torony, ha van. Sétálok, fotózom, a gyerekek megkocsikáztatása is kitűnő alkalom. Aztán hazamegyünk, én meg elbújok a filmemmel a sötétkamrába. Kitűnő kuckó. Nem mehettek be apátokhoz, éppen nagyít. Valóban nagyítok: akkorára nagyítom a képet, amekkorára csak bírom. Színes kép kell, nem könnyű munka, de most már meg tudom csinálni otthon is. A4, A3, néha A2. Megszáritom, összehajtogatom, elteszem mindent, külön-külön dossziéba, dátummal, címmel, ABC-sorrendben, néha le is ragasztom. Várom, néha sokat kell várnom rá, hogy valamelyik megszólítson. Szólnak, ha azt akarják, hogy megfessek őket, ordítva kiabálnak. Olyankor kimegyek a sötétkamrába, fixen elhelyezem a képet a festőállványon, és előveszem a Művészellátóban beszerzett egységeimet. Általában tempera, de szeretem az olajfestéket is, van benne valami, már bocsánat a szóért, valami nagyság. Nézem egy ideig a képet. Aztán visszafekszem aludni a Rém mellé. Aztán a következő szólításra nekiállok a festésnek. Csak annyit kell csinálni, hogy az ecsetekkel minél pontosabban odafestem a színeket a fotóra. Újabban néha letérek a határvonalakról. Kicsit megváltoztatom az eredeti színeket. Bekereteztetem valamelyik jaminai mesterrel. Aztán beviszem az kollégiumi irodámba. Hat lehet bent, soha több. A régieket kidobom. Az volna a jó, ha már nem is kellene fotográfia. Akkor talán már festő lennék. Elmosolyodott. Aztán szomorúan belelegyintett a levegőégbé. Soha nem leszek.

Nekem is ez volt róla a véleményem, de eltitkoltam. Eltitkoltam, annyira meghatott, hogy ennyire kitergette nekem a lelkét. Csendben ücsörgött egy képnézegető padon. Láttam, ahogy fi-

nom bundáját elhagyják az odaszokott lények, legyek, hangyák, méhek, darazsak, tetvek és bolhák. Odamentem hozzá, lassan leültem mellé.

Jaj, Gerenda. Ne sírj már. Köz' sorsunk ez.

16.

Hasselblad

Nem akármilyen év volt: a nyár elején, Valerij Kubaszovval az oldalán, Farkas Bertalan kirepült a világűrbe. Ez engem sokkal jobban érdekelt, mint John Lennon halála. Gerenda visszatért. Ki akartam szállni belőle. Kerestem az utat. Öngyilkosság? Nem úgy neveltek. Elválás? Nem fog menni. Visszavonulás? Mindenki azt teszi, én unnam. Elutazás? Nincs rá pénzem, nem is lesz. Önfeláldozás? Abban vagyok. Az úr viszont nem tűnt rossz megoldásnak. Szovjet segítséggel kirepülök az űrbe, ez volt a fantáziaképem.

Sportolni kezdek, végül is még csak harmincöt leszek. Megtanulok oroszul, a szép Vera bizonyára segít majd a nyelvtanulásban. Belépek a pártba, jó, legyen. Aztán jelentkezem asztro-nautának, nem tudom, pontosan mi kell hozzá, de Tyeresskovának is sikerült. Ha sikerül, miért is ne sikerülne, fölrepülök az égbe. Az lenne a jó, persze, majdnem elfelejtettem, ha Gerenda is velem jönne, velem jöhetne Pjotr Alekszandrovics Gavenda, az Universiade hajdani bronzérmese. Együtt szállnánk fel vele az égbe. Hogy ott mit kell majd csinálni, azt nem tudom, de közvetíteni általában az űrsétákat szokták, főleg, ha ketten vannak odakint. Nincs lent, nincs fent, pörög és forog az egész masina, mindenki oroszul hablatyol. Gondolom, lehetne úgy, hogy mi egymás kezét fogva repülünk. Kicsit bután néznénk ki, Gerenda majd kétszer akkora, mint én, különböző űrruha-szabványok, de érződne rajtunk az összetartás. Halkan lépegetnénk, mintha szünet előtt járnánk a szőlők között. Vékony dróton húznánk magunk után a Vosztok nem tudni hányast. Oktobán billegne a monstnum, látszana, hogy az emberé az igazi erő. Masírozni a Hold felé. Néha megállnánk, türelmetlenül nyerítene a hátunk mögött a hajó. Űrkaját ennénk, sűrítményeket, tubuskrémeket, vitaminokat, úgy mennénk tovább. Eljutnánk a Holdig, megnéznénk, mit hagytak rajta az amerikai gazemberek, lábnyomokat, gépeket, zászlókat, méregdrága Hasselblad fényképezőgépeket. Aztán nekiindulnánk, és mindörökbe beletaposnánk az égtestbe az egyenlítőjét. Csak ekkor indulnánk el haza, köszönjük, igen, mi mindig a dolgozó magyar népet szolgáljuk.

Nem vált be a fantáziaképem. Túlságosan szorítottam Gerenda kesztyűs kezét az űrben, ez volt az érzésem. Valami mást kellene tennem, erre jutottam. Valahol lent, a messzi Mediterráneumban. Meggyújtani egyetlen szál gyertyát egy kicsike olasz templomban. Meglepne a láng sárga szépsége, és a gesztust máris nem látnám annyira ostobának. Miért kellene hát ezentúl megfosztani magamat a fényteremtés örömeitől. Az új gyertyát a már égő gyertya fölé tartanám. Gyöngéden érinteném egymáshoz a kanócokat. Gyönyörködnek a váratlan fellobbanásban. Elmerülnek e bensőséges és erős fény látványában. E kifinomult mozdulatsorhoz pedig egyre törekenyebb és homályosabb fogalmakat társítanék. Komoly, erős, hatékony mozdulatok, felölelnek mindent, ami nincs rendjén a világban; mindent rendbe hoznak.

Ekkor fordultam át, nem is értettem magam. Ki akartam szállni belőle. Az volt a határozott célom, hogy kiszálljak. És most, amikor kiszálltam, amikor már majdnem kiszálltam, ráébredtem, hogy zsarnoksággal fontam körül Gerendát, és elkezdtem úgy érezni magam, mintha eddig nyomorult lettem volna, most pedig, hirtelen, átváltoztam volna ósrégi, ragadozó szörnyeteggé. Nem akartam ezt, nem akartam így élni, nem akarom ezt a szörnyeteget, ezt a csúcsragadozót, akivé akaratlanul lettem. Két szabad embert, szabad egyesülésben, azt szerettem volna.

Talán el kellene utaznunk kettesben a messzi Itáliába. Kinti forró szél, bent hideg szélcsend, barokk templom, gyertyagyújtás. Ki tudja. Hátha működik. Csinálhatna fényképeket is, a Hasselblad-kamerájával. Aztán meg festményeket.

17.

Az aspirátor

Rájöttem, megpróbáltam eltitkolni anyám elől, de az orvoshoz elmentem. Igen, igaza van, mondta, gondolják át, kérem. Megkérdeztem Gerendát. Nem kellett neki. A beavatkozást a helyi kórház nőgyógyászati osztályán végezték el. Egy idős orvos volt a doktorom, mindent tudott az efféle esetekről. Mosolygott, megsimogatta a térdemet, mielőtt nekilátott, ne féljen, kisasszony, nem fog fájni. II. János Pál pápához imádkoztam, még kórházban feküdt a merénylet után.

Kórterem. Az öregember hosszú ideig nézegetett egy fémesszközt, ide-oda forgatta a kezében. Az eszköz enyhén hajlított volt, tompa felületű fém, különös pálcák sorozata. A pálcákat egymás után helyezik a nyakcsatornába, ezzel tágítják ki fokozatosan azt. A Hegar-féle tágító, mondta büszkén. De aztán a lamináris pálcát választotta, maga még soha nem szült, ugye, szívem. Pár centis pálcika, japán termék, algszerű anyagból áll, és nedvesség hatására fokozatosan duzzad. Három másodperc fájdalom. Aztán néhány óra béke. Valaki zokogott. Én voltam az. A nővér azzal vigasztalt, hogy találkozunk majd mi még a szülőszobán is, ne sírjon, drága, ne sírjon.

Dolgozott és magyarázott az orvos. Terhesség-megszakítás, legális abortusz. Egy nap alatt történik. Este vagy holnap reggel már távozik a kórházból. A tizenkettedik hétig ezek a megszakítások általános érzéstelenítéssel történnek, néha helyi érzéstelenítéssel kombinálva. Lehetne a műtetet rövid altatásban is végezni. De ha a terhes nő nyugtató fájdalomcsillapítókat kap, elkábul, a helyi érzéstelenítés mellett fájdalommentesen zajlik a beavatkozás, és hát nincs benne az altatás kockázata. Elkábultam. Nem éreztem semmit. Csak a végtelen szomorúságot. Nem kellene ezt tennem, nem kellene megengednem. Olyan volt az orvos, mint egy gonosz, szakállas kis manó. A lábam közt matat. Utólag elmesélte, mit cselekedett.

Talán az abortuszfogót kellett volna alkalmaznia. Ollószerűen nyitható és zárható, fényes valami, két ága tompa csatornában végződik. A méh üregébe zárt helyzetben helyezik fel. Ott kinyitják. A nagy magzati részeket és mellékreszteket zárással távolítják el. Megfogja, kihúzza. De aztán a szívást választotta. Az is elég lesz. Felvezette az üregbe a szívócsövet, tudományos nevén a vákuum aspirátort, és módszeresen kiürítette a méhemet. A hat-tizen négy milliméter átmérőjű, enyhén hajlított csövet, feltolta a méhnyakba, és aztán megnyomta a gombot az elektromos szívóberendezésen.

A művelet elvégzése után szükséges a méhkaparás is. Hogy a méhüregben – esetleg – megtapadó magzati szöveteket és magzati mellékreszteket maradéktalanul eltávolítsa, a kürettkanalat használja az orvos. Az eszköz középen lyukas, a szélei csatornára emlékeztetnek. Igen, jogos lehet a kérdés, hogy lát-e valamit az orvos, miközben a terhesség-megszakítást végzi. Nos, tulajdonképpen csak az ujjaim érzőidegeire és a vén hallásomra támaszkodhattam – utóbbi már csak azért is segít, mert a méhkaparásakor, amikor a méhfalat a fémesszközzel végleg felszabadítják, különös: nedves és tompa, mégis harsogó hang jelentkezik. Kikiabál a testből. Ordít a kicsi lélek, azt mondják.

Este lett. Magamhoz tértem. Nem tudtam hazamenni. Feküdtem a kórteremben, terhes asszonyok és haldoklók között. Folyt a könnyem, és üresnek éreztem a testemet. Lapos volt a hasam, szinte homorú, hiányzott belőle valami. Elvették. Vajon hová tették. Mit csinálnak vele. Hová tették a közös magzatot. Amikor Gerenda belépett, előbányászott a zsebéből egy narancsot. Akkora volt a gyümölcs, hogy alig bírta a kezét a zsebéből kihúzni. Afrikában bizonyos törzsek így fogják meg a majmokat. Kell nekik az étel. Így vesztik el a szabad életüket. Ez jutott az eszembe. Jóságosan mosolygott. Nincs semmi baj, drágám, nem is lesz. Ránéztem. Nem nevettem. Megkértem, hogy kérdezze meg a doktorokat, hová teszik ilyenkor a kaparékot, hová tették azt a kicsi valakit, akit a méhemből kivettek. Jaj, ne már, válaszolta. Tudtam, hogy ez lesz, ne untass. Szorongás, depresszió, foganási nehézségek. Posztabortusz szindróma, az a neve, P. A. S. Szedd már össze magad, drágám. Fogunk mi még nagyokat mulatni. Még a kezemet is megfogta.

Reggel volt, talán csak hajnal, amikor összeszedtem a holmimat, és hazahurcolkoztam. Meszebb volt a Szőlő utca, mint a pokol.

18.

Kis Hajó

A csapból is a falklandi háború hírei szóltak, angolok az argentinok ellen, beárnyékolnak mindent. A mi kapcsolatunk is befelhősödött, hiába beszéltem hozzá, alig figyelt, szűkszavúan vagy egyáltalán nem válaszolt hozzá intézett szavaimra.

A Kis Hajóban ültünk. Folyamatosan beszéltem hozzá. Meg akartam hódítani. Szórakoztató akartam lenni, mélyen szórakoztató. De amikor előadást tartottam neki a helyzetemről, nagyon nehéz volt nekem az abortusz után, mégis kibírtam, gyakran úgy tűnt, mintha Gerenda másfelé nézne, máshová figyelne, mintha csak a környéket venné szemügyre, vajon hol állhatott a nagy bombázás előtt a Kakas nevű csárda és kupleráj, milyen lehetett régen a vasútállomás, nem áll-e még, véletlenül, a Mezőgazdasági Szakiskola. Összetörte ezzel a szívem. Megálltam, vártam. Gerenda visszafordította a fejét. Rám nézett, zavart volt a tekintete. Folytasd csak, Magda, figyelek. Újra felvettem hát a fonalat. De nem hittem már a történetemben. Nem is igaz. Meg se történt. Lehet, hogy épp ezt akarta elérni.

A Kis Hajó a Népköztársaság útján állt, kis fakkjai olyanok voltak, mint egy miniatűr méretű, rossz koncertterem. Az érzelmi tér holt sarkokat is magába foglalt, olyan helyeket tehát, ahová a hang soha nem jut el. Korábban úgy gondoltam, hogy a legtökéletesebb beszédpartner az, aki a lehető legnagyobb rezonanciát hozza létre körülöttünk. A legjobb társ egybevégt a legkiválóbb akusztikus terünkkel. Gerenda ekkor nem volt a legjobb társ. Könnyel fogadta keserű csillagomat. Vonzódások, doktrínák, tudások, a finomság minden izgalma, énem egész villogása elporladt abban az ő tehetetlen terében. Sivatok, hóméző. Néha azt éreztem, hogy kiválóságom túlszárnyalja az övét. Mintha előnyben lennék vele szemben. A szoros emberi viszony rettenetes gépezet. Az egybeesésre, a pontosságra, a precizitásra alapozódik. Ami eltolódik, az máris fölösleges. A be nem talált szó nem selejt, hanem remittenda. Amit nem fogyasztanak el rögtön, az a zúzdába kerül. Igen, drágám, bocsánat, nagyon figyelek. Ennyi volt a juttatásom tőle, gerendai garas.

Beleburkolózott a tárgyaiba, közéjük menekült. Volt egy benzines öngyújtója, azt csattogtatta állandóan, bezöldült réz, rajta szánhúzó rénszarvasok voltak bevésve, még Oslóban szerezte, ajándéknak szánta, de nála maradt, Zippo volt a márkája. El nem lehetett volna venni tőle, az iskolában meg lehetett ismerni a halk, kattogó zajról. Ha ült, a másik kezében a cigarettás csomagja volt, amit beledugott egy kemény bőrtokba, Piran, ez volt belenyomva, meg egy tizenharmadik századi olasz zenész neve, úgy forgatta hosszú ujjai között, mintha aprópénz lenne, trükkös a mutatvány, halálra gyakorolta. A kulcsait felfűzte egy fémkarikára, a fémkarikát egy hegymászó bilincsre akasztotta, azzal illesztette a nadrágjára, úgy zörgött velük, mint egy gyakorlott büntetés-végrehajtó szakember, alulfizetett fegyőr a szegedi Csillagból. És igen, volt egy svájci bicikája is, katonai zsebkész, nála maradt a válogatott korszakából, olyan volt neki, mint egy ösztérületi szerszámkészlet, meg tudta vele szerelni a cipőjét, hiszen hát, végül is, az volt a lényeg. Kék volt a nyele, nem piros, ha elhagyta volna, utána hozzák, ismerte egész Békéscsaba.

Öngyújtó, bőrtok, hegymászó-bilincs, zsebkész: egyiket sem sikerült soha megszerezniem. Többet értek volna nekem, mint a ki nem mondott szavai. A szavai helyett használta őket. Kirakatba tette általuk a szenvedélyét. Eltitkolta őket. Zajongott a tárgyaival. Csendben megoldott mindent. Testének részei voltak, pótlólagos testi lexikon. Szomorú, nagyon-nagyon szomorú trópusok.

19.

Kabir Bedi

Amikor a Sandokan-sorozat elindult Magyarországon, a vetítés napján valóban kiürültek az utcák, mindenki azt a kékes fényt bámulta. Az emberek láthatták, hogy a főhős szeme világoskék, főszerepben Kabir Bedi, és azt is, hogy szemérmetlenül fiatal. Gerenda viszont már nem volt fiatal. Valahol a negyvenes éveinek közepén járhatott, háta kissé meghajlott, egyértelmű volt, hogy a hasán megjelentek az első zsírmadzagok, zsírköteletek, az arca pedig lefogyott, a kemény vonalak közül előugrottak a csontok, idős Uncas, a hosszú életkornak néha kétesek az előnyei. Én most, szerintem, precízen leírtam akkori helyzetét. Öregedését azonban mások észlelték. Egymás kö-

zött róla beszéltek. Negatív. Közönségesen. Néha durván. Vagy ironikusan. Ez nekem akkoriban nagyon rosszulett.

Ballonja megkopott. Öltönei kimentek a divatból. Oxfordi cipőjének lyukas a talpa, vizes lehet a zoknya. A vállá összement. A csípője kiszélesedett. Van már egy kis poci, poci, pocakocská. A Tisza cipőket nem küldik már neki. A comb vékonyabb, a híres vádliban helyet találtak már a jelek, visszeres az izomzat. Lóg a melle, ereszkednek a kötőszövetek, nincs minek tagadni. A bőre is kopik, pergamenszerű az egész figura. Anyajegy, szeplő, májfolt, legalább eddig elmaradtak. A legutóbbi térdműtét óta kifejezetten biceg, nem mondom, jól áll neki. Valaki tudott róla, hogy rendszeresen fogászhoz jár. Ekkor már nem a szuvasodás a legfőbb probléma, hanem a fogíny meggyengülése. Visszacúszik a szövet, a fog pedig mozogni kezd, lassacskán kihull, ha nem, az ujjaiddal is kihúzhatod magadnak. Kezelik, orvosságot is kap, hátha valamennyi megmarad, furcsán is nézne ki fogatlanul vagy kivehető műfogssorral. Gyomorproblémái lehetnek, ha erőlködik, azonnal szellent. Mintha lenne valami baj a forgóival, igen, az élsport néha így üt vissza. Az egyik bokája folyamatosan kattog, fel lehet ismerni róla, akár a kulcsai zörgéséről. A testnevelésórái magas színvonalúak, mindenki elismeri, de megalázza a gyerekeket, és már nem tudja megmutatni nekik a rúdra mászást pusztá kézzel, megcsúszik a tenyere, és aztán nagyot csattan a parkettán az egész ember. Prédikál, kinyilatkoztat, diadalmas történeteket mesél a régi önmagáról. Vége van, lassan vége lesz, nem sikerült a méltóságát megőriznie, kár érte, na.

Voltak információim. Pontosán tudtam, hogy mindebből mi igaz, mi nem. De nem is ez volt a baj. Ez a beszéd egy sima ő-re fokozta le Gerendát nekem. Ez elviselhetetlen volt, alig győztem hallgatni. A *másikom* nekem nem ő. Csak a saját nevén, a tulajdonneven létezik. A harmadik személyű névmás gonosz névmás. A személytelenség névmása. Eltávolít, megsemmisít. Hatalmukba kerítették az én másikomat. Az egyetemes pótlék halovány alfajaként adták vissza nekem. Ő. Minden olyan dologra alkalmazható, amely nincsen itt. Hirtelen halottnak láttam. A nyelv egy hatalmas mauzóleum, olyan, mint Leniné. Hatalmas fal. Azon vannak az urnák. A felirat olvashatatlan rajtuk. De az egyikben benne van Gerenda. Nem vonatkozik rá semmi, ne vonatkozzon, nincsen rá semmiféle vonatkozás. Te mindig csak te vagy nekem. Nem akarom, hogy mások beszéljenek rólad.

Hiszen hát én hódítottalak meg téged. Elbájoltalak, elragadtalak, rabul ejtettelek, elcsábítottalak, évekkal ezelőtt, azon a régi téren. Elraboltalak, messzire futottam veled, ott bújtunk el, hogy biztosítsam a népemen, törzsömön, családomon kívüli kapcsolatot, a diadalmas exogámiát. Lecsaptam rád, akár a villám, akár egy rendőri gumibot. Te vagy az én Szabin Nóm, drága Gerenda, csakis az enyém.

20.

Csizma

Az ősz egyik napján Richter Richárd ámokfutása borzolta az országos kedélyeket. A szege-di Csillag börtön fogvatartottjai napközben bútorokat gyártanak a közeli műhelyben. A műhely hangár méretű. Több százan gyártják a bútorokat, minden fegyőrré tucatnyi rab jut. Az egyik hirtelen megőrült. Nem dolgozom tovább. El akarok menni. Felkapta a baltáját, megölt mindenkit, aki csak az útjába került, ordítva vágatott a főbejárat, az ő kijáratá felé. Tizenkét ember halt meg a csapásai alatt. Rádióhírek, TV-s műsorok, és meglepően sok cikk a Népszabadságban. Nem értettem, miért ez a túlbeszélés. Aztán rájöttem. Richter Richárd helyzete sokban hasonlított a miénkre, mindenkire. Az ország börtön volt. Aki elmegy, disszidál. Ne rohanj, elkapunk. A Magyar Néphadseregben való szolgálat pedig kifejezett börtönbüntetés volt. Csak azért, hogy tudjad, mihez tartsd magad.

Gerenda nem volt sorkatona. A belügyes sportolók felmentést kaptak, jelentős könnyítéseket. De most, amikor a Lipták cukrászdában sűrű Lánchíd konyakokkal sirattuk el az apját, aki tízéves magány után azon az őszön hunyt el valamelyik gyulai tanyán, beszámolt életének utolsó szörnyűségéről.

Anyám szövőnő volt, az apám meg szövőmester, talán mind a két szó ugyanazt a munkát jelenti. Nehéz egyedül élni a tanyán. Néha kibicikliztem hozzá, jobb időkben kimentem autóval, ne lássa azt senki, erre jutottam. Szomszédok nincsenek. Folyóvíz, villany, gáz nincs. Régen volt egy tanyaközpont, de régen megszűnt a bolttal meg a kocsmával együtt. Beljebb költözni nem tudott, egyáltalán nem voltak tartalékai, a havi nyugdíjából élt. A ház rogyadozott. A plafonig fölpenészedtek a falak. Zsíros mocskok minden tárgyon, lekaparhatatlan rétegek. Addig hordta a ruháit, amíg le nem rohadtak róla. Néha vittem nekik újakat. Az orosz bűvárszivattyút rákötöttem a biciklimre, felhoztam neki a kútból a vizet, erős sugárban levertem róla a mocskot, aztán elkezdődhetett egy újabb negyedév, félév. Gumicsizmát hordott, azzal nem volt dolog: lemostam, megszáritottam, visszaadtam rá, mehatsz. Aztán egyszer baj lett a csizmával.

Orosz egyenruha darabjait hordta magán, összevissza rétegekben. A felső cuccot rendben levettem róla, ott remegett alatta egy hetvenéves, alkoholista ember szörnyűséges teste, hagyjuk is ezt. A hosszú nadrág meg az alatta lévő jeger azonban sehogy sem akart kijönni a csizmaszárból. Rajta akartam hagyni a lábán a csizmát, hogy ne kelljen a sárban csupasz lábbal tocsognia, de nem jött ki a gatyá. Rángattam, kiabáltam, mondta lassan, hogy hagyjam abba, fáj neki. Nocsak, hát azt meg miért. Odahoztam egy kis padot, ráültettem. Körbevágтам a nadrág szarát a csizma fölött, aztán meg két oldalt is, levettem róla a csomagot, olyan volt az egésznek a szaga, mint a megerjedt babaürüléknek, oda is hánytam. Körbetapogattam a csizma szarát. Vastag volt a gumianyag, mint ha vékony szivaccsal tekerte volna körbe a lábát. És hát mozgott az egész. Valami lény tekergett mindkét csizmában. Nagyon megijedtem. Őlben vittem be az apámat a szobába. Nekiestem a késsel csizmáknak, nem tehettem mást.

Beleroht a lába a csizmaszárbá. Megrohtadt az egész, ceruza-méretű férgek tekeregtek benne, több helyen is kilátszott a csont, itt-ott még látszottak a kapcarongy maradványai. Lemostam vízzel. Kiszedegettem az élősködőket. Aztán leöntöttem a lábát a maradék pálinkájával, úgy vonyított, akár kecskék levágás előtt. Felültettem a biciklimre. Meztláb volt, hadd szellőzzön. Bevittem a gyulai kórházba.

Őket kivégezték, nem kérdés. De valaki lassan megmoshatná az én lábamat is.

21.

Kárpátia

Anyám csendben aludt, éjszaka nem volt vele semmi problémám, és általában hamarabb is keltem, mint ő. Fogat mostam, lezuhanyoztam, felöltöztem, elkészítettem a reggelit, az övét meg az enyémet is, aztán kimentem a kertbe. Általában egy kis bögre aludttem az ételém, ittam hozzá egy hosszú kávé mézzel. Vártam, hogy anyám szóljon nekem. Bizonyos értelemben ez volt a nap fénypontja: bármi megtörténhet megint. Aztán általában újra megszállt a gond. Gerenda gondja, magamban így neveztem.

Voltak szomorú ébredéseim: még mindig nem az enyém. Voltak szívet tépő, gyöngédségtől túlcsonduló ébredéseim: egy ágyban aludtunk, de hát csak álom volt az egész. Voltak átvirrasztott ébredéseim: miért nincs itt velem, itt kellene lennie, igazán nem nagy dolog. Voltak ártatlan ébredéseim: nem volt itt, nincs is itt, de majd itt lesz, csak ki kell várnom. És voltak pánikszerű ébredéseim: szerencsétlen vagyok, mindenem fáj, ha a fájdalom ölne, most azonnal meg kellene halnom. Szívdobogás, fulladás, őrjöngő rettegés, ahogy a nagy könyvekben meg van írva. Ha szerencsém volt, ekkor szólalt meg az anyám. Merre vagy, Magduskám. Gyere már, annyira éhezem azt a fiúnom reggelit. Levettem az éjszakai pelenkáját, segítettem neki enni, váltottunk néhány szót, aztán indulhattam a gimnáziumba.

Akkoriban az volt a téma az osztálytermekben és a tanáriban is, hogy amerikai mélytengeri kutatók megtalálták a Titanic maradványait. Hatalmas test, kettőbe törve, a tenger legalján. Lehetett látni, ahogy a hajó a felszínen kettőbe törik, aztán a gyorsabban süllyedő első rész lassan megemeli a hátsót, egész a függőlegesig, csak akkor indul el a lift, egészen a világ fenekéig. Négyfokos víz. Narancsszínű mentőmellények, lassú elfagyás. Üres csónakok.

A számunkra ebben az volt az érdekes, hogy anyám ott volt a mentéskor, fent ült a Kárpátián. Gyerek volt még, nem emlékezett semmire, de nem volt kétség, mert a hajó kapitányától kapott egy hivatalos papírost a saját nevére, a menekültek megmentőjének, helyszín, dátum, aláírás. Kimentek Amerikába, aztán visszajöttek. Ennyi volt az életük. Akkor épp félúton jártak, jöttek hazafele. Az apja, azt hiszem, a rosszabbik részt választotta. Vagy mi is lenne a haza, hát, talán már nem is lehet tudni. Nem beszéltem erről anyámnak. Túlságosan felkavarta volna. De Gerendának szóba hoztam.

Először nem hitte el. Titanic. Kárpátia. Jaj, hagyjál már, Magda. Aztán amikor elővettem az anyám oklevelét, kicsit megtört, de még beszélt tovább. Bármikor gyártok neked egyet, csak szólj, ha szükséged van rá. De aztán csak feladta. Nézegette a papírt. Kitergette maga előtt az asztalon. Nézegette, tologatta, vizsgálta. Megalázta a hajtogatás fadarab-jellegű töredezettsége. Megalázta az azóta eltelt rengeteg idő. Majdnem egy egész évszázad. Rendben, elfogadom a bizonyítékot. Csodálatos lehet. Csodálatos lehet jelen lenni egy jelentős történelmi eseménynél. És a végén kapni egy igazolást a jelenlétekről. Be kellene keretezteni, nem gondolod? Nem gondoltam. Anyám az éjjeliszekrényében tartotta. Számon tartotta, bent tárolta lassan romló emlékezetében. Soha nem vette elő. Gondolom, azt gondolta: minnek.

Gerenda felemelte a fejét. A kerek pohárból lassan kortyolta ki a nem létező konyakcseppeket. 1937-ben születtem. Láttam, ahogy az oroszok elkergetik a gonosz németeket. Láttam 1956-ot. Láttam 1968-at. Talán azt is fogom látni még, ahogy ez a mostani kommunista mocsok le hull a semmibe. És látni fogom azt is, amikor a náci visszajönnek. És mégsem lesz semmiféle esemény, amiről papírom lehetne.

22.

A kupac

A Csaba szálló legszebb pincérnöje szóvá tette, hogy Gerenda a Kőrös Hotel éttermének pincérnőjénél ugyanazt a gyengéd és angyali pillantást vetette be, miközben a cigánypecsénye égi mását megrendelte nála, mint amely őt annyira lenyűgözte, amikor ugyanez a pillantás neki szólt. Kicsit elszégyelltem magam, de örültem is, hogy végre szóvá teszik Gerenda folyamatos kokettálását, untam már nagyon. De a férfi is zavarba jött. A tányérját nézve, piros fülekkel azt válaszolta, hogy tényleg ennyire egyszerű lennék. A nő elnevette magát, csak úgy rezegtek rajta az olcsó broszai. Nem, tanár úr, ez nem egyszerű. Ez éppen egy (büszke volt a szavára:) bonyolulat.

Igen, Gerenda néha tényleg tudott gyengéd és angyali lenni. Úgy volt gyengéd, hogy a részédé vált. Végtelenül és kiapadhatatlanul a te részeddé. Voltak maradéktalan harmóniában eltöltött csodálatos estéink. Gyengéd és lassú megnyilvánulásokból épült fel az egész jelenetsor. Eljött értem az autójával, soha nem jött be a házba, de kinyitotta az ajtót, és megvárta, amíg az autós kiskabátomban beszálok. Az autóját letette, mert a Népköztársaság útján lakott, aztán ittunk egy gyors rövidet a Belvárosban. Volt jegyünk a színházba. Bal felső hatos, mint a fogaknál, ezen sokat neveltünk. Nem szerette a bérletet. Közönséges dolognak tartotta, alpárinak, sorozatgyártásnak. A vígjátékokat is unta, nehogy már parancsra kelljen nevetnem. A szünetben pezsgőt ittunk, kijárt. Aztán elmentünk vacsorázni. Csaba szálló, Kőrös Hotel, vagy a nagyon előkelőnek számító Bajor Étterem, ahol forró vizes melegítőt adtak a korsó sörökhöz. Nagyon fájt, amikor véget ért az este. Újra vissza kellett térni a ritmushoz. Rosszabb volt, mint ez a felekezeten túli, különös nirvána. Képes volt megcsinálni. A baj csak az volt, ehhez a kiváltsághoz, azt hiszem, más is hozzájuthatott. Próbáltam nem gondolni erre. Maradjon nekem, ami az enyém. Hívott egy taxit, kifizette előre, azzal küldött haza. Anyám mindig megvárta. Soha nem kérdezett semmit. De egy nagyon mély értelemben kinevette ezt a kapcsolatot. Még az is lehet, hogy igaza volt.

Azt hiszem, ebben az évben volt Csernobil. Iszonyú katasztrófa, olyan jellegű, amitől az ember mindig is félt. Nagyobb baj, mint egy bomba. Nagyon féltek, és össze-vissza beszéltek az emberek mindenféle dolgokat. Egy általános iskolai osztálytársam azt állította, hogy amikor a tragédia napján traktorosként végignézett a földjén, a magba szaladt káposztafejek egy az egyben közvetítették a Kossuth rádió adását. És voltak, akik azt híresztelték bizonyított állításként, hogy az atomerőmű

hatalmas terméi azon a napon gázkamraként funkcionáltak. A holttestek meztelenek voltak, hatalmas kupacot képeztek, fölfelé haladva folyamatosan nőtt a testi erő, ki akartak kapaszkodni a nem tudni miből, sok volt a kétségbeesetten szeretkező fiatal pár, folytatták az üzekedést a halál után is, a testi csomó legtetéjén pedig ott feküdt a legerősebb férfi, győztesen és mindörökre magányosan. Odakint lezárták a várost. Mintha lebombázták volna rengeteg atommal. Néhány évtized múlva fog majd kinyitni. Jó lenne ott lenni, de már nem leszek.

Arra gondoltam, hogy mit tettünk volna, ha mi is ott lettünk volna azokban lezárt a csernobili termekben. Megkínált volna egy kis konyakkal, hogy ne féljek annyira. Piknikszerűen megvacsoráztunk volna, gondolom. Szeretkeztünk volna abban az iszonyú káoszban. Aztán adott volna nekem egy igazi búcsúcsókot. És csak ezután indult volna el egyedül felfelé.

23.

Piran, Ithaka

Volt egy kicsi könyvem, néhány éves lehetett, az ember kialakulásáról szólt, a homályos kezdetektől egészen a homo sapiensig. A végére azt írták a szerzők, hogy a Földön négy milliárd ember él, s ezek mindegyike ugyanannak a fajnak a tagja, szeretetben és békében kellene élnünk egymással. Elképesztően magasnak találtam ezt a számot. És hát közben se világbéke, se szocialista szeretet. Ezért aztán nagyon meglepődtem, amikor kiderült, hogy Zágrábban megszületett az ötmilliárdodik ember. Nocsak, micsoda gyorsulás. Néhány év alatt egy egész milliárd. Amúgy meg el nem tudtam képzelni, hogyan számolták a megszülető embereket, miért éppen Zágráb, és mi történt a születéskor, hohohohó, gyere csak ide, drága kis Ivócskám, te vagy ezen a bolygón az ötmilliárdodik ember, már szobrod is van odakint a téren.

Én már nem akartam gyereket. Azt hiszem, Gerenda sem, volt már neki négy. De a tenger nagyon érdekelt. Az volt a véleményem, hogy minden európai lakosnak évente legalább egyszer le kell ütnie az ipi-apacsot a Földközi-tenger partján. Onnan jöttünk. Apránként csúszunk fölfelé. Egészen a skandináv világig. És a gyomorkeserűnek is megvan a maguk történelmi rétegzettség. Délen Fernet Branca. Középen Unicum. Odafent Jagermeister. Az eszkimók meg nem fogyasztanak semmit, elég nekik a hideg. Szóval: kenyér, olaj, olívbogyó, bor. Vissza kell oda menni. Autóval, Zágrábon keresztül, lassan.

Elővezettem a tervemet Gerendának. Meglepő módon azonnal elmosolyodott, és azt mondta, igen, mehetünk, készpénznek veheted. Amióta a magyar kormány olimpiai szaktanácsadója lett, újra sokat utazott. Van egy útja nyáron, vagy hát majd lesz, ugye, elvisz magával, és utána belefutunk a konferencia-turizmusba. Két hét zavartalan boldogság, állami pénzből. Nem bírta már Margitot. Ki akarta magát nyaralni a saját életéből. Átugrottam az ölébe, fuldokoltam a boldogságtól, sírva puszilgattam a sovány és borostás arcát. Ugyan, Magda, nincs erre szükség, nyílt helyen vagyunk, de azért ő is nagyon örült, örült nagyon az örömömnök. Piranba mentünk, abba a városba, amit a bőr cigarettás tokja ábrázol. A helyi zeneszerző neve pedig az volt, hogy Giuseppe Tartini.

A róla elnevezett főtéri hotelben szálltunk meg. Adtak reggelit, adtak vacsorát, az ebédet lemondtuk, egész nap úsztunk meg napoztunk a sziklák között. Ha nagyon megéhezünk, bejöttünk a központba, ittunk egy kávét, ettünk egy brióst, hideg ásványvíz, aztán megint egy kávé. Végig sütött a Nap. Eszelős fények, eszelős meleg, váratlan ragyogás. Az úzás meg a napozás között Gerenda néha felolvasott a könyveiből. Volt egy Kavafisz-verse, valahogy úgy kezdődött, hogy *Ha majd elindulsz Ithaka felé, / válaszd hozzá a leghosszabb utat, / mely csupa kaland és felfedezés. Azt nagyon szerette, sokszor olvasta nekem, a nyaralás végére meg is tanultam, máris megtudhattad, mit jelent Ithaka.* Álmodoztunk, tervezgettünk, elaludtunk. Konstatálnom kellett, hogy Gerenda napközben is erősen horkol, annyira nevettem ezen, hogy alig bírtam abbahagyni. Szerette a fűgét, ez néha megtréfálta. Nagyon idegesítette, hogy nálunk nehezen terem meg. Az aszaltat meg utálja. Este lezuhanyoztunk, megvacsoráztunk, kiültünk a térre, hallgattuk a zenészeket, és néztük az eget. Rengeteg helyi vörösbort kellett inni, sok-sok vízzel, aztán föl a szobába, és szeretet. Övszert használtunk. Otthon nem kellett védekeznie, itt meg rájárt a készletre. Nagyon nevetésges volt,

amikor felhúzta a hintóporos gumidarabot, titkoltam, hogy vigyorgok. Amikor vége lett, sírtam. Bizonyos voltam benne, hogy mégiscsak léteznek azok a nagy és hozzáférhetetlen dolgok, amiket akkoriban tagadni volt szokás. Talán neki is sírnia kellett, de ahogy szokta, most is eltitkolta.

24.

Burkok

Idilli hetek voltak, egy részlet a Paradicsomból, már ha lesz Paradicsom valaha is: lehet, hogy ez a két hét csak önmagát képviselte. Utánuk más idők jöttek. Tüntettek Budapesten a romániai falurombolás ellen. Letolták a falvakat a felületeikről a hatalmas gépeikkel. Az emberek beköltözhetek az éhező városokba. Vízet öntöttek a helyekre, víztározó lett a magyar településekből, bután meredtek ki a zavaros folyadékból az immár harang nélküli templomtornyok. Haragos volt a magyarországi tüntetés, nagyon dühös. Érezték a népek, hogy most az egyszer tényleg igazuk van. És hát azt is látni lehetett, hogy mindez helyettesítés, nem csak arra a kormányra haragszanak, hanem erre is itt, a miénk. Jönnek majd Trianon népei, és felfalnak minket. Én ettől rettegetem. Mindenkinnek félnie kell valamitől. Amitől félsz, az legyen a tanácsadód.

Az igazság fogalma tényleg léket kapott azokban az évtizedekben, talán el is süllyedt. De azért az aligha lehetett kétséges, hogy, teszem azt, amikor a szövetséges haderők Berlin felé törtek, valóban a Gonosz ellen harcoltak. Ők hordozták az Igazat, és a másik oldalon álltak a Rossz Fiúk. Néha jólesik az igazság, az igazság illúziója. Gerenda sohasem értette ezt. Az atlétikai teljesítmények mérhetőek. Neki ennyi igazság bőven elegendő is volt. A szocializmust utálta, de nem nagyon foglalkozott vele, a hazai vezetők nem befolyásolhatták a stopperóra vagy a mérőszalag működését. Amit pedig Pesten látott, azt nem tartotta vonzónak. Vegyes ellenzék, jönnek minden irányból. Az apja megrohadt lábára gondolt. Nem hitt a hatalomváltásban. Egyszer majd letisztul, talán. Addig ő ragaszkodik a szalagjaihoz, óráihoz. Felfogása hatással volt rám. Nekem nem volt se centim, se stopperóráim. De abban, például, biztos voltam, hogy Gerendáról csakis én tudom az igazat.

Vele kapcsolatban nagyon határozott volt az igazságérzetem. Egyrészt úgy véltem, hogy én vagyok az egyetlen ember, aki Gerendát igazi valójában látja. Különböző burkok vannak rajta. Ruhák, szerepek, kapcsolatok, választott feladatok. Ezeket le kell fejteni. És lehet ugyan, hogy a lefejtés után nem lesz alatta semmi, de akkor az a híres semmi lesz maga az igazság. Másrészt azért, mert saját speciális igényeimet olyan igazság-együttesnek tüntettem fel, amelyből soha nem voltam hajlandó engedni. Szegény anyám halkán nevetett ezen a kapcsolaton. Annyira halkán nevetett, hogy azt hitte, nem is fogom meghallani. De meghallottam, és nem értettem egyet az indokaival. Gerenda. Igazából nem érdekel, hogy öreg, elfoglalt, házas, gyerekes, híres és csakis testnevelésileg iskolázott, elvetemült kokettkirály. Szép verseket ismer. Tud gyöngéd lenni. Akárki is a felesége, mindet utálja. Telnek az évek, és még mindig ragaszkodik hozzám. Gerenda, for ever!

Minden hatalma megvolt fölöttem. Nekem viszont minden tudásom megvolt róla. Az igazságom róla az volt nekem akkor, az a különös fantázia, hogy újra meg újra – késlekedik. Hiába várom, folyton késik. Várat magára. Mégsem tagadom meg. Nem sározom be. Nem árulom el. Megdönthetetlen része ez neki. Nekem is az. Legalább egyszer meg akarom ismerni. Még a halálom előtt. Nem akarok úgy meghalni, hogy igazából ne találkoztunk volna. Ez talán illúzió. De nekem azt tanították, az igazság érzése az illúzió legmélyén lakozik. Nem az igazság igaz, hanem az illúzióhoz való viszonyod, az válik igazzá. Találd meg. Hánts le a sallangjait. Tisztíts meg. Nehéz nemesfém van a legmélyén, tompa fényű és megváltoztathatatlan.

Előfeledések (V–X.)

Mindenlátó

„Angyalnak van-e szíve?”, kérdezi,
indokolatlan elmúlás elől
nyelve alá szorított nyelv alá
bújva, a válasz ne találja meg.
Magányért fullad benne szerzetes.
Társa a fák társaslélektana,
míg behunyja szemét a Mindenlátó.

Jég

A könyvespolcot Uri Asaf-versek
suttogják álomba, s a rádiót
reggel Vivaldi *Gloriája* költi.
Ez hát az otthon? Ez hát a nem-én?
Mely magát sodortatni hivatott,
megél-e jég hátán a halak lelke?
Több van belőled bennem önmagamnál.

Érkező

Varjak gondozta virradat. Megáll
s megállapodik egy identitás.
Az érkezőről figyelmét elvonja,
hogy várakozik; s nem elég üres,
míg galaxisok nem férnek el benne.
Körökbe kémlel, megtudni, hogy Isten
önismereti munkája vagyunk.

Idomulás

Hozzád méri még mindig a világ
magát: rejtelmait, tartalmait
nyelveden közli – idomulna bárha
ezerfelé az ezerszívű rém.
Kivételes szabály vagy. *Nélküledlen*
hogy is szentülne vissza virradattá
az annyi alkony? (Lesz egy, ami nem fog.)

Világnyár

Képzeletedre ébredek. Az összes
ösvény elutazott, maradt a hely,
hol túlmarad magán a bátorságos,
amíg egy Saul Williams nevű angyal
egy New York nevű mennyországból zengi:
Kolozsváron is megtalál a tél,
de világnyárral mit tud kezdeni?

Ország Lili: *Magányos kutya* (1955; vászon, olaj; 35×46 cm)

nagyvérkör (negatív festés)

csak ez a szívizomelhalás ne lenne,
csak ezek a fecskék ne halnának ki,
csukabálnákat, szíjhalakat ne sodorna
ki a tenger.

szökőár lesz megint, kint és bent.
mindig csak valami katasztrófa.
nem ússzuk magunkat meg,
nem úszom meg magam.

a tavasz szívizomszövetéből,
pitvaraiból meg üregeiből hordja a fészket,
de mindig hiányzik valami, egyre
több valami.

azt mondják,
felhők tűnnek majd el a tengerek felől,
nem dudváznak a baromfik a ház hátánál,
nem eszik meg a fecskék a rovarokat,
nem porozzák be a virágokat a méhek.

és én csak állok itt, vezetékszakadásban
ázik a peron Hatvan és Pest között.
sehol egy resti, hogy én is elázok,
sehol egy te, egy ő, egy mi, minden
névmás elhagy, és megint valami
fék njúzt olvasok.
nem tudom, hogy bírom, nem
tudom, hogy vagy, hogy vagyok.

csak ez a szívizomelhalás ne lenne,
csak ezek a fecskék ne halnának ki,
csukabálnákat, szíjhalakat ne sodorna
ki a tenger.

minden katasztrófa, minden fék njúz,
minden kihalás könnyebb lenne veled.

nem geográfia

rossz vagy, az én rosszam,
balladák dúlnak a szívemben.
tegnap megváltoztattad a profilképedet,
hosszabb a hajad, és mint kiskorodban,
a frufrudat előrefésülöd,
és új a szemüveged, a régi jobban tetszett.

alig jártam be földrajzóra,
a tanárnak szép, hosszú ujjai voltak,
és mindig csak zongorált,
mi meg a wc-ben tanultuk a törít.
ha bejártam volna, akkor tudnám,
vagyis, akkor tudtam volna,
hogyan az a kurva nagy óceán.

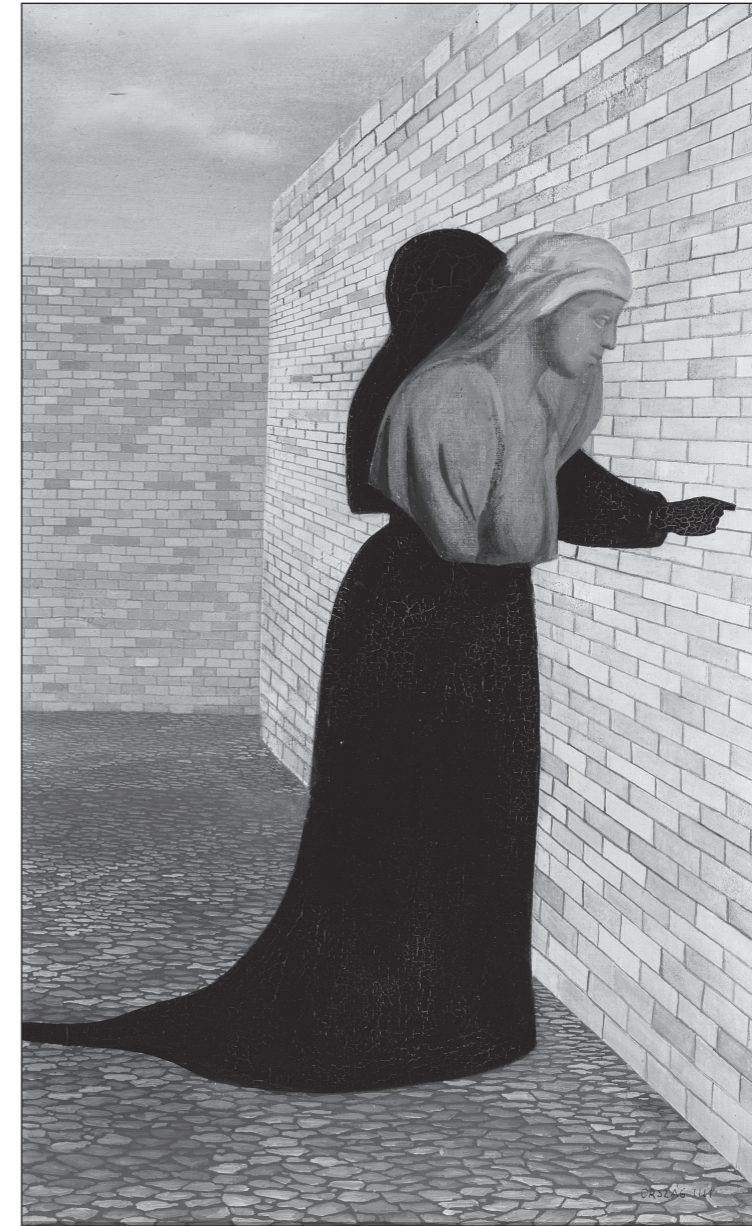
7122 km, légvonalban, hozzád,
szóval, mégsem hiányzik a földrajz,
a mérőszalagok elszakadnak, a szív leáll,
a repülők járnak, te és én, másik földrész,
és ez sem csak geográfia.

placebo

járdára leejtett nyalóka a hold,
pálcikáján bogár,
megy rá a holdra beleragadni.
simára nyalt krátere a szádban,
tejút nyáladon a világ minden,
mert minden líra és biokémia.

szóval, rohanok
az állomásra, és rálépek egy elejtett nyalókára,
a restiben megiszom két jégert,
és rossz vágányon állok.
találkozom valakivel.
aki mesél nekem,
(egy számárról, egy erdőről, spanyolországról.)
nézem őt, hogy milyen szabad,
nézem, hová tűnik el az én időm,
(és hol vagy te benne. sehol.)

a vonat elindul, felszállunk mind végül,
akik rossz helyen álltunk.
és az a valaki félúton leszáll,
megölel, nézek utána, és érzem,
valami fontos kezd múlni belőlem.

Ország Lili: Feketeruhás nő (1955; vászon, olaj; 65×40 cm)

Az éji súlytalanság órái

Gyűlő időmben már nem járnak vonatok,
az idegen állomás a múltba távozott,
nem láttam akkor holnapot,
didergőn ért, súlyban a hó,
és jég szablyája volt a szó.

Hideg utazás, vesztett nappalok sora,
hazatéréskor várt a szegény vacsora,
az álom szédült lázpora;
pohárban sírt a fáradt fény,
fogyatkozó volt a remény.

Ma nyugodt szobában ér el a hallgatás,
sors csillan tollam hegyén, aranylón a láz,
megtelik kacajjal a ház,
hajt a világló akarat,
s az éj rejtőző *jelet* ad.

Lényem világít, papír a lélek, fehér,
s a csillagközi bolyongás ha véget ér,
lényem *más-létből* hazatér,
s az álmom vékony, légies,
éber, hűvös rejtélybe les.

Az idő megvár és lebegtet a béke,
bölcsmagány s csönd vigyáz éjem életére,
és létem ívére téve
tollam suhan és az írás
láthatatlan, égi hívás.

Voltam már első és tagadott utolsó,
telt hold mágusa és repülő napgolyó,
sötétet és sugárt hozó,
és van még, aki *engem* lát,
nem az életem árnyékát.

A hangom zengés, haláltalan világít,
angyal fújja talán, aranykürtjén játszik;
s rokon árnyakat ha látsz itt,
hallgat a mély öblű éjféli
hosszú óraketyegésnél.

A havazás ma – *emlékezésem* – időtlen;
mezítlen, januári fényben születtem,
vagyok, akivé lehettem;
a gyermek félőn létbe jött,
s ma sír érte a felnőtt.

A múlt záratlan ajtó

Későn érkezik a lassú léptű reggel,
lebukik a hold és távozik az éjjel,
motosz a fény az asztalon,
hófúvás túl az ablakon.

Az év várakozik, de ébredni készül,
kihunyott esztendő feled, óv tágas égül,
a múltban elsuhant színek
arcomon törekeny ívek.

A jövő elrejtőzött, dunnába rejtve *az én* –
hallgatag magányban ülök; érlelt a tél –
lesz még a versem dúdoló,
akár a törekeny, első szó.

A múltam ajtóin rézzel vert kilincsek,
– szekrényembe bújtan gyermekkori kincsek –
nyitva időm rejtett zára,
életem világnak szánja.

A fagy kékjét feloldja puha ecsettel
e télvég, s mit vesztett évek sora vett el –
szól az ismeretlen dallam,
hangtalan, fogyó havakban.

Piros bogár reszket a szélben alvatlan,
odúba bújik még, félig öntudatlan –
léte, mit szélvész földre ejt,
– *múló*, de ébredni nem felejt.

Két évszak váltóláza végül kibékül,
télutóm elűz havat és fénybe kékül,
s aki társam – vers útján jár,
szóban gazdag jövőt talál.

Suhan a légben az ezüstszálas áram,
a sétányon a fák állnak szétziláltan,
de moccan az élet a fényben,
vetélt éveim én-tükreben.

Az utolsó vonat állomásán

Idegen utas vagyok, űz az éjszaka,
vágat sorsom a távolodó síneken,
jövöm súlytalan, nem lelem;
vonatom mögött tél hava.
Álmatlanság pora.

Követ fázón az úton egy rokon fénysáv,
de támad a tél, tán nem lesz soha vége,
riaszt a hold hideg érce,
pályát veszít el a vélt táv.
Száz pallos a lét – vád.

Ablakok fénye szunnyad a metsző éjben,
fogy a mondat, a fázó gondolat kevés,
hiányban nincsen ébredés –
életemben ülök tétlen.
Halál leng az égen.

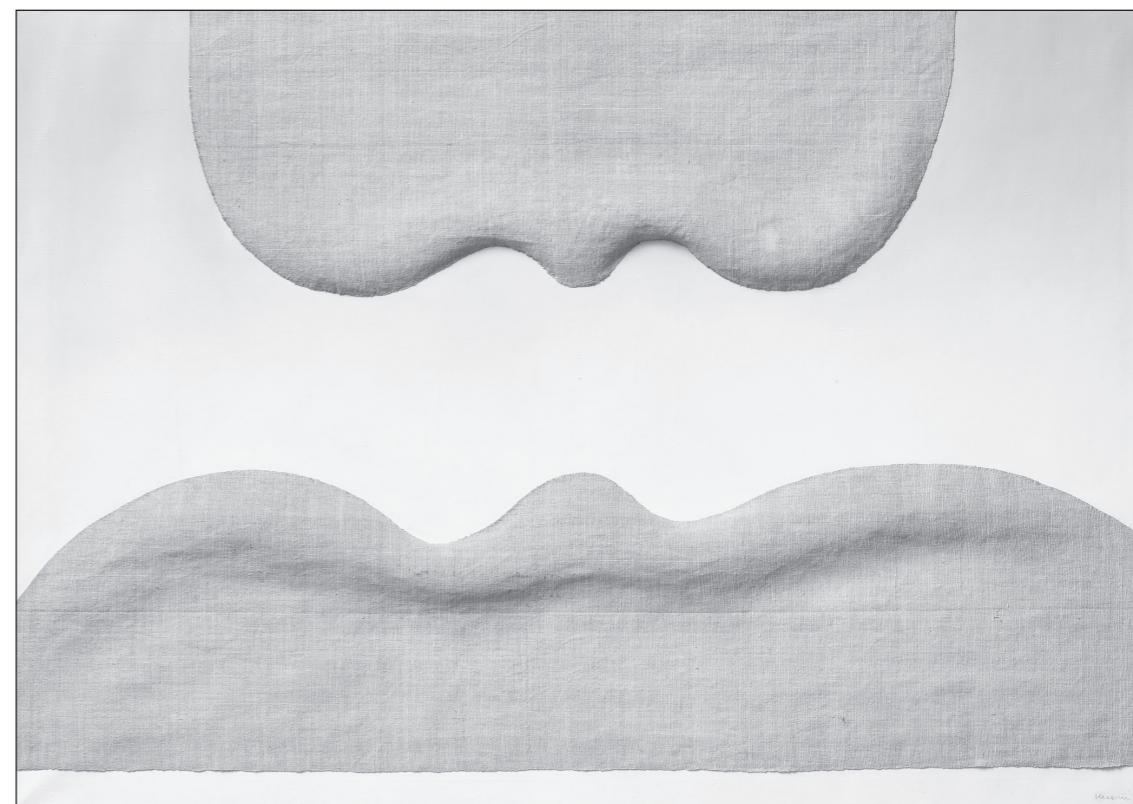
Suhanok a sötétség öblén egyedül,
látomás röpit úrig, végső határon –
kettős világ a sínpáron –
a találkozás elkerül.
Lényemben végzet ül.

Bezuhog hajnalban a fény, aranya jel,
ez *utolsó nap* az egyetlen számadás –
útjaimon végállomás,
hol évek sora vesztegelt.
Vonatom szélre kel.

A *gyermek-énben* születek meg – *csillagzat*;
a tél hava kobaltnék égre lendül,
éltem újhold, küszöbre ül,
és múltam sötétje elhagy.
Szememben sugárhad.

Ruhátlan éjem lámpája űz sötétet,
vonat cellájában nem alszom tán soha,
lakható békém a szoba,
hazámmá szegődött végleg.
Mélyén világ ébred.

Tűnik a hófolt, ma már nyugodt a reggel,
kevés alvás után jövöm hív konokon,
égbe röpülő vonaton.
Már nem vesztett évekkal.
Világító igékkel.

Ilona Keserü Ilona: Közelítés (1969; vászon, olaj, domborítás; 120×170 cm)

Én lettem volna

Részlet egy önéletrajzi regényből

„Háttal megyek.
Csak az kerül élém, amit már elhagyok.”
Tandori Dezső

Herder

Mindenre gondoltam, csak arra nem, hogy szerda van. Közli anyám, mikor a kérdésre, hogy milyen nap van, megadom a választ. Ezek szerint már régóta töpreng ezen a dolgon, mintha neki nem lenne mindegy. Nyolcvannyolcadik évéhez közeledve már nem hajlandó komolyabb sétákat tenni, kimegy a konyhába, fürdőszobába, vécére, mondhatom, olyan az élete, mintha egy nagy, összkomfortos koporsóban telne. Mi meg, húgommal nem nagyon tudunk már ezen tágítani. Néha, amikor kibotorkál a szobájából, arról érdeklődik, reggel van, vagy este. Találd ki, mondom neki, viccnek szánva, de ő nincs vicces kedvében. Most mondd meg, hova menjek? Nincs már nekem hova menni.

Nekem viszont van. Még mindig 1983 decemberénél tartok, Irodalmi napok Debrecenben. Lapozgatom a naplót, ott hagytam abba, hogy benn ülök a taxiban Csoóri és Kiss Feri között, megüünk Görömbeiekhez vacsorázni.

„Nagy csönd lévén, okosabb nem jutott eszembe, ezt mondtam, vagy valami ilyesmit: Most aztán jól összegyömöszölődtünk – mint ahogy ez igaz is volt. „Nem éltem hiába” – mondta K. F. „Hát még én” – mondtam én. „Én igen” – mondta S. Kétségtelenül most is ő volt a legrappán-sabb. Ezt érezhette K. F. is, mert ügyetlenül, de nagyon őszintén azt mondta: „Hát, Sándor, meg is érdemeléd” – én pedig, de nagyon elképzelhető, hogy ezt már csak gondoltam: „Ez már egy régi ügy.” Így jut eszembe még egy fontos dolog, amikor ott ültem S. mellett, mondtam neki, hogy ez csak nosztalgia, hogy én itt vagyok. „Majd jól felpofozom” – mondta ő. „Talán az kellene” – volt a válaszom. Aztán súlyosan hallgattunk.

De most még a taxiban ülünk, K. F. nem fér a bőrében, hol engem zaklat, hol S.-t, amikor végre megérkezünk.

„Esett a hó.” – jegyzem meg nem túl eredetien, de tényleg szép volt, mint egy fehérrel hímzett fekete szőnyeg, amire ráléphetünk.

Aztán bemegyünk Görömbeiekhez, szép, nagy, izléssel berendezett lakásuk van, aminek persze ámuldozni kellett, de bennem egyetlen perc maradt meg élénken, amikor a gyerekekhez mentünk föl, és S. megpuszilta a három pici gyereket. Ez olyan fájdalmas és szép volt, hogy nem tudtam, most rögtön elmenjek-e, vagy maradjak. Persze, maradnom kellett, túl voltam azon, hogy csak úgy elmehessek akár innen is. Pedig jó lett volna. Még akkor következett az este.

Valahonnan Ratkó is előkerült, leült ő is, Köteles Pál, egy Alföldes, talán Márkus Béla, Gáspár, két nő, pálinkákat ittunk, azután vacsorához ültünk. K. F. azt mondta, üljek közéjük. Fantasztikus vacsora volt, fácánpecsenye, sült csirke, töltött káposzta, stb. S. ott ült mellettem, ezért aztán alig tudtam élvezni egyetlen falatot is. Amikor az alaposan leszopogatott csontokat rakta egymás mel-

lé, akkor gondoltam arra, hogy nem kellene ilyen komolyan venni ezt az egészet. És arra is akkor gondoltam először, hogy talán most megcsalom P.-t. Reggel óta nagyon sokszor gondoltam rá, az arcára, a mozdulataira stb., de most úgy gondoltam rá, hogy nem ezt érdemli tőlem.

Egy ember, aki nem tesz mást, csak egymás mellé teszi a csontokat akkurátusan, és én reggel óta őt figyelem. Mint egy gyönyörű, fényes nap, amelyen néha átvonul egy-egy felhő. P. volt a felhő. Szemétség ezt így bevallani, de ő volt.

A vacsoránál S. csak annyit kérdezett, hogy jó-e a töltött káposzta. Nagyon finom, mondtam. Mert tényleg az volt.

Visszaültünk. Ő már szemben ült velem, ha akart, rám nézhetett. Elkezdődött a beszélgetés a Választmányról, stb. Előbb még Kiss Feri elkezdett énekelni. Egy olyan szép dalt, hogy akármit csinált már, ezt nem fogom elfelejteni.

„Barna menyecske, mit viszel a kosárba? Mi van a te szíved alá bezárva? Olyan bánat, olyan titok, ki se merem mondani, fáj a szívem, hogy tudtalak szeretni.”

A naplónak ez a része itt véget ér.

Gondolkodom, 1983-ban mi lehetett az a komoly ügy, amiért ilyen feszült volt a viszonyunk. A sok-sok levél között találok egyet, ez kivételesen dátumozva is van:

Bp., 1983. febr. 3.

„Kedves Erzsébet,

ha silány emberek sértegetnek: sérthetetlen vagyok. De ha azok vágnak szemem közé vizes fölmosórongyot, akiket becsülök, szeretek: bizony még én is elveszítem a szemem világát rövid időre.

Nehezemre esett, de beszéltem Ágh Pistával: miért nem hűségesen közvetített, ha már közvetíteni akart? Ahogy kivettem a szavaiból: ő pedagógiai okokból adta tovább a párbeszédet. Úgy tetszik, túl didaktikusra sikerült a szándék, mert a részegségét én nemcsak az Írószövetségben tettem zárójelbe, hanem ott is, ahol „hajmeresztő” beszélgetésünk zajlott. A pedagógiához a hűség és az igazmondás is hozzátartozik. Egyébként a társaságból egyedül csak én tudtam, hogy Kiss Ferenc miért volt akkor olyan kiábrándítóan epés; ha kíváncsi rá, egyszer elmondhatom.

Ami pedig az „ösztöndíjas ügyet” illeti, a lelkiismeretem tiszta. Idehaza először igazolták nekem vissza, hogy Elek Pista eddig remekül megállta a helyét. Jólesett hallanom, hogy a személyemre bízott döntéssel az elfogultságaimon túl is jól sáfárkodtam. Elekkel akkor még, amikor jelölni kellett, nem is találkoztam. Hogyan bízhattam volna benne jobban, mint Magában? Éppenséggel a fordítottja igaz: bizonyos voltam benne, hogy megérti, miért egy tudós-féle politikus-féle fiatal szemeltem ki, illetve fogadtam el. „T. Erzsébet három napig nehezelt is rám.” A mondat így hangzott, de a mondatban a Maga fölmentése is ott volt. Hiszen ez azt jelentette, hogy T. E., az első számú jelölt egy életre megharagudhatott volna, s nem ez történt. A „három nap” mindenkinek ezt jelképezte. Nem is értem, hogy Ágh Pista figyelme merre kószált?

Az, hogy mások előtt beszéltem erről, egyelőre szokatlan lehet magának. De ezúttal nem T. E. és Cs. S. magánügyét ütöttem dobra. Eddig tart a sértődésem indoklása.

A levele utolsó két sorára külön kellene egyszer válaszolnom. De abban a jövőendő levélben aligha lehetnének érveim. Ha nem osztotta volna meg dühét Ágh Pistával és Marsallal, és ha „irigységét” négy-szemközt közli velem, mindent másképpen értek. Béna maradok továbbra is, de nem keseredem el annyira, mint így.

Üdvözlé: Csoóri Sándor

Gondoltam. A Herder-díj. Édes Istenem. Hogy ki kavart és mit, ma már érdektelen. Nem én gondoltam rá, hogy Csoóri nekem adhatná a Herder-díjával járó ösztöndíjat, valahogy benne volt a levegőben ez is. '83-ban, ahogy már évekkal azelőtt is, tudott volt, hogy a mi kapcsolatunk... vagy mi... nem tudom.

Ma úgy gondolom, nem merte ezt megtenni. Én nő voltam, ahogy ma is, pletykák özöne zúdult ránk így is. Nem akarta ezt vállalni, és igaza volt. Elek nagyobb hasznát vette az egyéves bécsi ösztöndíjnak. De hogy ilyen védekező-magyarázkodó levelet írt, azon most lepődöm meg

igazán. Néha ugyan elvitt magával vidéki műsoraira, senki nem tudta, mi lehet közöttünk, én sem, szerintem ő még kevésbé, egyszerűen zavarban voltam... De mentem vele örömmel. Emlékszem, egyszer az Órjárat utcai lakásunk elé jött értem, valaki más vezette a kocsit, talán Kecskemétre mentünk, az egészről arra emlékszem, hogy az író-olvasó találkozó végén megkérdezte a művész-vezetőt: Krisztina hol van? Nem tudott eljönni, gyöngélgedik – mondták. Láttam arcán a csalódást. Nem tudom, mit akart velem elérni. Biodíszlet voltam, ahogy ma mondanák?

Miközben inkább lehet, hogy egy nő voltam, aki lehettem volna, ha...

Egyszer elhívott a Filmmúzeumba egy Elem Klimov-film, az *Agónia* bemutatójára, zártkörű vetítés volt, akkoriban voltak ilyen félig titkos bemutatók, később aztán a film a nagyközönség elé is eljutott. Lehet, csak azért hívott, hogy ne menjen egyedül. Néha közel hajolt hozzám, magyarázta a filmet, vagy csak megjegyzéseket tett, én semmit nem értettem ezekből. Csak a szívem a torkomban dobogott. Nem a film miatt, persze. Nem tudom, Éva volt-e már akkor. Ha volt is, őt én vele soha nem láttam. Egyedül jött mindig, minden nyilvános estre, amikor meg már mindenki tudta, hogy van egy Éva, akkor már Éva haldoklott. A verseiben is csak akkor tűnt fel, amikor már halálos beteg volt, majd pedig a halála után.

Én hamarabb tudtam Éváról, de az egy külön fejezet lesz. Még nem tartunk ott.

Hogy megértsek valamit is, vissza kell menni a megismerkedésünk körüli időkbe, vissza '73–74-be.

Vagy még előbbre.

Mivel telt az a három év?

A Telefongyárba úgy kerültem, hogy meghúztak vagy három tárgyból a Közgázon, ezen már nem lehetett segíteni. Évisméltés. Addig viszont dolgoznom kellett, a Telefongyár adódott. Nem volt messze tőlünk, emlékszem, egyetemistának számítottam, nem is vettek komolyan. Adminisztratív feladatokat kaptam, imádott mindenki, főleg a férfiak. A Telefongyár-újságba is bekerültem, kontyos, fiatal szépség virít a cikkben.

Ez nem is kabát, ez egy költemény. Mondta egy rajongóm a villamoson. De itt volt egy srác, aki komolyan vett. Talán két évvel lehetett fiatalabb nálam, és mondta, hogy ő járna velem, ha akarnám, pedig tudja, hogy fiatalabb nálam, de olyan jó lenne, tetszem neki. Akkor még voltak ilyen fiúk. Helyes volt egyébként, de nyilván leráztam. Féltem minden fiútól. Csak tizenkilenc éves voltam, és a Teleki Blanka leánygimnázium után, ami fölért egy apácázárdával, nekem ez az egész egy misztérium volt, és otthon is nagyon nagy szigorúság uralkodott. Hogy fért volna bele valami „járás”?

Elvégeztem aztán a Közgázt, és akkor jött a Hajtóművek és Festőberendezések Gyára. Ilyen veszett komolyan. Fehérvári út, Budára kellett átbuszozni. 7.15-kor kellett bélyegezni. Nekem ahhoz, hogy odaérjek a pestújhelyi Órjárat utcából biztonságosan, hatkor kellett otthonról indulnom. Fél hatkor kelek, ruha előre elkészítve, macskamosdás, hat tíz a legutolsó időpont, amikor még van esély, hogy beérek. Végigszaladok a Cservenka Miklós utcán, ki a 7-es buszhoz, ami elvitt a Fehérvári útig. De akkor még három megálló a Hajtóművek, egy villamoson.

Onnan aztán már semmi gond. Megint csak fiatal vagyok, mindenki kedvence, szép, ifjú közgazdász. Egy baj van, a főnököm. Kovács Lajosnak hívják, nem tudnám megmondani ennyi idő után, hány éves lehetett, nekem öreg volt. Sokáig fel se tűnt, pár hónap kellett, hogy egyértelmű legyen: ez a vén pasas akar valamit tőlem.

Iszonyú volt. Ott ült az irodában Eszti, a vénlányszerű irodista, láthatóan régóta imádta K. L.-t, nézett rá bárgyú szemekkel, engem meg utált. Várta, mi lesz.

Az lett, hogy egyre gyakrabban kellett bent maradnom a főnökkel munkaidő után, és először komolyan nem vettem észre, mi történik.

Egyszer aztán ki kellett rohannom, olyan eszelősen ölelgetett, csókolgatott... Nem mehettem oda többet vissza.

Anyámnak volt egy ismerőse abban a gyárban, tíz évvel lehetett idősebb nálam, láttam, hogy neki is tetszem; ő elintézte, hogy botrány nélkül átkerüljek egy másik osztályra. Ami ráadásul a

telep másik épületében volt, jó messze kerültem attól a disznótól. Na, ott aztán jött a Paradicsom. Csupán az kellett, hogy már nem én voltam a fő látványosság. Ezt a rangot Pálmától senki nem vitathatta el. Pálma a főnök – egy fiatal káder – titkárnője volt, és olyan Marilyn Monroe-szerű lény, sugárzott belőle az erotika. Szőke, kicsit telt, pont annyira, hogy a blúz majdnem kicsattant rajta, és szép, mondhatni ártatlan babaarc. A koitalás volt a kedvenc szava, mindig ezt mondta, ha valami cselekményt értelmezni kellett. Koitalnak. Mondta, ha a főnök értekezleten volt, koitalnak, mondta, ha bármi más volt. Nem tudott erről a kifejezésről leszakadni. Pedig akkor már a „baszás” nagyon bevett kifejezés volt. Pálma okos is volt, nem szerette az alpári kifejezéseket, kérkedett vele, hogy ő, ma úgy mondanám, a szofisztikáltabb stílust kedvelte.

Akárhogy is, Pálma vitte a pálmát, más nő nem számított. Egy öreg közgazdász az iroda mélyén üldögélt, de minden ott volt a szeme. Gyakran mondta nagy áhitattal, hogy Pálmát vitaminba kéne sűríteni, és úgy osztogatni. Fölmerült, naná, hogy Pálmának le kéne adnia pár kilót, akkor aztán tényleg bomba nő lenne. Erre megszólalt az öregember: ha Pálma egy grammal is kevesebb lenne, ötven százalékát veszítené el a szexepiljének. (Nem véletlenül foglalkozott örökké számokkal.) Ebben mindenki egyetértett. És Pálma még nekünk, nőknek is bejött, olyan fölénye volt, hogy nem is volt értelme versenyezni vele. Én meg aztán nem is akartam. Örültem, hogy élek.

Akkor már csak a versek érdekeltek, és írtam is jó néhányat. Ismertem a kor legnagyobb költőjét, leveleztem, találkoztam, beszélgettem vele, nem is éreztem ezt a földi világot, ahol mindenféle Pálmák koitalnak.

Persze, megtalálom azt a levelet, ami történetünkben az arany metszés szabálya szerint most következnek:

Kedves Erzsébet,

csütörtökön kaptam meg a levelét, így aztán nem is kísérleteztem a telefonálgatással. Karácsony estje van, mire ezt a pár sort megkapja, talán kedd lesz, talán szerda. Ha az év utolsó napjának délutánján össze tud kaparni egy kevéske időt, jöjjön el ide a Keleti Károly utcába, de ha nem, akkor írja meg az új telefonszámát, hogy én keressem.

Köszönöm jókívánságait, és hasonlókat kívánok versírásban és másban is. Üdvözlöm Klárit is. Szeretettel

Csoóri Sándor

Bp. 1976. XII.24.

Nos, akkor már össze tudtam kaparni egy kevéske időt.

Bevérezni

Amikor először hívott a lakására, nem mentem el. Majd bolond leszek. Nem igaz, minden vágyam volt elmenni. De nem úgy neveltek. Tudom, ez furcsa, de tényleg. Volt ilyen. Egy fiatal lány egy férfi lakására! Ez maga a borzalom! De most is viccelek. A világ nem számított. Irtózatossá életem volt bennem. Hogy történik valami, amire nem vagyok kész. Már-már istenként tiszteltem, valójában mégis emberként vonzott. És persze férfiként.

Három éve ismertem, leveleztünk, telefonálgattunk, néha találkoztunk is itt-ott, most már nem halogathatom tovább, döntöttem. Egy ma már rettenetesnek tűnő, rózsaszín nyári ruhában mentem, a Luxus áruházból származott, akkori mércével sem volt akármilyen, de ilyesmit már nem vennék föl. Ma egy póló és egy farmer, vagy még inkább short, könnyű utat enged a szerelmeseknek. De azok voltunk-e mi? Én biztosan, remegtem egész nap, míg készültem, ő pedig valószínűleg csak le akart már végre feküdni velem is. Ahogy a többi nővel, aki megfelelt erre a célra. De akkor még nem volt semmi különös. Ott voltam, megismertem a kicsi lakást, nem voltunk feszélyezettek, és aztán be is állított valaki, vagy valakik, akik így vagy úgy tudomásul vették jelenléteket, nyilván nem először láttak egy nőt ott. Ráadásul úgy mutatott be mindenkinek: a legtehetségesebb fiatal költő! Nem költő, költő! Mindenki gondolt, amit akart.

De amikor 1976 utolsó napjának délutánján beállítottam, tudtam, ez nem lesz egyszerű látogatás.

Arra a szörnyű, nehézkes, cseresznyefából készült alkotásra, amit ő dolgozószékének használt, és ott is ült általában, a vendégei pedig az ágyon – ott szorosán ülve három ember is elfért –, de volt még kisszék is, ha kellene, mert sokszor bizony kellett, annyian szorongtak, szorongtunk abban a kis lakásban. Mindig szervezkedtek valamit, főleg erdélyiek ki-behozatalán, itthoni, zűrös, irodalompolitikai és politikai kérdéseken tanakodtak. De most nem volt senki, csak mi ketten. Én az ágy szélén ültem, ő meg a kisszéket hozta közelebb az ágyhoz. Meg is vendégtelt, valami erdélyi kolbász, sajt, kenyér, paprika. Még most is hallom a paprika harsogását fogaink között. De nagyon laza volt, nem volt kellemetlen, olyan nem volt, hogy hallgattunk volna, az veszélyes lehetett. Gondolom ma már.

Mikor valaki csöngetett, én már az ágyon kucorogva ültem, szinte otthonosan, az már nem volt kényelmetlen. Júli az – mondta Sándor –, a volt feleségem. Akkor láttam először és utoljára Marosi Júliát. Ő aztán otthon érezte magát, később tudtam meg, hogy élete végéig a felesége volt hivatalosan. Sándor édesanyja még az esküvőjükön megmondta a fiának: a feleségedet soha nem hagyhatod el, abba én belehalnék. Sándor aztán tartotta is magát ehhez az anyai kéréshez. Nem vált el tőle, de elhagyta a többi nőért, akiket így feleségül sem lehetett venni. Bebiztosította magát. Júli tényleg otthon volt, csak újévet köszönteni ugrott be, talán hozott is valami italt, belenyúlt a tányérunkba, amiről falatoztunk, csatlakozott a lakomához. Egyszer aztán föl pattant: Megyek is, nem zavarom tovább a párt – boldog szilveszteri éjszakát kívánt. Nem volt kétséges számára, hogy én ott fogok „szilveszterezni” Sándorral. Egy újabb nőcske, gondolhatta magában, majd elmúlik.

Hát nem múlt el. Valójában még el sem kezdődött. A bennem levő szorongás, tisztelet, ámulat felülmúlta a vágyat, hogy vele legyek. Elhúzódtam, ha közeledett, másra tereltem a szót: Ki festette azt a képet? Bámultam találmra az egyik festményre. Orosz Jancsi, a legjobb barátom –, és akkor megint nyertem félórát. Legalább három-négy óra repült el ilyenformán észrevétlen. Én a mennyeiken voltam már attól is, hogy vele lehetek, képtelenség elmondani utólag is, mert ma már talán másképp emlékszem. Hogy ő mit érezhetett? Szerintem ő sem érezte az idő múlását, hiszen bármelyik pillanat elég lehet a kiteljesedéshez. Egy apró mozdulat, ami nem ér véget, egy érintés, ami továbbhalad, egy hirtelen odahajlás... De hogy egyszer sem kellett kimennem a mosdóba? Szerintem nem mentem ki.

Végül úgy fél nyolc körül felálltam, fogtam a táskám, hát, boldog új évet, nyögtem ki esetleg, elmegyek, sokáig tartottam fel. Nem tartott föl, mondta, és kiszaladt a száján: maradj. Holott mindig magázódtunk. Pillanatok alatt ott álltam az ajtó előtt, amit neki kellett kinyitni. Még akkor is lehetett reménye, hogy hirtelen magához ránt, erre legalkalmasabb egy szűk előszoba – láttam is a tétovázását, de egyszer csak kinyílt az ajtó, és ma sem tudom elképzelni, hogyan, de már kívül is voltam.

Azt az arcot soha nem felejttem el. Legszívesebben azonnal visszamentem volna, olyan csalódottságot, szinte fájdalmat láttam az arcán. Lehet, nem is köszöntem, jöttem lefelé a lépcsőn. Nem volt értelme visszanézni.

Akkor még sejtelmem sem volt, mi következik. Milyen szenvedés, kín, a reménytelen szerelem miféle gyötrelmeket tartogat még nekem. Hosszú évekig. Talán tíz év múlva jöttem rá, hogy ez volt az a pillanat, amikor föladta. Ezzel a nővel én végeztem. Nem éri meg ennyi időt pazarolni rá, amikor annyi nő van...

Az is csak később tudatosult bennem, miért is féltem annyira. Mások szűz kurvának mondják az ilyen nőket – Sándor nem, ő talán még magában sem beszélt így, annyira szemérmes volt –, egyes férfiak direkt élvezkednek a durva, ocsmány beszéddel, nők előtt főleg, talán így élik ki megvalósulatlan szexuális fantáziáikat, így vezetik le a frusztrációt, Sándornak erre igazán nem volt szűkéje. De férfiónérzet azért benne is volt.

Honnan tudhatta volna, hogy huszonvalahány évesen még szűz vagyok? Ezt szégyelltem annyira, vonszoltam magammal, mint egy nehéz zsákot, ezt az ostoba szüzességet, és igenis nem akartam összevérezni azt a szent ágyat. Mármint nekem volt szent. Hány nő feküdt ott előttem?

Meg se próbáltam elképzelni. De ez nem zavart volna, ha már túl vagyok a beavatáson. Huszonnégy évesen szűz? Volt miért szégyenkeznem, vagy nem? Azóta sem tudom. De elhatároztam, ha belehalok is, meg fogok szabadulni ettől a szörnyűségtől, a bennem berlini falként megbújó apró hártától. Apró volt-e, nem tudom, de akárhány fiúval próbálkoztam, illetve vacakoltak ők velem, nem mentek semmire. Hamar feladták volna? Nyilván.

Következő év második hetében ott álltam a szinte szomszédunkban lakó nőgyógyásznál. Nagyon nehezen nyögtem ki, mit is akarok, de nem volt meglepve. Ó, hát ez majdnem mindennapi eset. Vannak nők, akiknek olyan erős a szűzhártyájuk, hogy csak műtét segíthet rajtuk. Megbeszél-tük az időpontot, mikor megyek be hozzá a kórházba, ahol elvégzi a beavatkozást. Ne féljen, nem fog fájni. Próbált vigasztalni.

Nem is fájt. Túl voltam rajta. Ami azután következett, boldogtalan mászkálásom, szinte ostrom S. körül, ami jó pár évig eltartott, életem leglidércesebb emlékei közé tartozik.

Még most, annyi év után is nehéz írnom erről, ezért keresek egy akkoriban írhatott levelet vigasztalásul. Nyilván már komolyan írtam a verseket, mert a levélből kiderül, Sándor ismerte őket.

„Kedves Erzsébet!

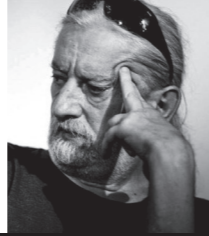
Még mindig a kórházban, még mindig a gödör fenekén. Hosszú bónapok után már egyre határozot-tabban érzem, hogy a test bajai is fölérhetnek a lélekével! Ezt persze nem úgy mondom, mintha csak a gerincemmel kínlódnék. Az év eleje óta az ég, a mennyezet szakad rám egyfolytában.

A verseiből látom, hogy maga se egy erdei tisztáson üldögél. De ámokfutásából megérezni a futás örö-mét is. Jó lélekkel ismételhetem el, amit már többször is mondtam: szinte a maga verseit érzem egyedül hiteleseknek. Semmi irodalmi szemét, hordalék, nyavalygás nincs bennük. Hasonlóan akartam edzeni én is a verset, de nagy kortársaimtól csak különbözni sikerült, a szándékaimat megvalósítani nem. Ez magukra vár. Mindenesetre jó tudnom, hogy a kezdetnél ott voltam, s amit szerettem volna megcsinálni, most megvalósulni látom.

Még egyszer: mindig kíváncsian és izgatottan olvasom a verseit.

Szeretettel üdvözlö: Csoóri Sándor”

Mit segített akkor ez a levél nekem? Valószínűleg további ámokfutásokra készítetett csupán.

Emberhalász

(– Csoóri Sándor emlékére –)

néhányszori biztatásod vidéki
életidőmben megváltással felérő
:
angyalszárnyak érintése immár'
hálatalten gondolhatom törődés
:
kri zan tém
fe hér lik

Szívbelátó tekintetével megsimogat

(– Berek Katalin emlékére –)

valahány nagypohár frissítő
után tisztelettudó főhajtás
:
lépcsőfordulónyi alig érintő
oldalazással is reménytelen
:
leg kö ze lebb
föl csil lan hat

Csillagok játszótársa

(– Nagy László emlékére –)

hallhatom ugyanis visszazeng
verset deklamál tündérbüvölőt

aranyvesszővel rajzol tükörré
emberarcú embert teremtőt

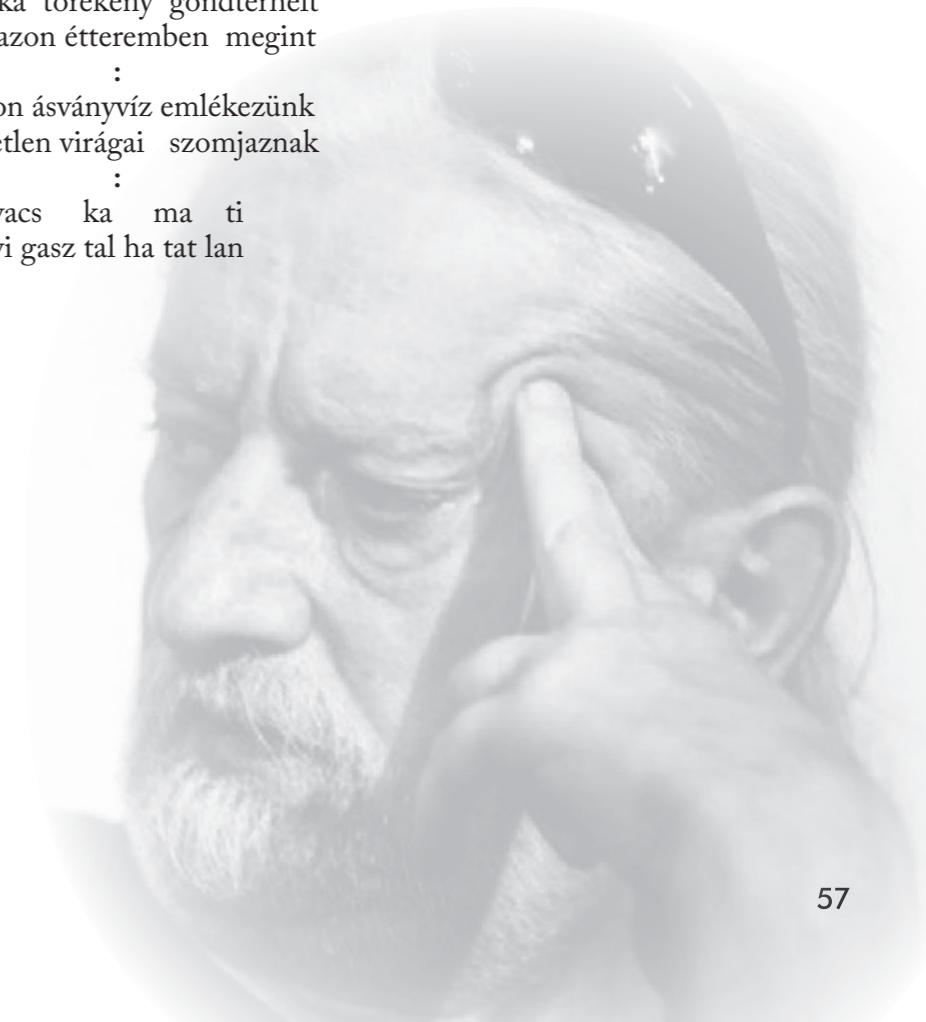
i gé ző
hol na pot

Alkony közelít

(– Vathy Zsuzsa emlékére –)

aprócska törekeny gondterhelt
ugyanazon étteremben megint
:
asztalon ásványvíz emlékezünk
öntözetlen virágai szomjaznak
:

vacs ka ma ti
vi gasz tal ha tat lan

Kisvárosi temető

(Rakovszky Zsuzsának)

A köveken lombok árnyéka nő,
kiflibe harap egy rongyos felleg.
Óriás bagoly, virraszt az idő.
Foszló brokátban csontfényű testek.

Hajcsat, kősöntyű. Két évszázad,
és vagyont ér liciten, rablók kezén.
Keresztet írnak mélyzöld cipruságak,
kriptát röntgenez a gázlámpafény.

„Szerettem a szelet, sós tenger íz,
parfümpára ette fel vad életszomjam.
Fűszeres ételek, több bor, mint víz –
Ötvenegy évesen dőltem le holtan”.

„Cipőmből pezsgőt ittak a grófok,
abszint apasztott, orfeumi éjek.
Párizs... Poloskás kórteremben, bomlott
elmével vártam ki a véget”.

„Bebetés ősszel. Bőgő csillagmotor,
a lapnyi ég: metszett füstüveg.
Ezerszáz fokra hevülni pokol.
Fémtestbe nyírtak a sortüzek”.

„Szigor és törvényesség volt jelszavam.
Míg bűn esik, hóhérnak akad munka.
Csak az a perc lelt rám tanácstalan,
melyben kétszer dörrent az ismétlőpuska”.

„Fény szúrt szemembe mikor felsírtam,
anyám arca könnyben, apám nevetett –
Rékli, csörgő, faláda csak, amim van.
És egyetlen hétnyi szeretet”.

Bessenyei

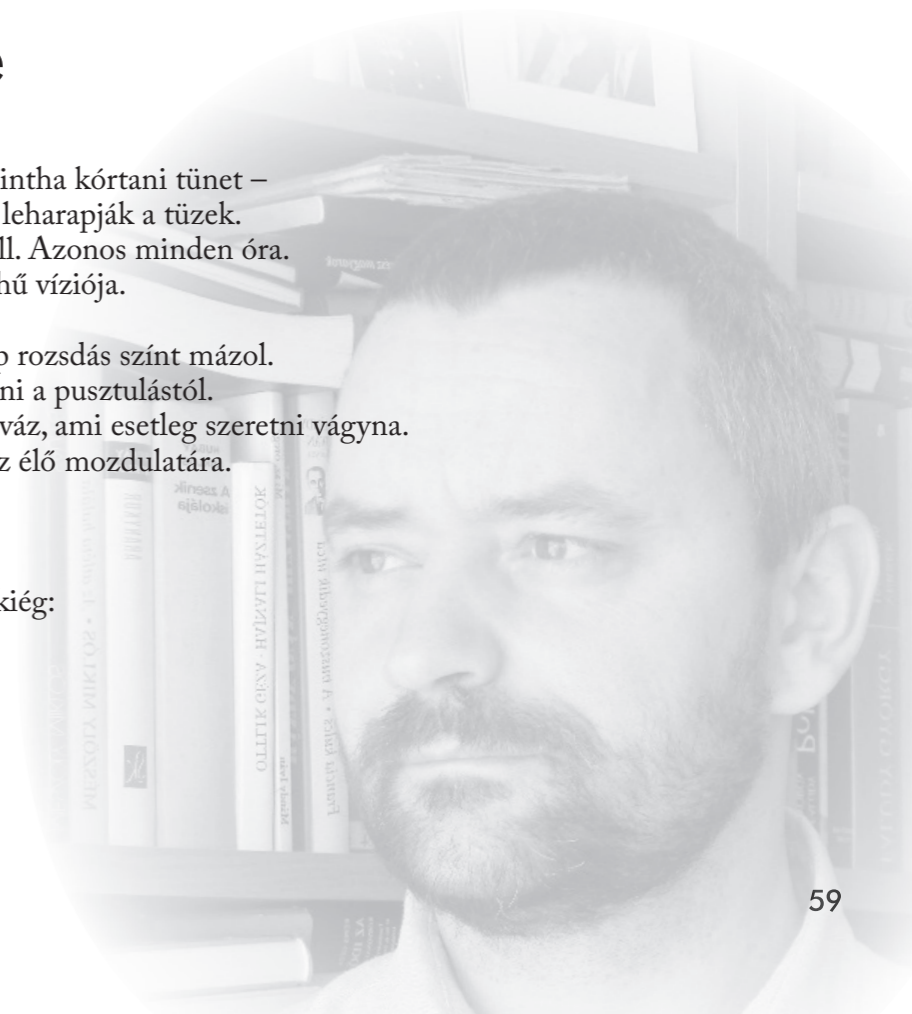
Vérágas szem, mered a hold, patanyomos porba, házra néz.
Hanyatt fekszik élő és a holt. A falakon virágzó, zöld penész.
Lúdtoll percen, forró láva – viaszcssepp gördül a papiroson.
Lomha kandúr háta görbül, árnyéka egér után oszon.
Szénaszagú nyárejszakák a tornácon füstbe, borba fülnek.
Az úr gutaütésig issza magát, és önzsírában ugatja az újat.
Hízott lúd vagy, totyogsz, Hunnia. Tudásnak várat pallér nem épít,
hány esztendőnek kell elmúlnia, míg firmamentumod pénzért kimérik?
Szürke saradba paraszt görbed, lucernásodban ő kaszál,
s magának tudhatja azt a földet, amit rászór a csontmarkú halál.
Kormozva lobban a mécs bele. Füstöl kihült pipából az álom.
Egy hajdanvolt dáma smaragdszeme vagy levél villan a kerti fákon –
Bálterem, csillárfény. Pezsgő szikrázik, francia szó.
Az utolsó waltzert éjfélkor ígértem, a Belvedere felett szálldos a hó...
Ébredj fel, testőr. Nem rózsás asszonyöl – fanyar almabor csábít.
Fakó szemed tükre keservesen
föliassa Pusztakovácsit.

Borderline

Ez a köves pusztaság, mintha kórtani tünet –
tövist terem itt az ág, és leharapják a tüzek.
A meder forró porban áll. Azonos minden óra.
Ez a lassú lángahalál korhű víziója.

Csontra fehér, fűre a nap rozsdás színt mázsol.
Kiáltó szó nem akad, óvni a pusztulástól.
Lelet, hordalék, meszes váz, ami esetleg szeretni vágyna.
Utolsó tanú a sárgaláz az élő mozdulatára.

Ez a katatón vidék
üzenni mit akarhat?
Nem üzen semmit. Ha kiég:
magad is sivatag vagy.

Vizespohárnyi

Vizespohárnyi kávé, persze
tejjel, jó sok cukorral, másként,
magában utálom a kávé,
és mindezt negyed hétkor, percre

pontosan így – fosbarna kávé,
egy langyos lötty kelt reggelente,
ezüsfüst nyújtózik felette,
a parázsló cigarettáé.

*Megint vacakolt ma a tűzhely,
mondja Kati, s hogy már elege
van, oda az első fekete,
ez már új, legalább nem hűlt el,*

bólogatok – *mint minden más itt.*
– kotyogónk meggyötörten ásít.

*

Egytálétel, egy tökfőzelék
talán, vagy más, de ilyenféle
kellene most majd hétvégére,
hozzá semmi, vagy lehetne még

fasírt dísznek, de most nem feltét-
lenül fontos még az sem, ráér,
rakás műszak utáni tányér
lesz konyhapultunkon a feltét.

Minden mosatlant már kihoztam,
fölköztök görnyedsz, fáj a hátad,
leitted, kérded, a ruhádat?
– közös dolgunkon mennyi kosz van?

s míg csurgatónkat rakod rendbe,
vizet csap vissza rád a csempe.

*

Le kéne cserélni már a tűzhelyet,
a víz alig forr fel, fuldoklik tőle
a kávénk kis kotyogója, ha lehet,
minél előbb, olyan villanysütőre

gondoltam, meg egy mosogatógépre,
tudom, van víz, csetresnek súrolója,
de képzeld el, a tányérokat végre
nem fáradtan tennéd a csurgatóra.

Olyan kéne nekünk, melynek a lángja
egybeégetne bennünket, egy fáklya,
legyen a *mitől*-nek fűtőértéke,

s forralnánk nedveinket száz fokosra,
hogy megégett dolgainkat lemossa.
Csak ami most. Ne ezt. Cserélni kéne.

*

Kati ledobja táskáját a
fotel kopottas ülésére,
mellérog, itthon vagyunk: vége,
kabát még rajta, fáj a háta,

holnap szombat, merőkanálnyi
levest mer majd a mélytányérba,
hozzá cérnametélt és répa,
aztán lapostányérra bármi,

mondjuk, fasírt, krumpli, főzelék,
csak hús, liszt, krumpli legyen elég,
piaccal kezd majd holnap reggel,

de hagyjam most, nem tud felállni,
péntek, vége, vizespohárnyi
kávé kéne cukorral, tejjel.

Ünnep elé

...akkor most csak a csend
és az eső, a köd,
a távolság a gyertyák
és a csillagok között,
a házak szürke gyásza
és az ég fehérje,
béke koronája
a szenvedők fejére...

A pillanat megragadása

Haikut írok.
Még nincs kész, de hamarost...
tessék... elkészült.

A négy jóbarát

A tél csak álom –
súgja a tavasz. Nevet
a nyár, sír az ősz.

A megfelelő szerszám

Nem láthatod a
szépet. Szemed csak szól, hogy
lelked figyeljen.

Ajándék

Azt gondolom egy
adott pillanatról, hogy
kapott pillanat.

Árnyalat

Aki dörömböl
a levegőben, az nem
száll, csupán repül.

Bosszúvágó

A fenyőktől övezett apró tisztáson két sorban élettelen testek feküdtek. A halottak mellett négy férfi állt, valamennyien a Magyar Királyi Honvédség gyalogságának egyenruháját és hozzá sötétbarna bilgeri csizmát viseltek.

Bár a nap magasán járt az égen, gyászhoz illő félhomály uralta az erdőt. Az ég felé törő óriásfenyők lombkoronája tetőként zárult felettük, csak itt-ott sütött át rajta a nap, aranyló fényköröket rajzolva a túlevelekkel borított földre.

– Miért nem küldjük vissza őket?

A magas, szikár férfi füzöld hajtókáját két arany csillag díszítette, jelezve főhadnagyi rendfokozatát.

A tisztet, akihez a kérdésért intézte, vitéz Egervári Jenőnek hívták, tapasztalt, hivatásos katona volt, századosi rangban; ötven körül járt, középtermetű, jó kiállású férfi volt, és bár a halántéka már szürkült, a teste megőrizte ruganyosságát. Napcserezte arcán mély árkot vajt az idő, amelyet tovább mélyített az elmúlt napokban az osztagát sújtó megpróbáltatások sora.

Egervári csapata egyike volt azoknak az egységeknek, amelyeket a német hadvezetés azzal a céllal telepített a brjanszki erdő köré, hogy dél felé, Ukrajna irányába elvágják a partizánok útját, egyben elszigeteljék őket a stratégiaileg fontos gabonatermő területektől. A délnyugat-északkelet irányban közel száz kilométer hosszan és ötven kilométer szélességben húzódó, gyéren lakott vadon, amelyen csak néhány út és vasútvonal vezetett át, hemzsegett az előző nyár és őszy folyamán szétvert szovjet hadsereg katonáitól. Sokan közülük nem adták meg magukat, ők az erdőben bujkáltak. Belőlük és az ejtőernyőn ledobott erősítésekből kerültek ki a partizáncsapatok.

– Nem tudunk több embert nélkülözni, és különben is, napokig tartana, amíg kijutnának innen, arról már nem is beszélve, hogy egy ilyen kis csapattal azonnal végeznének a partizánok – háritotta el a százados a helyettese ötletét.

– Akkor temessük el őket itt – mutatott körbe a tisztáson a főhadnagy.

– Szó sem lehet róla – rázta a fejét a százados.

– Nem értem, miért ne adhatnánk meg nekik itt a végtisztességet, rosszabb helyen is ástak már magyar katonának sírt Oroszországban – ellenkezett hevesen a rangkülönbségről megfélemedezett főhadnagy, amire a százados arca megrándult.

– Puha a föld, a vadállatok könnyen szagot kapnak, és kikaparják őket a földből – magyarázta a százados helyett a géppuskás szakasz parancsnoka, egy Tarczal Géza nevű hadnagy.

– Így viszont ezzel a plusz teherrel még lassabban mozgunk, és akkor már biztosan kicsúsznak a kezeink közül a banditák – erősködött tovább Horváth főhadnagy. Ő volt az egyetlen új ember az osztagban, az akció kezdete előtt, az utolsó pillanatban helyeztette át magát Egervári egységébe. A százados, aki ismerte a régi katonamondást: „szolgálatban mindig a legkisebb rosszat kell választani”, furcsállta az esetet. Az első néhány békés hónap után Sztálin kiadta a felperzselt föld taktikáját elrendelő parancsát, és a magyar csapatok egyik pillanatról a másikra egy kíméletlen partizánháború közepén találták magukat. Azóta a tiszték közül, aki csak tehette, áthelyeztette magát. A Megszálló Csoportnál már csak a Don mentén állomásozó 2. Hadsereg számított népszerűtlenebb helynek, mivel sokan azt gondolták róla, hogy akit oda küldenek, azt a feljebbvalói vagy megbüntetni, vagy elveszejteni akarják.

A százados közel harmincéves katonai pályafutása alatt látott már ezt-azt, ezért hitt is, meg nem is Horváthnak, aki tapasztalatszerzéssel indokolta döntésének okát. De hiába próbálta kideríteni az igazságot, minden puhatolózása kudarcot vallott. Annak ellenére, hogy jó emberismerőnek tartotta magát, még két együtt töltött hét után sem tudta volna megmondani, hogyan is áll újdonsült helyettesével, ami felettébb zavarta, és ezért nem bízott meg maradéktalanul ebben a szénfekete hajú, izzó tekintetű férfiban.

– Főhadnagy úr, a bajtársainkról beszélj! – sietett a géppuskás szakasz hadnagya a Horváthot egyre türelmetlenebbül hallgató parancsnok segítségére.

– Azok is a bajtársaink voltak, akiket a vasútállomáson lemészároltak!

– Siet valahová, főhadnagy?

Egervári nem akarta, hogy a tisztjei itt, a semmi közepén, az ellenségtől körülvéve, ráadásul a legénység előtt kenyértörésre vigyék dolgot, ezért igyekezett kedélyes mederbe terelni a beszélgetést.

– Csak végre akarom hajtani a parancsot. Miért, ön nem? – vágott vissza Horváth.

Egervári egysége egy Grisin névre hallgató, kegyetlenségéről hírhedt partizánvezér csapatát üldözte. A partizánok – eleget téve Sztálin parancsának, amely egy kalap alá vette, és egyformán büntetni rendelte a megszállás alatt élő lakosokat és a megszállókat – sorra támadták meg a magyar és német helyőrségeket, perzselték fel a megszállókkal a legcsekélyebb együttműködést is mutató falvakat. Három hete egy vasúti csomópont ellen intéztek támadást, lemészárolva az őrzésére kirendelt magyar szakaszt.

– Attól tartok, hogy itt – bökött az állával a százados komoran a körülöttük falként tornyosuló rengeteg felé – a partizánok vannak otthon. Akár sietünk, akár nem, megvárnak bennünket.

– Én úgy látom, hogy inkább csak az irhájukat mentik – kontrázta meg a százados szavait a főhadnagy. – És ha tovább hezitálunk, nyom nélkül eltűnnek a táborukból, viszont ha sietünk, akkor talán ott érzük őket, vagy elvághatjuk az útjukat a mocsaras területektől.

A főhadnagy igyekezete katonai szempontból érthető volt. Reggel jelentést kaptak a nappali órákban szüntelenül felettük repkedő, a partizánok nyomait kutató német Gólya felderítőgéptől. A repülő megfigyelője jó néhány órányi járásra tőlük füstöt vett észre, és amikor mélyrepülésben alaposabban szemügyre vette a helyet, néhány épületet is felfedezett a fák között.

Annak ellenére, hogy Horváthot is megviselte a majd két hete tartó, gyakran céltalannak tűnő bolyongásuk az erdőben, a partizánok bármelyik pillanatban várható támadása miatti idegőrlő készenlét, az erdők között húzódó mocsarakból kirajzó szúnyogok szünni nem akaró rohamai, a fák alatt megszoruló melegtől párás és rothadásszagú levegő, amely mázsás súlyként nehezedett a tüdőre, elméjét egyetlen gondolat tartotta fogva, csak egyet akart: megölni a vasúti mézszárlásért felelős partizáncsapat vezetőjét, Grisint.

Egervárinak elege volt Horváthból, érezte, hogy maradék türelme is elillan, de sikerült erőt vennie magán.

– Őrmester! – kiáltott válasz helyett a fák között ácsorgó honvédek felé. Fáradt, törődött arcok bámultak vissza rá.

– Készíthetek egy fotót? – szólalt meg a beszélgetés során most először a társaság negyedik tagja.

– Miféle fotóról beszél? – értetlenkedett a százados, miközben gúnyos mosollyal végigmérte Fülekit. A katonák közt csak egérnek csúfolt cingár, erősen kopaszodó, drótkeretes szemüveget viselő haditudósító még a szokásosnál is nyomorultabban nézett ki; arccal a földön fekvve vészelt át a tűzharcot, homloka kosztól feketéllett, sáros zubbonyára és lovaglónadrágjára túlevelek százai tapadtak.

A százados, ha jobb kedvében lett volna, talán még egy vaskos katonatréfát is elsüt a tartalékos haditudósító hadnaggyá avanzsált pesti újságíró rovására, de most csak kérdően felhúzta a szemöldökét.

– A ruszkikról – bökött Füleki a partizánok hulláira.

A tartalékos hadnagy képtelen volt katonásan viselkedni, mindvégig megmaradt pesti vigécnek. Tisztje válogatta, hogy ez a civil élethez is nyegle modor bosszantja vagy szórakoztatja az illetőt. Egervári egyszerűen csak nyügnék tartotta Fülekét, akit a vezérkar ültetett a nyakába, igyekezett tudomást sem venni róla.

Az elesett öt honvéd holtteste mellett tíz partizán teteme feküdt.

– Majd később – vetette oda a százados. – Találunk rá alkalmasabb helyet is – tette hozzá, miközben cinkosan a géppuskások hadnagyára kacsintott, majd az altiszthez fordult.

– Őrmester! Az összes hullát magunkkal visszük. Kötözzék őket a lovakra. Fél óra múlva legyenek indulásra készen.

– Az oroszokat is? – kérdezte az addig hallgatásba burkolózó Horváth.

– Azokat is.

– Százados úr, ennek aztán végleg semmi értelme! Ezzel a teherrel, ezen a terepen csak vándorogni fogunk, és mire elérjük a bázisukat, az már biztosan üres lesz – próbálta a főhadnagy jobb belátásra bírni a felettesét.

– Őrmester! – fordult Egervári válasz helyett az altiszthez.

– Uram!

– Tegye, amit parancsoltam!

– Értettem! – vágta magát vigyázzba az őrmester, de nem mozdult.

– Van még valami? – kérdezte a százados.

– Alázatosan jelentem, Molnár honvéd eltűnt.

– Hogyhogy eltűnt?

– Nincs se a holtak, se a sebesültek közt, és sehol sem találjuk.

*

A meztelenül egy fához kötözött Molnárra jó három óra múlva találtak rá. Mielőtt átvágták a torkát, összevagdosták a testét, és megvakították.

– Vágják le, és takarják le valamivel! – ripakodott rá Egervári Horváthra, amikor a főcsapattal beérte az elővédet. Horváth kábultan állt a katonái közt, a sebzett, üresen kongó szemgödörök fogva tartották a tekintetét.

A nap további része ugyanazzal az óvatos előrenyomulással telt, amely elindulásuk óta az akciót jellemezte. Talán ha az út felét tették meg a feltételezett partizánbázisig, amikor a nap alábukott nyugaton, és az erdő szürke félhomályát az éjszaka áttörhetetlen sötétje váltotta fel.

– Miért csinálták? – törte meg a dermedt csendet Horváth.

A főhadnagyot a tiszték maguk közt morózus, magának való alaknak könyvelték el, bár ahogy a százados, úgy ők sem tudtak meg róla semmit. Egész útjuk során, még a rangban hozzá közel állókkal is, megőrizte a két lépés távolságot. A közös esti ivászatokban nem vett részt, a tiszték közt oly népszerű témában, mint a kártya vagy a nők, nem nyilatkozott meg. Kizárólag a küldetésüknek szentelte minden energiáját, néhány elkerülhetetlen, udvarias mondaton kívül csak erről az egy dologról volt hajlandó beszélni a többiekkel; fáradhatatlanul menetelt az osztag élén, és ha csak tehetette, maga vezette a felderítőket. A Molnárral történt szörnyűség kizökkentette a szerepéből. A háta mögött keresztelovagnak csúfolt Horváth indulásuk óta első ízben mutatott valódi érzelmeket.

Rajta kívül még Füleki és az egyik puskás szakasz parancsnoka ült a tűznél. A hadnagy a húszas éveinek végén járt, és Nagy volt a vezetékeve.

– Nem tudom. Én már közel egy éve harcolok ellenük, de ilyet még nem láttam. Eddig beérték azzal, hogy egyszerűen megölik vagy isten tudja, hova és minek, magukkal hurcolják a foglyaikat. De Grisin, ő egészen más, mint a többi bandafőnök, meg mernék esküdni rá, hogy élvezetből kínozza a foglyait – magyarázta a hadnagy. – Persze azt sem tudjuk, hogy valóban létezik-e, a százados szerint csak egy legenda, amit Moszkvában találtak ki propagandacélból.

– Azért vagyunk itt, hogy kiderítsük – jegyezte meg Horváth, akinek időközben sikerült úrrá lennie a felindultságán, és ismét magára öltötte a rendíthetetlen keresztes vitéz álarcát.

– Járhatott volna rosszabbul is, vele legalább Grisin nem etette meg a saját farkát, mint azzal a szegény ördöggel a vasútállomáson – szólt közbe Füleki.

– Te kiről beszélsz? – emelte fel a fejét Horváth.

– A hadnagyról, a vasúti őrség parancsnokáról. Az orvos szerint még élt, amikor levágták és a szájába tömték a saját farkát.

– Őrület! – rázta meg a fejét Nagy.

– Az.

– Te ezt személyesen láttad? – kérdezte sápadtan Horváth. A viszolygástól eltorzult az arca.

– Kénytelen voltam megnézni – mentegetőzött Füleki, aki megjegyezte Horváthtól. A lobogó tűz kísérteties fénybe vonta a főhadnagy meggyötört aszkétaarcát. A mélyen ülő, fekete bogárszeméből csak úgy sütött a harag és az elszántság. – Persze írni azért nem írhattam róla. Ha a Katonaújságban lejönne a sztori, még kötéllel sem lehetne ide tisztet fogni. Egyébként meg tudad, hogy névrokonok vagytok?

– Kivel?

– A hadnaggyal... az állomáson, tudod, akinek a saját... na mindegy, mindegy... és kérlek, ne vedd magadra ezt az egészet, egyébként is ebben az országban, aki nem Horváth vagy Tóth, azt Kissnek vagy Nagynak hívják – nevetett fel kínjában a saját viccén Füleki. – Hát nem így van? – nézett segélykérően a hadnagyra.

– Valahogy így – biccentett Nagy.

Még vagy egy órát ültek a tűz mellett, de az est folyamán már nem szóltak egymáshoz.

Nagy a feleségére és a gyerekeire gondolt, a legkisebbet még nem is látta, pár héttel azután született meg, hogy ő kikerült Ukrajnába. A haditudósító gondolatai egy kabarészínésznő körül forogtak, akiről bevonulása előtt csupa jó kritikát írt, és ezért a színésznő mindig hálás volt neki. Horváth meg, ahogy elindulásuk óta minden szabad pillanatában, Grisinin töprengett, és most még az eddigieknél is jobban gyűlölte a partizánok parancsnokát.

*

Már nyugaton járt a nap, amikor a magyarok félkaréjba felfejlődve megközelítették a partizántábor. A bázis egy húsz-huszonöt méter átmérőjű tisztás köré épült. A fenyőt itt a tölgy váltotta. A hatalmas lombkoronák eltakarták a fák között félig földbe ásott rönkházakat, amelyek egyszerre szolgálták raktárként és a partizánok lakóhelyeként. A táborból kőhajításnyira patak kanyargott; a medre majdnem teljesen kiszáradt, bokáig érő víz csordogált az alján. Felesleges volt az óvatoskodás. A kihűlt tűzhelyek alapján arra következtettek, hogy az oroszok számítottak a jövetelükre, már órákkal korábban kiürítették a tábor; néhány a megszállók ellen harcra buzdító plakáton, használhatatlan fegyveren, a sietség hevében ottfelgett ruhán és más hétköznapi használati tárgyon kívül semmit sem hagytak hátra.

– Százados úr, nem követjük őket? – kérdezte Horváth a tisztjei körében szivarozó Egervárit.

A százados, miután felállította az őrséget, pihenőt rendelt el a csapatnak.

– Főhadnagy úr, mégis hogy képzeli, hol keressük őket?

– Küldjük ki felderítőket, amíg frissek a nyomaik – vágta rá a főhadnagy, aki olyan izgatott volt, mint a vadászkutya, ha szagot fog.

– Ekkora vadonban lehetetlen megtalálni egy maroknyi embert.

– De hisz a Gólya is megtalálta őket.

– Vakszerencse volt, nem igaz? – fordult a százados a géppuskás szakasz parancsnokához.

– Én még ezelőtt sosem találkoztam olyan esettel, hogy ilyen sűrű vadonban bárkit is megtalált volna a felderítőgép – hangzott Tarczal hadnagy válasza. – Felelőtlenység lenne újra nekivágni, reménytelen ügy. Egyébként is, már elfoglaltuk a partizánok tanyáját.

– És csata közben jó néhányat meg is öltünk közülük – vette át a szót a százados, miközben a szivarjával a tisztás felé bökött, ahol a honvédek Füleki felügyelete alatt a magukkal cipelt partizánok hulláit rendezgették. A haditudósító egymástól négy-öt lépésnyi távolságra helyeztette el a testeket, mintha csak egy láthatatlan védővonal mögött érte volna őket a halálos találat, majd az oroszoktól zsákmányolt fegyvereket tett melléjük a földre, vagy erőltetett a kezükbe. A honvédek holttesteit az oroszoktól távolabb helyezték el, melléjük is fegyver került.

Horváth, aki csak most jött rá, mire készül a parancsnoka, elfúló hangon tiltakozott. Felemlgette a parancsot, amelyben a főparancsnokság az akció célját a partizánbanda megsemmisítésében jelölte meg.

– Százados úr, ez gyalázat! Ezt nem teheti!

A tisztok és a közelben álló katonák döbbenetben néztek, hogy ez a máskor példásan fegyelmezett ember milyen hangot üt meg a felettessel szemben.

– Főhadnagy úr, fegyelmezze magát! – figyelmeztette a százados, anélkül, hogy öblös hangját akár csak egy árnyalattal is megemelte volna.

– És Grisin? – fordult segítségért a többi tiszt felé Horváth. – Nem úgy szólt a parancsunk, hogy élve vagy halva, de el kell fognunk ezt a gazembert?!

De hiába várt támogatást a bajtársaitól, egyikük sem szólalt meg. Helyette a gúnyosan mosolygó százados felé tekingettek. Egervári megvárta, amíg minden szem részegeződik.

– Grisin! – kiáltott fel. – A főhadnagy úr Grisint hiányolja a körünkből – fordult kedélyes hangon a többi tiszt felé, mintha csak valami jó tréfába fogna bele. – Hát akkor keressük meg ezt a csibész rablóvezért – kacshintott mosolyogva, aztán a szivarjából nagyokat pöfékelve elindult a partizánok felé. – Na, nézzük csak, melyik is a mi gonosz Grisinünk – dűnnyögte meg-megállva egyik-másik orosz hullá felett a százados. Lecövekelt egy tagbaszakadt, szőrös partizán mellett. – Uraim, engedjék meg, hogy bemutassam önöknek Grisin elvtársat! Füleki! Jöjjön, csináljon rólunk egy közös képet a rablóvezérrel.

Horváthon kívül valamennyi tiszt felsorakozott a hullá körül. A partizán fejénél, a kamera fókuszában Egervári állt, tőle jobbra és balra félkaréjban az osztag többi tisztje. Néhányan, mintha csak egy sikeres vadászatot lennének túl, vidáman mosolyogtak, mások fegyverüket markolva igyekeztek zord képet vágni.

– Főhadnagy úr, nem csatlakozik hozzánk? – kiáltott oda a százados a fák között magányosan álldogáló Horváthnak.

Horváth magas homlokát a harag és a tehetetlen düh ráncolta, de többé nem veszítette el a hidegvérét. A nap hátralévő részében, kerülve tisztársait, csak a szolgálati ügyekkel törődött.

*

Egervári az egyik partizánkunyhóban rendezte be ideiglenes főhadiszállását. Durván ácsolt asztal mögött ült, és egy laposüvegből konyakkal kínálta a helyettesét. Már jócskán estébe hajlott az idő, a két férfi köré sárgás fénykört vont a mennyezetre akasztott petróleumlámpa.

– Nagyra értékelem, hogy önként vállalkozott erre a küldetésre, és az ügybuzgalmát is. De ebben a nyomorult rengetegben eltöltött idő talán az ön számára is világossá tette a helyzetet, hogy semmi – emelte fel figyelmeztetően a mutatójúját –, de semmi esélyünk ennek a Grisinnek a kézre kerítésére, már ha egyáltalán létezik.

– Százados úr, most, hogy sikerült Grisint megölnie, mi a további terve? – kérdezte válasz helyett Horváth.

– Lehetőleg további veszteségek nélkül kiviszem innen az embereimet. Több mint egy éve itt vannak Ukrajnában. Már rég otthon volna a helyük, ehelyett árnyakat kergetnek itt, a semmi közepén.

– Ezek az emberek katonák, akiknek ott a helyük, ahová a parancs szólítja őket.

– Főhadnagy úr, a parancsokat én adom ki.

– Azt hittem, a főparancsnokság, és mi csak végrehajtjuk.

– A parancs értelmezését bízva csak nyugodtan rám!

Olyanok voltak, mint a kártyajátékosok, akik egymás lapjait ütik felül.

Egy híradós altiszt jelent meg az ajtóban.

– Alázatosan jelentem, a Gólya újabb üzenetét vettük. A zászlós úr azzal küldött önhöz, hogy sürgős – mondta, és egy félbehajtott papírlapot nyújtott Egervári felé. A százados kedvetlenül nyúlt a papírért, s amikor beleolvastott a jelentésbe, bosszús lett a tekintete.

– Grisin? – kérdezte Horváth. – Ő az, ugye?

A szíve hevesen dobogott. Arra számított, hogy Egervári, ha saját feletteseitől nem is, a németektől fél. Nyilván nem meri a felderítésük adatait semmibe venni, a rá és az egységére kiszabott feladatot ilyen látványosan szabotálni.

– Főhadnagy, felejtse el a partizánokat és Grisint is – mondta a százados, és a zubbonyzsebébe süllyesztette a Gólya jelentését. – Igyon inkább! – emelte békülékenyen koccintásra a poharát.

– Ezek szerint ön nem hajlandó tovább folytatni az üldözést! – csapott mindkét öklével az asztalra a főhadnagy.

– Főhadnagy úr, kezdem elveszíteni a türelmemet! – emelte fel a százados is a hangját. – Törődjön bele, hogy visszafordulunk! Megértette? Most pedig leléphet!

Később majd megnyugszik, gondolta magában Egervári. A jelenet valamit megmozdított benne. Azokat az időket juttatta eszébe, amikor még maga is nyughatatlan, fiatal tiszt volt a Nagy Háborúban. De mindez csak egy pillanatig tartott.

Egy húzásra felhajtotta Horváth érintetlen italát. A konyaktól kellemes, zibbasztó érzés járta át. Elégedetten hátradőlt. Teljesítették a küldetést: megölték jó néhány partizánt, elfoglalták a búvóhelyüket. Holnap indulás előtt Füleki még készít néhány fotót a táborról, felrobbantják az épületeket, aztán valahogy majdcsak visszavereszkiz magukat az első támaszpontig.

Most érezte csak, mennyire fáradt. Alig várta már, hogy újra vetett ágyban aludjon. Elnehezültek a szempillái; mielőtt félrecuklott a feje, utolsó gondolata a szállásadója volt. Olgának hívták a nőt. Tanító volt a helyi iskolában, egyedül élt, és túrhetően beszélt németül. Egész szépen összemeglegetek már.

*

Másnap, a hajnali őrsváltás után szabadult el a pokol. A partizánok kelet felől észrevétlenül megközelítették az egykori táborukat. Az erdőt pillanatok alatt lövések és robbanások zaja töltötte be.

Általános volt a káosz, a szakaszok összekeveredtek, a tisztok azoknak adtak parancsot, akik a közelben voltak. Miután rendezték a sorokat, a bunkerek és a fák mögül viszonzták a partizánok tüzét. Egervári futva, ha kellett, kúszva-mászva járt a védők között.

– Azt a géppuskát el kell hallgattatnunk! – üvöltött Horváth felé.

A főhadnagy néhány honvéddel a tábor déli, patak felőli oldalán foglalt állást. Velük szemben egy Maxim-géppuska kelepelt, földhöz szegezve a kis csapatot. A partizánok, kihasználva a fedezőtüzet, fától fáig szökellve, lépésről lépésre jutottak egyre közelebb a védőkhöz.

– Mi a terv? – kiabálta vissza a főhadnagy.

– A patakmederben megkerüljük őket! – ordította a százados.

A tisztok Király-géppisztolyukat maguk elé szegezve, nyomukban két honvéddel észrevétlenül haladtak el a partizánok vonala mellett a bokrokkal benőtt száraz mederben. Már csak egy utolsó kanyar volt hátra, hogy az ellenség hátában bukkanjanak fel, amikor oroszokba ütköztek.

Horváth még hosszú másodpercekkel a rövid, de annál véresebb közelharc után sem akarta elhinni, hogy ép bőrrel megúsza az összecsapást. Csak akkor nyugodott meg valamelyest, miután végignézett magán, és megállapította, hogy egy karcolás sem esett rajta, de képtelen volt akár egy lépést is tenni.

A két honvéd nem volt ilyen szerencsés, élettelen testük a sárban feküdt a kövek között. A partizánok közül már csak egy volt életben, de az is a hasát fogva jajgatott, és a földet rugdalta kínjában.

– Főhadnagy!
Horváth csak most vette észre Egervárit. A százados csúnya sebet kapott a lábán, de életben volt; igyekezett ülő helyzetbe tornáztatni magát.

– Mit áll ott, segítsen már!

Horváth főhadnagy, mintha adrenalininjekciót kapott volna, megrázta magát, és a parancsnokával mit sem törődve még egyszer körülnézett. A partizántábor környékén tovább dült a harc, ropogtak a fegyverek, kézigránát robbant, a Maxim-géppuska rövid szüneteket tartva kelepelt, de a patakmederben, leszámítva a sebesült orosz egyre halkuló nyögését és a százados hangját, teljes volt a csend. Horváth minden sietség nélkül felvette az egyik orosz géppisztolyát. Előbb megbizonyosodott róla, hogy töltve van, aztán egy rövid sorozattal véget vetett a haslövést kapott partizán agóniájának.

Egervári arcán a zavart csodálkozást őszinte döbbenet váltotta fel, amikor Horváth ellépett az orosz élettelen testétől, és ráirányította a PPS-t. Féltérdre ereszkedett a százados előtt, hogy egyenesen a szemébe nézhessen.

– Az a hadnagy, akit Grisin halálra kínozta, tudja: az öcsém volt. Sajnálom, de nem engedhetem, hogy visszaforduljunk.

– Horváth, maga megőrült! – kiáltott fel minden erejét összeszedve Egervári. – Ezért agyon fogják löni!

– Vállalom a kockázatot – felelte a főhadnagy a legteljesebb közönnyel. Felállt, célzott és lőtt.

*

„...Mindannyiunk által tisztelt és szeretett parancsnokunk, vitéz Egervári Jenő is ezen támadás során halt hősi halált, a mellénk rendelt Kocsis és Rátki honvédekkel együtt. A vállalkozást magam folytattam tovább, melynek eredményeként sikerült a géppuska kezelőszemélyzetét meglepni. Az ellenséges tüzegép kiiktatását követően a banditák beszüntették a harcot, és halottaikat, szám szerint nyolcat hátrahagyva, visszavonultak keleti irányba.”

Horváth még egyszer átolvasta remekművét, becsukta a hadinaplót, hátradőlt, és csak azután nézett fel az asztal túloldalán várakozó Nagyra.

– Mit is kérdezett az előbb, hadnagy?

Most, hogy átvette a parancsnokságot, igyekezett hivatalos hangot megütni a többi tiszttel.

– Főhadnagy úr, az iránt érdeklődtem, hogy továbbra is érvényben van-e a százados úr korábbiakban kiadott menetparancsa?

– Természetesen igen. Semmi értelme, hogy itt maradjunk.

– Értettem, intézkedem – sóhajtott fel a másik megkönnyebbülve.

– Hadnagy!

– Uram!

– A parancs érvényben van, de egy apróságot azért változtattam rajta.

– Igen?

– Az irány módosult – mondta, és a zubbonya felső zsebéből egy kettéhajtott papírlapot vett elő. – Ebbe az irányba folytatjuk a menetelést – nyújtotta Nagy felé a Gólya gyűrött, vérfoltos jelentését.

Horváth megvárta, amíg egyedül marad, csak azután öntött magának a százados konykjából. Hátradőlt, kisimította a zubbonyát, és miközben óvatosan belekortyolt az italba, elégedetten hallgatta a készülődés kintről beszűrődő fémes zajait.

Soros A-

Dán nevek. Pócsmegyer, tizennyolc szeptember tizenöt, szombat. Olvastam egyszer egy drámát, amit egy dán drámaíró írt dánul, Jon Fosse. A címére nem emlékszem. Őszi nap, Herbstag németül, Rilke verse. Változtasd meg ételed, a túlsúlytól rettegek. Volt idő, amikor a dán király ura volt Norvégiának és Angliának is. Azért szeretek gyerekekkel beszélgetni, mert bennük még ott él annak a lehetősége, hogy értelmes felnőttek lesznek.

Nyolcadik részlet. Pócsmegyer, tizennyolc október tizennégy, vasárnap. Időnként nagy a távolság két betű közt. Száraz faág marad a kert neve helyén. Mondatokat tapogatok, mint ha dolgom volna halott nyelvtanokat megmotozni. Mit rejt a nyelv? Szabadságot? Lehet talán játszózni, hogy boldognak higgye az én magát. Kívül a jelentés ácsorog, mert az angyalok vigaszt szava igen kevés.

Latin betűk. Szigetmonostor, tizennyolc szeptember tizenhét, hétfő. Olvastam egyszer egy drámát, aminek a főszereplője vak volt. Egyszer ez a vak fogadást kötött egy fiatalemberrel, aki nem volt vak, mégsem a vak vesztette el a fogadást. Pilinszky János és Weöres Sándor találkozott a darab szerzőjével Svájcban. Pilinszky később összevetette a Me-teort A játszma végével, ám én ezekkel a meglátásaival nem tudokazonosulni maradéktalanul. A szépség az iszony kezdete. Az elvihető könyvek között találtam egy könyvet, ami elvihető. Platón két dialógusát tartalmazza, A lakomát és a Phaidroszt. A könyv megjelenését a Soros Alapítvány támogatta. Bocsánat. A Phaidón szerint a lélek elnyúlhatetlen és örökkévaló. Sokan sírnak, amikor a hajó megérkezik. A kikötő az a hely, ahol a tenger a parttal találkozik. A lakomában Szókratész Diotimát idézi, a Phaidroszban pedig egy kocsirol beszél, ami elé két ló van befogva. Fukar megistenülés, az alfa a kezdet, az ómega a vég. Görög betűk.

veszteségeink

elfelejtettél felhívni
de nyugtalanság már nem gyötör
többet járok hozzád mióta várni kell rád
estig bolyongok az eldugott utcákon
és elfog a kétségbeesés mert nem érzek sehol
csak az öngyilkosok zuhannak ennyire
egyedül a legszebb Duna-hídról a mélybe
azt mondd közel a vég
pedig csak megint eljött egy este
lebomlás ez nem vitás teljes leépülés
az igazság megtorolja gyengeségünket
de mit ér a szavak tisztasága
ha miatta szétverjük az álmokat
közös mesénkben egyszer megszöktettek
de csak évek múlva értettem meg
hogy a szavatosságod már aznap lejárt
a szalagavatón táncoltam veled utoljára
szemedben kihűlt az ártatlanság tüze
lázás didergésembe rejtettek
de te izgalmakat kerestél
s nem kifésült álmokat
– azóta sem tudom veszteség voltál-e
vagy megtakarítás

vészkiárat

torkig vagyunk
s már nem férünk bele az utolsó mondatba
védtelenül toporogunk a tavasi esőben
tekinteted szorongva kérdez mint amikor azt
firtattad laknék-e veled egy távoli szigeten
a válaszomat persze nem hitted el
mert elemi ösztönöd a kételkedés
pedig a kimondott szavak közt nincs vészkiárat

most is ott gornyadozol az eltagadott tegnapok
foglyaként egy törött szemüvegszárat siratva
kiszámítható vagy – akár fogadni is lehetne rád –
de békétlenséged üres napokat szül
egyébként pedig minden változatlan
s már én is csak emlékeid hordaléka vagyok

kísértetfalu

elnéptelenedett házak
égnek meredő tetőgerendák omladozó
falak – kísért a karóba húzott múlt –
itt vágták át egykor a gátat
hogya mentsék a várost
mára kísértetfaluvá lett az áldozat
a mindent benövő folyondár
szorítókötésként próbálja életben
tartani az alig pulzáló artériát
cserzett arcú öreg gubbaszt
a maga tákolta lócán
pipafüstbe temetkeznek...
még jár egy néma biccentés
de a lábunk alatt megbillenő falépcső
figyelmeztet: több fájdalom
már nem fér el a szívben...
tétova toporgás – a léptek
ritmusát fölissza a föld –
s az a nyár végleg magára marad

[ki hitte volna]

(S. I. emlékének)

ki hitte volna hogy a gyermekkor rekvirált
papírcsónakjából előbb szállsz ki
hisz még a békakirályt is megcsókoltad
csak hogy rád nyissa szemét a tündöklő áhítat
– de valaki lopja az álmainkat és fedezéked
már csak a semmibe zakatoló vonat
s a vonaton egykor térdemre ejtett pillanat

SÜTŐ CSABA ANDRÁS ◀

eredet

ez volt az eredet, a tiszta reggel, a dallam a várostól a faluig ért, az eredet ez volt, a napsütéses délelőtt, a szürke ólmos tömegek, a felperzselt levél, a kupacba tolt hó. az emberben rázkódik a barna, görnyedt avar, a kásás latyak, a száraz, kirepedt föld a palánták tövében, az ágyak rügymarsa, a megpattanók, fakadók, levéllé folyóban. erősödő sustorgás, az elkopó szerszámok nyele, vasa, a horpadt, összevert fémvödrök, a beleszáradt malter, a derékszöveget szándékból ismerő falak, a boltívek nem kívánt aszimmetriája, a sörösuveggel elhúzott holkeres falak. székrepedés, deszka-horpadás, szúrágta, szépkorú szelemenek, a láthatatlan vasalás, az elvakolt kötések, a téglák örök titkai, a kémény vakolatába nyomott évszám, 1965, feloldható monogramok, teljes névvel odébb, a temetőben.

örökség

általában együtt nevetünk, de a bánatra inkább előbb, mint utóbb rányitják az ajtót, tojások, liszt, olaj cserél gazdát, ha bezárt a bolt, vagy elfogyott, és vannak a harag, az irigység mélyen ülő, szemfenéken tenyésző telepei. elkomorítja a homlokot, feszíti az arc bőrét, sugárzik a tekintetből, a gyűlölet süt, a tepsiben zsírban ázik a meggyes-mákos rétes vörösfeketéje. régi sérelmek, ki nem forduló tüskék a bőr alatt, az eleven húsban, fenntartott haragok az örökség felé.

későnyár

távolabb, hallható közelben zúg a folyó, kérlelhetetlenül, hegyeződnek a fülek, forognak, megállnak, tágra nyílnak a szemek, leperreg az élet, a rostában szárazbab csörög, roszog, fejtik fiatal és öreg kezek a gáztűzhely fényénél, a tűzön rotyog a lekvár, üvegek, celofán, szalicil terül szét az asztalon, hordóban a cefre, a kutyvasztás jogara elmerül a sűrűsödő masszában, és a lekvárkeverő fán megcsillan a telő hold.

műkő, sírkő

a házak sorát félúton szakítja meg a sír- és műkőüzem, nekünk mozaik. gyártanak itt konyhameg sírkövet, eszünk, felmossuk a követ hipóval vagy simán vízzel, nedves rongyot csavarunk a partvisra, mehet. az udvaron várjuk, míg fölszárad, üdögelünk a tavaszi langyban, nyáron a hűssre húzódunk, ősszel és télen mászkálunk az udvaron, a veranda gőzölög, a kert füstöl, szánkból pamacsok lógnak, a betonlépcsőhöz rakott vödörben jegeces lesz a mocskos víz, a mi lábunk megannyi nyoma.

aztán leköltözünk a kövek alá, fekszünk, nyugszunk kinn a temetőben, régi haragosok, a legnagyobb egyetértésben, fejtől-lábtól megint, és csak a szél rúgja össze felettük a port. ugye lehet, elférni kis helyen, levegőd nem szívom el, nem rontom, elférünk a kocka, megvagyunk az L-alakú házakban, a manzárdban izzadunk, nyárra leköltözik, aki tud, elhalt már a hideg emléke, fent pedig marad a langyossá cseperedő ájer, falak izzóban, ruhák száradóban.

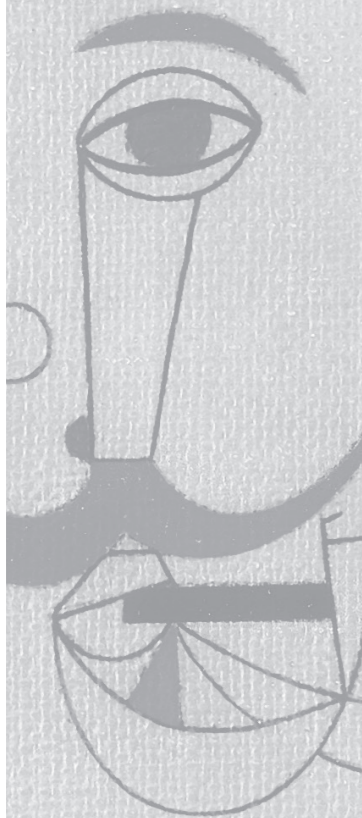

Mese a kiségerről, aki fölkerelkedett (Hanka-dal)

Volt egyszer egy
messzi-messzi
nagyvárosban élő riadt,
radírszürke kiséger,
kinek kedve
s önbizalma
nem volt nagy
csak egérnyi,
ezért egyszer arra gondolt,
Milánóban élni néki
inkább rossz,
mint megéri.

Fogta magát,
mert hát magán
kívül nagyon
nem volt mit fogni neki,
s egy szép napon
kifigyelte,
hogy a távolsági járat
mely irányba viheti.
Látta, hogy jön,
és aztán megy,
el és távol,
té s tova,
szóval nyomban
arra gondolt,
kis időre
ez a nagy busz
lesz majd az új otthona.

Így is történt,
buszra szállt
a radírszürke kiséger,
úgy utazott,
izgatottan,
mint aki épp
hazatér.

Haza ám!
De hol az otthon?
Pityergett
már órák óta
az érzékeny kiséger,
mígnem aztán
nagyot szisszent
mind a három
ajtó, melyek
azt susogták:
„ne légy gyöngé,
egér pajti,
se sajtsápadt,
se félős, és
se gyáva, se tohonya,
inkább lessed,
itt az új hon,
legyen neve:
Bologna!”

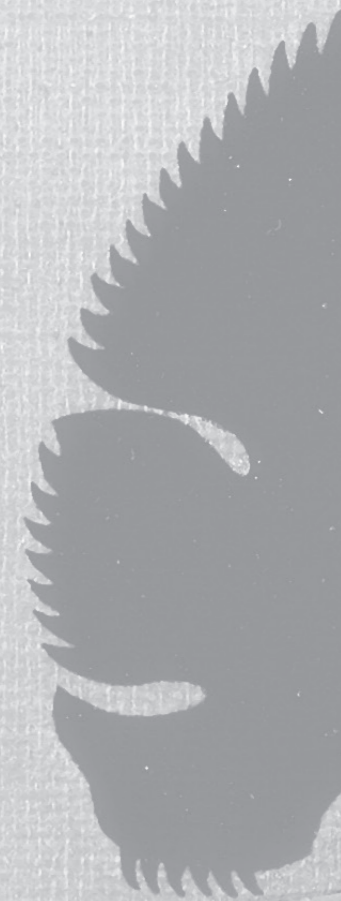
Köménymagot
kakilt szegény,
úgy megijedt,
hiszen ilyet,
ki hallott már,
hogyan egy ajtó beszéljen,
hát még ha
három is mondja,
a mindenit,
elég durva,
elszáll minden
tőle, jesszus,
önbizalom, lámpaláz,
cickány, egér
legyen talpán,
aki ettől nem
paráz.

De azért csak
nekibuzdult,
és ahogy ki-
dugta orrát,
mit nem lát:
az bizony egy
torony ott!
Abban élhet
évek óta
a bizonyos
mesebeli
szegény templom
egere.
(Akire most
nem kíváncsi,
bocs érte,
a fene se’.)

Le is pattant,
körbenézett,
elámult, hogy
ez a város
mily csodás.
De csak attól,
ami most jön,
lesz majd tök
nagy ámulás.

Merthogy
szembe’
éppen
Hanka
jött, és ez
mindent lebírt,
és tavasz lett,
és olvadás,
és amerre
a szem ellát,
virág nyílt.

Virág nyílt,
és fák rügyeztek,
patak danolt,
nap sütött.
Az egérke
arra gondolt,
az összes baj

szertefoszlott,
nincs többé nyűg
és para:
hogya máskor
útnak indul,
ide érkezik
haza.

Azóta álmodik
sokszor
szívárványost,
meseszépet,
hol van már a régi bú!
Színes radír
lett az élet,
síríg tartó
randevú.

Gulácsy Lajos: Arte, Vita, Natura (1916–1917; vászon, olaj; 45×59 cm)

Duóból trió

Iszonyatosan meleg nyári nap volt, ezért Kornél iskola után nem haza, hanem a fagyizó felé kanyarodott. Mázlija volt, mert a teraszon trécselő néniken kívül senki nem volt a boltban, így addig válogathatott az ízek között, ameddig akart. Vagyis, majdnem.

– Eldöntöd még ebben az évszázadban? – állt mellé egy szőke lány, akit Kornél már sokszor látott az iskolában.

– Szia! Te bés vagy, ugye? – kérdezte Kornél.

A lány bólogatott, majd a fagyis pultra mutatott.

– Tudod már?

– Ja, egy pillanat! Egy gombóc vaníliát és egy gombóc sztracsatellát kérek – mondta Kornél, és nyújtotta a pénzt.

– Látom, a hagyományos ízeket szereted – mosolygott a lány, és bemondta az ő rendelését.

Viki – mert mint később kiderült, Szepes Viktóriának hívják – szeretett kísérletezni, és amikor csak tehetett, új ízeket próbált ki. Aznap törökmogyorós málnatortát és bazsalikom citromot.

– Finom? – kérdezte a saját fagyija mögül fintorogva Kornél.

– Jó párosítások – bólogatott Viki. – Egyszer ettem már sajtos fagyit is, na, azt nem biztos, hogy megismételném. De például a banán babérlevéllel isteni!

– Babér? – kapta fel a fejét Kornél. – Azt hiszem, jóban lennétek Patinával.

– Patina? Miféle név ez? – nevetett Viki.

– Patinás – vont vállat Kornél. – Ha van idő, bemutatlak neki.

Viki rábólintott. A lány egész úton kérdegetett, de Kornél a néven kívül más nem árult el. Alig várta az elképedést a lány arcán! Mikor aztán beléptek a kertbe, büszkén elkiáltotta magát.

– Patina, vendéget hoztam!

A babérbokor egyszer megrándult, de ezenkívül nem történt semmi.

– Patina, ne legyél már ilyen! Tudom, hogy nem szereted a váratlan dolgokat, de az én kedvemért...

Most már határozottabban mozgott a bokor, és a csámcsogást is tisztán ki lehetett venni, valamint néhány méltatlankodó hangot:

– Ez a kölyök tényleg azt gondolja, hogy miatta félbehagyom az ebédet? Az angol királynőért sem hagynám itt ezeket a leveleket.

Patina nyújtózott egyet, hogy elérjen egy magasabb ágat, és Viki végre elkaphatott belőle egy pillantásnyit.

– Ezt a szamarat akartad megmutatni? A lovakat jobban szeretem, de hát nem születhet mindenki ugyanolyannak – mondta a lány, és elindult a bokor felé.

Patina természetesen meghallotta a megjegyzést, és azonmód félrenyelt. Nagyokat köhögve, prüszkölve bukácsolt ki a bokorból.

– Ó, ez egy egyszarvú! Ráadásul szürke...

Kornél csak állt és állt, és nem értette, mi történik. Viki egyáltalán nem volt elájulva Patinától, aki még mindig fuldokolt.

– Először is – mondta Patina, mikor végre szóhoz jutott. – „Ez” itt egy tisztességes unikornis. Másodszor pedig neve is van.

– Bocsánat, hogy megsértettelek – mondta hirtelen Viki. – De sosem voltam oda a csajos dolgokért, mint a hercegnők, balerinák meg unikornisok.

Patinán látszott, hogy köpni-nyelni nem tud, és Kornél is hasonlóan érezte magát.

– Amúgy, mit szoktatok csinálni? Csak azt ne mondd, hogy szivárványokat varázsoltok!

Kornél erre nagyvonalúan elmosolyodott, és Patinára nézett. Látszott, hogy az egyszarvú is ugyanarra gondolt, mint ő.

Példakép

Kornél nagy sóhajjal dobta le az iskolatáskáját a földre, és leheveredett. Viki ugyanezt tette. Az elmúlt néhány napban szokásukká vált megvitatni a napi dolgokat Patinával, mielőtt nekiálltak a leckéknek. Patina most is csak egy pillanatra nézett fel, egykedvűen folytatta a babérlevelek pusztítását. Kornél megint sóhajtott egyet, majd még egyet, jó hangosan.

– Mi az? – kérdezte az unikornis, mert értette a célzást, de semmi kedve nem volt gyerekcsószni játszani.

– A világ legunalmasabb háziját kaptuk töriből! – fakadt ki Kornél olyan teátrálisan, hogy Patina majdnem félre nyelt nevében.

– Hogy mi? – rágott tovább az egyszarvú.

– Egy olyan híres történelmi személyről kell írni, aki a példaképünk lehetne. És azok közül kell választani, akikről már tanultunk – magyarázta Kornél.

– Na ne mondd, hogy ez meghaladja a képességeidet – húzta fel a szemöldökét Patina.

– Én olyan embereket szeretnék példaképnek, mint Nobel, Einstein vagy Edison! Ők mind feltaláltak valami jót. Akikről eddig tanultunk, azok meg csak csatáztak vagy uralkodtak.

– „Mind csatáztak meg uralkodtak” – utánozta Kornélt Patina. – Használj már azt a csöppnyi eszedet és olvasd utána – tanácsolta mogorván.

– Én Kleopátráról fogok írni! – jelentette ki Viki. – Az ókori Egyiptom leghatalmasabb uralkodójáról.

– Jellemző. Cicomából jeles – jegyezte meg Patina. Még mindig nem tudott kibékülni a tényről, hogy a lány nem sokra tartja őt, csak azért, mert unikornis.

– Ja, a cicomáról inkább ne beszéljünk – forgatta a szemét Viki. – Mondj nekem legalább egy híres unikornist, akiről érdemes lenne írni. Kíváncsi vagyok, vajon melyik My Little Pony-t választod – szúrta egy nagyot a végére.

Patina megremegett. Kornél biztos volt benne, hogy ha képes lenne rá, most átválna tűzokádó sárkánnyá, és simán lenyelné Vikit, keresztbe.

Ehelyett a következő pillanatban Kornél hideg márványpadlót érzett a háta alatt.

Meglepődve ült fel, mert Patina tényleg csak muszájból varázsolt, meg akkor, ha ki kellett őt húzni a csávából. Most pedig egyáltalán nem volt muszáj. Felállt, és körülnézett. Egy hatalmas csarnokban álltak, ami valahogy úgy nézett ki, mint az Akropolisz az eredeti állapotában.

– Ez itt a híres unikornisok emlékcsarnoka – jelentette be ünnepélyesen Patina.

– Hol vagyunk? – kérdezte félig meglepődve, félig félve Viki.

– Az most nem fontos – rázta meg a fejét Patina, és megállt egy kép előtt. – Ez viszont annál inkább – intett a fal felé.

A kép egy hatalmas hajót ábrázolt rengeteg állattal a fedélzetén, a hajóorrban pedig egy büszke unikornis egyensúlyozott.

– Noé bárkája – jött rá hamar Kornél.

Patina bólintott.

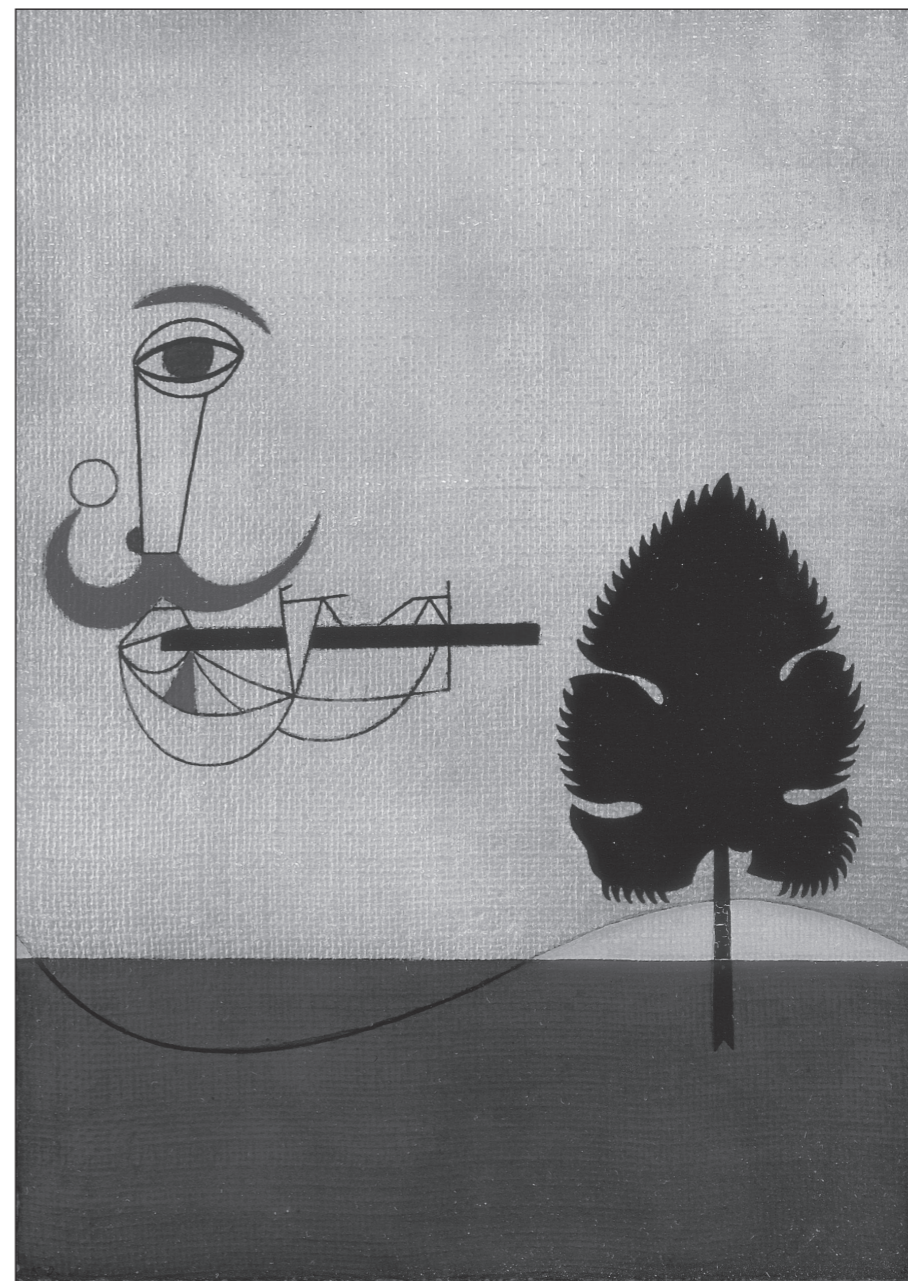
– Az ott a dédapám – mondta elrészeken. – Rendkívül bátor unikornis volt. Az utolsó napokban ő tartotta életben az egész bárkát, mert elfogyott az élelem. Az ilyen karakterekről érdemes írni – nézett szúrósan Vikire.

A következő pillanatban visszakerültek Kornélék kertjébe.

– Egyébként Kleopátra sem rossz választás – folytatta a beszélgetést Patina, mintha mi sem történt volna. – Neki is volt unikornisa, egy igazi egyéniség. Pont, mint én – vigyorgott.

– És én? Én mégis kiről írnék? – tárta szét két kezét Kornél.

– Akiről csak akarsz – vetette oda Patina, aki nem várta meg a beszélgetés végét, egyszerűen csak elügetett. Ahogy a szél belekapott a sörényébe, egészen úgy nézett ki, mint a dédapja.

Korniss Dezső: Fuvólázó II. (1950; vászon, olaj; 40x30 cm)

A mesék rólunk szólnak

Beszélgetés Bajzáth Máriával

– *A NépmeseKincstár újabb kötettel gazdagodott, és most a pocaklakóknak, kisbabáknak szól. A sorozat nulladik köteteként is felfoghatjuk? Kiknek ajánlod a leginkább?*

– A legkisebbeknek, a szüleiknek, a nagyszüleiknek és a velük foglalkozó szakembereknek. Pocaklakóknak éppúgy, mint bölcsőben ringóknak vagy a bölcsődébe, óvoda kiscsoportba járóknak. A magyar népmesék és népköltészeti alkotások csodálatos világába bevezető kötetnek szántam ezt a könyvet.

– *Miért jó, ha már a magzatnak is mesélünk?*

– A magzat számára a legfontosabb hanghatás lehet az őt váró családtagok beszédhangja. Amennyiben a szülők sokat beszélnek hozzá, ez elősegíti az agy és a kognitív funkciók, valamint a hallórendszer mielőbbi fejlődését, és pozitívan befolyásolja az érzelmi fejlődést, a kötődési képességet is. Nemcsak a szó jelentése fontos, hanem a mesemondáskor megszülető nyelvi dallam, az érzelmi átélés, a különleges figyelem és idő, amit a mesélő a hallgatójának ad. A magzat hamarabb szerez tapasztalatot az anyanyelvéről, mint ahogy megszületik, a baba előbb kezdi megtanulni, mint ahogy kimondja az első szavakat. Ha az első nyelvi tapasztalatai között népmesék, mondókák is meghatározók, akkor kultúrája legtisztább nyelvi forrásával kerülhet kapcsolatba.

– *Mit tanácsolsz azoknak az édesanyáknak, akik szeretnének mesélni gyereküknek, de furán érzik magukat, ha a pocakjukhoz beszélnek, és nem kapnak erre választ, reakciót. Mit tegyenek, miért meséljenek mégis? Hogyan jussanak túl ezen a helyzeten?*

– Ahhoz, hogy a gyermeket körülvevő felnőttek mesélni kezdjenek az anya szíve alatt növekvő magzatnak, később az újszülöttnek, majd a növekvő gyereknek, a történetek mellett szükségük van a mesélés örömeinek megtapasztalására. Ehhez nélkülözhetetlen a saját, mesélő hangjuk megtalálása. Alapot és segítséget nyújtanak könyvben található mondókák és mondókamesék. Lüktető ritmusuk vezeti a mesélőt, kötött, rímelő szövegük támaszt nyújt, rövidegük erősíti a történetmondói bátorságot. A formulamesékhez hasonlóan sok ismétlődő szó szerkezeteket tartalmaznak, így könnyen memorizálhatók. Azt javaslom, a könyv segítségével járják végig a mondókamesétől a tündérmeseig vezető utat, és ha van kedvük-idejük, találkozzunk egy kismamáknak szóló NépmeseKincstár-foglalkozáson, ahol élőszóval folytathatjuk a mesélést, mondókázást! Tapasztalják meg, hogyan mesélni jó, mesélni és mesét hallgatni öröm.

– *Van tapasztalatod arról, hogy akinek anyukája mesélt a gyermekének a pocakban, az milyen kisgyerekek lett? Lebate-e ezt egyáltalán valahogy mérni?*

– Az első szakdolgozatomat a méhen belüli hallás és fejlődés témában írtam. Azok a gyerekek, akiknek először meséltem pocaklakóként, majd újszülöttként, 28–30 évesek. Közülük néhánynak már saját gyereke van. Szoktam nekik mondogatni, én már akkor meséltem neked, amikor akkora voltál, mint egy borsószem ezredrésze, most te következél. Amit kutatási eredményekre támaszkodva biztosan állíthatok, hogy az a kisgyerek, akinek mesélnek, maga is nagyobb eséllyel mesél a saját gyermekének, gazdagabb a szókincse, szövegértési, -olvasási készségei fejlettebbek, történet

tudja rendezni az eseményeket, képzelőereje, figyelme, önismerete fejlettebb a kortársainál.

– *Nagyon tetszik, hogy Kodály azt mondja, nemcsak a testünk adjuk, de a lelkünkben is épül a magzat. Nagyon egyetértek. Szerinted a mesék a lelkünkben valóak?*

– Honnan jönnek a mesék és a bennük rejlő tudás? Egyes kultúrákban a meséért az égbe megy az ember, máshol a pokolra száll alá, megint máshol a jászol mellé kell menni, és elkötni a történetet, vagy van, ahol a tenger mélyén rejtőzik, vagy kilencvenkilenc ráncú szoknyában. Bárhová megy érte a hős, mindig azt jelenti a megszerzése, hogy birtokába kerül a tudás arról, hogy mi az, ami emberré teszi az embert. A mesék rólunk szólnak. A lelkünkben élnek, jó esetben lélektől lélekig szállnak. A mese a felnőtt részéről a szeretet, az osztatlan figyelem, a minőségi idő különleges megnyilvánulása, teljes odafordulás a mesehallgató gyerek felé, százszázalékos jelenlét.

– *Melyik a kötet talán legkülönlegesebb fejezete vagy meséje, és miért?*

– Azok a mesék és mondókák, amelyek még nem jelentek meg sehol, vagy csak valaha, nagyon régen. Van a mesekönyv elején egy mondóka, amivel Mezőkövesden fogadták az épp csak megszületett gyereket:

„Nő, nő, nő, kisededcske,
gyönyörű gyöngyöcske.
Rózsafa bölcsőd legyen,
feküdj benne csöndesen...”

A szöveg hosszabb és gyönyörű, én is ezzel köszöntöttem a kisebbik fiamat, amikor megszületett. A lenti képen épp háromnapos, és átszellemült arccal hallgatja, ahogy a fülébe duruzsolom. Az új könyv segítségével ez a szöveg most sok-sok szülőhöz eljut, remélem, sokan fogják mondani egyfajta üdvözlő áldásként.

– *A kötetben található mesék-mondókák mind magyarok, ugye? Miért nem válogattál bele külföldit is, mint eddig?*

– Nagyon erős igény volt a pedagógusok és szülők részéről korosztályos, tematikus, kizárólag magyar népmeséket tartalmazó gyűjteményre, és ezt az igényt én óriási örömmel szolgáltam. A korosztálynak szóló világ minden tájáról származó meséket pedig megtalálják az olvasók a könyv párjában, az Itt vagyok, ragyogok kötetben. A két meseválogatás együtt alkotja a teljes egészet, a legkisebbek népmeséi kapcsán.

– *Milyen újabb köteteket várhatunk még a sorozatban?*

– Az óvodásoknak szánt magyar népmese-válogatás egészen biztosan megszületik, és kisiskolásoknak szóló kötetben is gondolkodunk a Kolibri Kiadóval. Ötlemből sosincs hiány, a népmesék kincstára pedig végtelen lehetőséget kínál.

Mesebeszéd, másképp És boldogan éltek? (Szerk.: Szederkényi Olga)

A felnőttmese meglepően ősi műfaj: az antik bölcséletnek, a vallásos irodalomnak nélkülözhetetlen részei a példázatos tanmesék. A modernitás felnőttmeséi már egészen más tartalom miatt szólnak csak érett közönségnek – valami ilyesféle sejtéssel vesszük kézbe az És boldogan éltek? című kötetet is. Tizenhat szerző gondolta ugyanis tovább híres mesehősök utóéletét, ahogy az alcím is utal rá. Fontos: mesehősökről van szó, és antológiában csakis nőírók szerepelnek átdolgozásaikkal (köztük egy kakukktójtás), ami máris irodalomszociológiai kontextusba helyezi a játékot.

Sehogy sem merem leírni, hogy a meseirodalom „feminista kritikáját” kapjuk itt kézhez, részben, mert ebben a gendertudatos modernségben annyi ártalmas túlzás, félreértés, botorság tapadt a feminizmushoz (és sarjadt ki abból), hogy önmagában ijesztőnek hangoznék; másrészt olyannyira lejárt az ezredforduló táján ez a nőíró-kérdéskör a maga antológiamegjelenéseivel, hogy kissé anakronisztikusnak tűnhet most e tárgyban válogatást megjelentetni.

Pedig ez könyv nem az. Itt jön be a téma öröksége, amire nagyon is jól ráérezett a kiadó és Szederkényi Olga szerkesztő: ezek a mesék valahogy nem tudnak kikopni a kultúránkból. Holott, ha mai szemmel olvassuk őket, mind az említett genderideológia, mind a társadalomkép, mind a befogadóról, azaz a gyerekekről kialakított feltevéseik alapján hajmeresztően avítottak vagy egyenesen torzak. Tisztelet persze a kivételnek. (Külön tanulmányt érdemelne, mitől működik mégis a varázs.)

Bár nem tárgya sem e kritikának, sem az antológiának, de érdemes volna egyszer alaposan összevetni a klasszikus Grimm- és Andersen-féle mesehősöket a magyar népmesék nőalakjaival: mennyivel rátermettebb, életrevalóbb, önállóbb lányok vonulnak fel ezekben, mint a hajukat fésülgető, szempillájukat rezegetető, csókra, megmentőre, csodára váró hercegnők és királylányok meséiben. Nem is véletlen, hogy a klasszikus (mű)mesekincs javát tüzték itt a szerzők tollhegyre, nem a népmeséket (bár van köztük népmesei eredetű szöveg, például a kínai Mulan, amelyet jellemző módon már csak a populáris giccskultúrán keresztül ismerünk Európában, a Disney-import által). Hiszen utóélet szempontjából az a mese ihlető forrás, ami vagy olyan jó, hogy – mint minden kiváló irodalmi mű – megnyitja az utat a továbbgondoláshoz, vagy olyan rossz (ideologikus, csacska, közhelyes), hogy szinte kiált a vitriol után. Mindkettőre akad példa a könyvben.

Az átdolgozásokon érződik, hogy bizonyos mesék hálásabb alapanyagoknak bizonyulnak, mások meg valahogy ledobják magukról az új ruhát. Andersen Hókirálynője például már eredeti változatában is bonyodalmas, giccsesen szentimentális szimbolikájú mese, amelyre ugyan Kemény Zsófi is jól ráérez („a másnap melodramatikus szelekkel köszöntött”), mégis kevésnek bizonyul az irónia, hogy a mesét a ma olvasójának élvezhető (akár filozofikus, akár parodisztikus) regiszterbe emelje át. A másik Andersen-hős, a kis hableány Hernyák Zsókanál egy komikus szürreál-horror hősnőjévé lép elő, aki tengerirák-lakótársának a lábait lenyiszálva jut ráklábakhoz. A baj csak az, hogy nehéz kapcsolatot találni az eredeti történet szüzséje és a továbbírt változat mondandója között, a Hernyák Zsóka-i groteszk, ami az író más műveiben pompásan működik, itt partra vetett hal-ként tátog. (Apropó, Anna Melikian orosz rendező Ruszalka című, parédásan jó filmfeldolgozása például a vadkapitalista Oroszországba ülteti át a Hableány-szüzsét.) Karafiáth Orsolyának sem volt egyszerű dolga Pöttyös Pannival, a történet éppoly bornírt marad a felnőtté érett Annával

és Petivel, csak valahogy hiányzik az idézőjel, ami elemelné a szöveget egy játékosabb szférába, marad a laposság.

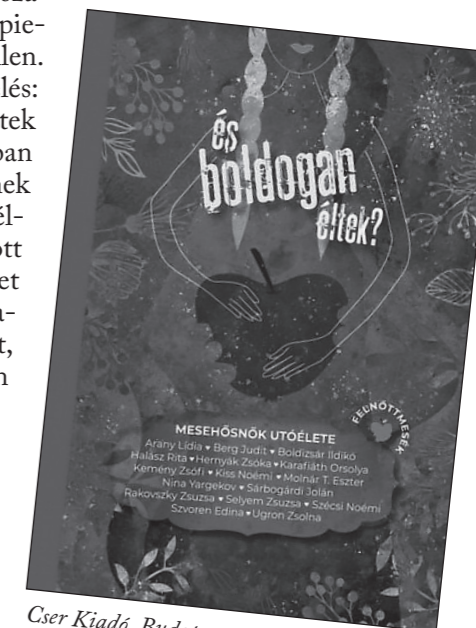
A kötet egyik legkiemelkedőbb darabja – méltán lett nyitónovella – Rakovszky Zsuzsa Alice Csodaországban-átdolgozása. Olyan mélyenszántó szellemesség és írói empátia hatja át a szöveget, ami keveseknek sikerült az alkotók közül. (Újabb tanulmányt érdemelne ez is: miféle hősnőkkel tudunk felnőtt fejjel és nőként rokonszenvezni?) Mindehhez társul a tökéletesen megszólaltatott nyelv: Alice mellett gyerekkorunk kedvenc „angoljai”, Mary Poppins vagy Twist Olivér világa kel itt életre, pontosabban ezek magyar fordításának a hangulata – épp ebben áll Rakovszky Zsuzsa stílusbravúra. A megvénült Alice szenilitása folytán zuhan vissza gyermeki állapotba (ki ne ismerné ezt, aki ápolt már idős embert), és ugyanolyan csodának éli meg átalakulását, mint egykor minden mást. Tükre, ha most belenéz, egy öreg nagynénikéje arcát mutatja. Mi, olvasók pedig nagyon is jól tudjuk, efféle „Csodaországban” élünk majd öregségünkben magunk is.

Merészet gondolt Berg Judit (az egyetlen „valódi” meseíró a kötet szerzői közül) a Hófehérke kapcsán: az eredeti Grimm-mesében a felnőtt olvasót valóban meglegyinti a perverzio szele, és Berg ezt „vérfagyasztó” humorral élezi ki. A pszichokrimiben az immár hercegnév avanszált, nevetségesen naiv Hófehérke meséli el benyomásait a férje kastélyának furcsaságairól – az olvasó persze már sejti, mi zajlik a sötét pincében, ahová a törpék hordják a nekrofil herceg újabb áldozatait. (És csakugyan: belegondolt már valaki a koporsóban fekvő leány szájon csokolásának mozzanatába? Vagy a szakállas, öreg törpék szerelmébe a hófehér bakfis iránt? Nem egyedülállóan bizarr momentumok a Grimm testvérpár gyűjteményéből...) Hasonlóan mulatságos színezetet kap Piroska meséje, amely Nina Yargekov – magyar származású francia író – átdolgozásában egy feminista kiáltvánnyá válik. Megfogalmazója, Piroska szabadszájúan lázad fel a mesék sugallta nőkép, a szófogadó, gépiesen alkalmazkodó, mindenre igent mondó mesehőszerep ellen.

Selyem Zsuzsa Seherzádé-adaptációja megrázó elbeszélés: Sahrazád és testvére „Aszad és Putyin bombái elől menekültek (...), miközben Sahrazád mindhárom fia a lázadók táborában van, híre róluk semmi, egyetlen reménye, hogy nem kerülnek élve sem az ISIS, sem a kormányerők kezébe.” Sahrazád mesélni kezd a hűgának, aki egy sátorban nemrég szülte meg halott gyermekét – egy csillagról az égen, amelyből egy Budapestet is érintő menekülttörténet bontakozik ki. Selyem Zsuzsa gyakorlati kézművelésével szövi össze a mesét és a valóságot, és azt a varázslatot hajtja végre, amelyre a mese eredendően hivatott: jobbak leszünk a történet által.

Szvoren Edina filozofikus groteszkjében a számos feldolgozást megért mesét, a nagyravágyó halászfeleség történetét mozgatja „a múlt, a jelen, és megint a múlt” idősíkjai között. A halászcégnék dolgozó férfi neje valami homályos, elvesztett gazdagság napjai után sóvárog gyógyíthatatlan melankóliában, s az olvasó csak a nő elbeszélésének szilánkos töredékeiből próbálja összerakni, miféle események forgathatták fel a házaspár életét. No meg a mese ismeretéből – Szvoren épp erre alapozza mesterien az elhallgatásokat, és teremti meg az izgalmas balladai homályt.

A Rakovszky Zsuzsa- és Selyem Zsuzsa-féle megkapóan szép lírai vonulatba illeszkedik Halász Rita Őz-folytatása is, amelyben a Smaragdvárost egykor megjárt Dorothy immár özvegy, és lánya hiába próbálja meggyőzni Kansas otthonosságáról, színeiről, az asszony már csak a maga világába bezárkózva él, mindenütt szürkét lát. Mígnem jön a tornádó... „Anyá integet, becsukom a fejem fölött a pinceajtót. Fel kéne menni, ide kéne hozni, ha kell, erőszakkal letuszkolni. A sarokban egymásnak döntve meglátom anyám festményeit. A fekete vonalak úgy hálózák be a képeket,

Cser Kiadó, Budapest, 2019

mint földet a repedések.” A forgószél című novella annak a tökéletes példája, amikor egy feldolgozás önálló életre kel, és mintegy az „anyatörténet” gyermekeként viszi tovább a hagyományt.

Olvashatunk még Boldizsár Ildikótól Csipkerózsika-átdolgozást, Aranyhaj-történetet Molnár T. Esztertől, Hamupipókékat Arany Lídiától és Ugron Zsolnától, s a kötetzáró szöveg az a bizonyos kakukktojás: Sárbogárdi Jolán meséje önmagáról. Parti Nagy Lajos teremtett nőalakja a kilencvenes évek közepén bukkant fel az irodalomban (ha jól nosan akarnánk fogalmazni: az irodalom mezején), s a kulisszahasogató szóvirágokban beszélő leányzó itt élettörténetébe avatja be az olvasót. Ha Sárbogárdin azért nem is érzünk Hamupipóke-patinát, de Parti Nagy paródiaalánya kétségkívül rokonságot mutat a nem túl életképes, szempillarezegtető mesehősnők bárgyúságával. Van hát remény, hogy nem közösíti ki a díszes társaság – és a Parti Nagy-szövegek olvasásában edzettebb olvasó sem.

Külön szót érdemel a kötetet illusztráló Szabó Imola Julianna munkája, akit sokan költőként-íróként ismernek, de szerencsére egyre több kötetben találkozhatunk a képzőművész-munkáival is. Túlzás nélkül állítható, hogy a könyv értékét jelentősen emelik Szabó Imola vegyes technikájú képei, amelyek nem csupán méltó társai, értelmezői, kiegészítői a szövegeknek, de bizonyos esetekben művészi értéküket tekintve „felhúzzák” azokat. A naivitást és a bölcséletet keverő abszurd látásmód, a humor és a melankólia ötvözése olyan szerethető, kedves képi világot eredményez, amelynél jobb választást e könyvhöz nemigen lehet elképzelni.

Ország Lili: Cipők (1955; vászon, olaj; 30x40 cm)

Vallásos motívumok Krúdy Gyula ifjúkori elbeszéléseiben

1895-ben jelent meg Krúdy *Bibliai virágok* című parafrázisa, melyben az elbeszélő a tékozló fiú történetének elismételhetlenségén, a hazatérés lehetetlenségén keseregve, a keresztény szakralitás bizonyos elemeire rájátszva hozza létre a szövegben a modernség és a hagyomány dichotómiáját. Persze a Krúdy-művek nemcsak a zsidó-keresztény vallások jellegzetességeit hozzák játékba, hanem a népi vallásosság, a néphit elemibb tapasztalatait is. Krúdyról ismeretes, hogy számára a babona, a hiedelemvilágok működése is élő tapasztalat volt, az ezekből származó motívumok pedig bűvópatakként bukkannak elő az életmű bizonyos szakaszaiban. Mindamelllett, hogy az emberiség kultúrájából kitörölhetetlenek a vallásos viselkedésminták, olykor a transzcendens felé való vonzódás robbanásszerűen divattá is szerveződik. Ilyen volt a századfordulón a spiritizmus, a különböző gnosztikus tanok, a szellemidézés, a varázslatba vetett hit megerősödése. A korszellemnek ezen mozgásaira pedig Krúdy is markánsan reagált.

Természetesen az életmű egészére jellemző egy ilyen irányú érdeklődés, ezúttal azonban az egészen korai szövegekben vizsgálom a vallásos élmény, a transzcendens megjelenési formáinak reflektált, átpoetizált ábrázolását. Hogy az ezen időszakban tendenciózusan erősödő jelenség minél kontrasztosabban kerüljön elé, Krúdy 1892-től 1895-ig, és 1901-től 1902-ig megjelent szövegeiből válogatok, és azokat egymással párhuzamba állítva tárgyalom. Szempontrendszerem, úgy vélem, elvezethet arra, hogy a Krúdy későbbi munkáiban is fontos szerepet betöltő szakrális elemek előképeit ne csak a 19. századi hagyomány hordozójaként, ne valami örökké nyughatatlan, elvagyódó ironikus nosz-

talgiaként, hanem a modernitás sorskérdéseire adott válaszlehetőségként is értelmezni tudjuk.

Szemle

Minden bizonnyal a témát illető erős ideológikus beidegződéseknek köszönhető, hogy a Krúdy-recepcióban meglepően alulreprezentáltak a szövegek vallásos megnyilvánulásait, a transzcendencia megjelenési formáit és funkcióit kutató nézőpontok. Hiszen az ideológiát visszakereső és a vele védő-támadó diskurzust létesítő tájékozódás nemcsak sajátos fogalmazásmódot, hanem megszokott olvasási stratégiát is eredményezett. Az így keletkezett olvasatok viszont az adott motívumok műbéli jelentőségének kihasználását is elhárították. Az egyoldalú szemléletmód esetünkben azért is döntő jelentőségű, mert az alapvetően vallásos környezetben nevelkedett ifjú Krúdy műveire sokszor csak az így megalapozott hagyomány szemüvegén keresztül láthatunk rá. Természetesen nem célok ezen olvasási stratégia áthagyományozódásának összefüggésrendszerét feltárni, pusztán a téma iránti múltbeli érdektelenség lehetséges okára próbáltam célozni. Részletes szakirodalmi szemlére ezúttal szintén nincsen mód, mégis meg kell említenem Czére Béla, Bori Imre, Szuder József nevét, akik, ha nem is szisztematikus módon, de egyes szövegeikben érintették a téma bizonyos szegmenseit. Ténylegesen azonban csak a rendszerváltozást követően tűntek fel a Krúdy-szövegekben kimutatható vallási jelenségeket vizsgáló dolgozatok, melyek megközelítési szempontjai közül, úgy vélem, most elégséges, ha csak felvillantok néhányat. Termékeny megközelítésnek vélem Kemény Gáborét, aki tanul-

mányában,¹ bár nem egyedülként,² a szövegek erotikus és szakrális tartalmainak összefonódásaira hívja fel a figyelmet. Krúdy művészetének kettősségeit sorolva John Lukacs szintén rámutat az életmű egyszerre erotikus és „keresztény”³ mivoltára. Máriapócs és egyáltalán a magyarországi Mária-kultusz jelentőségéről ír Kelemen Zoltán, aki bizonyos regények motívumhálózaiban Szűz Mária tiszteletének referencialitását látja.⁴

De a recepció nem feledkezik meg a babonáságokat, az álomfejtés hagyományát játékba hozó Krúdy-szövegek kommentálásáról sem,⁵ a néphitek, boszorkányok szerepéről.⁶ A véráldozat funkcióit, Czére Béla felvetéséből⁷ kiindulva, Kemenes Géfin László tárgyalja.⁸ De olyan is akad, aki szintén Czére, sőt végső soron Mátrai László javaslatát továbbgondolva Krúdy bizonyos alkotói eljárásaiban panteista filozófiát lát tükröződni, és miszticizmusról beszél.⁹ A miszticizmus egyébiránt nagyon is fontos vonása a Krúdy-prózáknak, így, mielőtt a konkrét szövegrészek bemutatására rátérnénk, ennek a vonásnak részben a századforduló gondolkodásában keresendő gyökereiről ejtünk szót.

„Az előző századok legbecsesebb értékének, a haldokló egyéniségnek jajsza a miszticizmus. Mielőtt elpusztul, még valami csodát művel, azzal az erejével, mely seholy se nyilatkozhat meg, megöli az élőket, feltámasztja a halottakat, az ébrenléte álommá, az álmat ébrenlétté varázsolja, a számára ellenséges valóságot megmásmítja, erőszakosan. Boldog korban nincsenek misztikusok.”¹⁰ Írja az Éjféli címmel megjelent

novellaantológia előszavában Kosztolányi. De erről a szellemiségről beszél Thomka Beáta is, mikor rámutat, a kísértetek, a halál, a halott város, az álom, a varázsló, a lidérc, a halál fekete kutyája, a halott kedves látogatásának motívumaival eljátszó művekben a kísérteties „nem csupán hangulati tényező, hanem par excellence készség, ráhangoltság, a teljes sebezhetőség, az érzéki, szellemi és »szellemi« megkísérthe-tőség jelképe.”¹¹ E gondolat, amelyet leginkább a weberi Entzauberung¹² kifejezésből származó Wiederverzauberung fogalmával foglalhatnánk össze, mely tulajdonképpen a racionalizmusba vetett hitből való kiábrándultságot és a világ újra varázslatossággal való megtöltődésének az igényét jelenti, a kor egyik olyan fontos tapasztalata, amely révén a transzcendenciára való nyitottság végül is dokumentálhatóvá erősödik.

Fogalomkészlet

A vallásszociológia egyik alapvetése, hogy bár a vallás eleve széles fogalmi kört jelöl, minden emberben van valamilyen képesség annak felfogására, befogadására és gyakorlására. Előd István úgy fogalmaz: „A vallásosság elsősorban természetfölötti erők és lények létezésébe vetett hitet, érzelmi és akarati tudatvilágot, viselkedést jelent. A vallásos tudat és a vallásos viselkedés olyan »tárgyakra« irányul, amelyek összessége rendszert alkot, és legtöbbször ezt a rendszert nevezzük vallásnak.”¹³ Erről a struktúráról beszél Durkheim is, mikor a vallást a

szent dolgokra vonatkozó hitek és gyakorlatok egységes rendszerének nevezi. A különböző vallásos viselkedésmintáknak tehát – legyenek azok bár dogmatikusak vagy népi vallásosságban gyökerezők, esetleg az okkult körébe tartozók; tartozzanak bár a szentet és a profánt a lét két lehetséges módozataként feltételező, vagy a világot egy egészként elképzelő animista, panteista világfelfogáshoz – mégis vannak alapvető, közös vonásaik. Ezeket összegzi máig időtálló, *Die Religion der Menschheit* című, 1960-ban megjelent összehasonlító vallástudományi munkájában Friedrich Heiler.¹⁴

Krúdyra, ahogy már korábban utaltam rá, nem jellemző, hogy valamely tételes valláshoz kötné a szövegeit, tulajdonképpen azt is mondhatnánk, hogy inkább egyfajta szinkretizmust jelenít meg bennük. A vallásos elemek szövegbeli szerepét kimutatni Krúdynál ettől függetlenül összetett feladat, hiszen azok legtöbbször nem is a cselekményben, nem a történet fősodrában, hanem csak az úgynevezett szöveg-háttérben kapnak helyet. „Vannak ugyanis szövegrészek Krúdy műveiben, amelyeket az olvasó rendszerint nem érzékel jelentősebb mértékben, csupán a mű összhatásában összegeződött benyomásként fog fel. Kimutathatóan azonban ebben az összhatásban nem a regénycselekmény játszik főszerepet, hanem a szöveg-háttérnek az »anyaga«, amit általában a Krúdy-szövegek mélyrétegeiben is tartunk.” Ezt a leleményt nevezi Bori Imre a regények kapcsán Krúdy-effektusnak. Ahol az úgynevezett életanyag átkerül a cselekményből a szöveg-háttér szférájába: „míg a regénycselekmény elértéktelenedésének, közhelyszerűvé válásának, fordulatai megfogyatkozásának vagyunk szemtanúi, a szöveg-háttér jelentős mértékben gazdagodni kezd, mind mozgalmassabbá válik, s informatív szerepe éppen úgy nagyobb lesz, mint érzelmi-gondolati mondanivalót hordozó feladata.”¹⁵

A pálya kezdetén

A Krúdy-életműkiadás legelső darabja a *Miért ölte meg Káin Ábelt?* című parafrázis, melyben Ábel drámaíróként, Káin színikritikusként jelenik meg, konfliktusuk értelem-szerűen ebből is adódik. „– Ez dráma? Ha e verseket egy fiatal asszonynak olvasod fel, az idétleneket szülné.”¹⁶ – hangzik el Káin kritikája, melyet aztán a mítosz dramaturgiája szerint Ábel halála követ. De Krúdyt különösképp foglalkoztatta a tékozló fiú esete is, erről tanúskodik 1917-es, ezen a címen megjelent írása.¹⁷ Ám e motívum viszont már több, jóval korábbi szövegében is felfedezhető, ilyen a hazatérő *Egy rossz fiú naplójából* című történet,¹⁸ de ezt idézi az *Egy rossz fiú* esete is.¹⁹ Különösen érdekes azonban ezek közül az elbeszélő vívódását közvetítő *Bibliai virágok*²⁰ című írás: „S kerestem az igazi költészetet. [...] És nem találtam [...] egészen véletlenül történt egy késő novemberi délutánon [...] Kezembe akadt anyám kapcsos Bibliája. Megtaláltam benne a tékozló fiú meséjét.” A nyitóképet követően az elbeszélő létrehozza a bibliai mesék és a modern költészet dichotómiáját, amellyel egyben a kor frusztráló élettempóját is kritika alá helyezi. Az elbeszélés rezignált zárata azonban ismét a századvég modern emberének szemléletét tükrözi: „A Bibliára hajolva zokogtam, folytak a könnyeim, sirattam a tékozló fiút, aki nem tért meg soha, hanem elveszett, elveszett örökre.” Bár ezúttal sem visz igazán előre az életrajzi olvasat, azért érdekes, hogy ezekben a történetekben a szerző előszeretettel cseréli ki a megbocsájtó apa alakját az anyáéra, amely jól jellemzi Krúdy és apja kapcsolatát.

A parafrézálás mellett Krúdy kedvelt eszköze a bibliai nevek szövegvilágba emelése. „[Az] élet célja a nő, Éva leánya.”²¹ Szintén a teremtéstörténet neveivel játszik el a *Thewr Ádám* című elbeszélésében: „Ádám II. képviselő volt. [felesége, Éva] Egy este mondta, átölelve a

1 KEMÉNY Gábor, *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek. A nyelvtől a stílusig. A szakrális és az erotikus viszonya Krúdy prózájában*, Tinta Kiadó, Budapest, 2010, 347–357.

2 Uo., 347. „Tudomásom szerint Bori Imre volt az, aki – éppen huszonöt évvel ezelőtt, a Krúdy-centenárium alkalmából kiadott könyvében – elsőként hívta fel a figyelmet a szakrálisnak az erotikussal való módszeres társítására és a két szférának ebből eredő összefonódottságára Az útítárs képalkotásában (BORI, 1978, 154).”

3 John LUKÁCS, *Történetírás és regényírás: avagy a múlt étvágya és íze*, Korunk, Harmadik folyam, X/1. 1999, január = <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00013/1k11.htm>

4 KELEMEN Zoltán, *Történelmi emlékezet és mítikus történet Krúdy Gyula műveiben*, Argumentum Kiadó, Budapest, 2005.

5 VÖRÖS István, *A gyengébb lét közelében Krúdy Gyula: Palotai álmok és más elbeszélések*, Új Forrás, 1999/7, 169.

6 POSZLER György, *Salemi vérvád? – eszlári boszorkány?*, Forrás folyóirat, 37. Évf., 2005/3, 23–28.

7 „[P]ogány rituális elemek keverednek itt a nőket bálványozó, de céljai érdekében felhasználó casanovai attitűddel”. CZÉRE Béla, *Krúdy Gyula*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 69–70.

8 KEMENES GÉFIN László, *Érzelmek-perverz donzsuának. A szexualitás mint szadista toposz Krúdy Gyula két regényében*, Kortárs, Kortárs 41. évf., 1997/12., 25–36.

9 SZÁZ Pál, *Krúdy – a misztikus olvasat*, Kalligram, 2011 = <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2011/Krudy/Krudy-a-misztikus-olvasat>

10 Éjféli. *Magyar írók misztikus novellái*, Kner Izidor Nyomdája, Kner, 1917. (1992.)

11 THOMKA Beáta, *A félelem tere = T. B., Esszék, regényterek*, Újvidék, 1988, 41–42.

12 Max WEBER, *Wissenschaft als Beruf*, München, 1919.

13 VOIGT Vilmos, *A vallási élmény története*, Timp Kiadó, 2004, 61.

14 Friedrich HEILER, Neu herausgegeben von Kurt GOLDAMMER, *Die Religion der Menschheit*, Stuttgart, Reclam, 1980. 17–37. (ISBN 3-15-010291-X)

15 Vö., BORI Imre, *Krúdy Gyula*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978, 114–115.

16 KRÚDY Gyula, *Összegyűjtött művei. Elbeszélések 1*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2005, *Miért ölte meg Káin Ábelt?*, 10.

17 Uő., *Magyar Tükör. Publicisztikai írások 1894–1919*, 1917, 481–485.

18 Uő., *Összegyűjtött művei. Elbeszélések 2*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2005, *Egy rossz fiú naplójából*, 200.

19 Uo., *Egy rossz fiú*, 204.

20 Uo., *Bibliai virágok*, 217–219.

21 Uő., *Összegyűjtött művei. Elbeszélések 1*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2005, *A jó barát*, 38.

férfi nyakát: – Gondold, hogy én Éva vagyok s most a Paradicsomban vagy. Csak a Sátán hiányzik...”²² Bár a példákat még hosszasan sorolhatnám, úgy gondolom, már így is kitűnik, hogy a legismertebb történetekből merítő bibliai motivika az írói életmű ezen szakaszában még nem juttat el minket mélyebb összefüggések felismeréséig, és még pusztán hangulatfestő jelentőségűnek tűnik. Úgy, ahogy a Krúdy szóhasználatában már ekkor felfedezhető szent és profán közötti különbségtétel is csak az olyan későbbi művek fényében kap jelentőséget, mint az *Ady Endre éjszakái*, *A Hét bagoly* vagy a *Régi pesti históriák*. Ahol a szentek és bolondok, a szent és köznapi közti distinkció egy szélesebb szubkultúrát, a lump művészek körét is jelöli, amelynek nem mellesleg feltétele a családi kötöttségektől mentes életmenet is, amely a profán ember számára érthetetlen életvezetés.

Ha már szóba hoztam a transzcendenssel valamiféle látens kapcsolatba lépő alakokat, érdemes kiemelni Krúdy kuruzsló, boszorkány figuráit, akik, bár rendszeres vendégei a korpusznak, a korai írásokban szintén még csak hangulatelemként, népmesei jellegű allűrökből rajzolódnak ki. Csak egy példát idéznék, a *Falusi kisasszonyok* című történet boszorkányleírását, ami azért is érdemel külön figyelmet, mert az a többek szerint panteista látásmódra utaló eljárás segítségével készült, amelyen például Czére a személyleírásokat és természeti képeket egymásba montázsoló képalkotást érti: „Ráncos, földszínű a férfiak arca errefelé, rongyos szűrőkben járnak, s favágásból él az egész vármegye. Az asszonyok pedig, ahányat láttam, mind hegyes könyökű, nagy fogú teremtés. Formátlan, görbe hegyek vannak a falu körül, most füstölögtek azok a ködös reggelen.”²³ Az egészen korai szövegek kapcsán még meg kell említenem, hogy milyen gyakran tűnik fel bennük az élet körfogásának motívuma, melyet sok esetben a sírhant és a vadgalambpár közé pozícionált elbeszélő alakja jelenít meg. Ilyen a *Temetőben* című szöveg,²⁴ de a *Falusi kisasszonyok*

22 Uo., *Thewr Ádám*, 50–51.

23 Uo., *Falusi kisasszonyok. Rajz*, 48.

24 Uo., *Temetőben. Életkép*, 11.

25 Uo., *Falusi kisasszonyok. Rajz*, 49.

26 Uo., *Összegyűjtött művei. Elbeszélések 2*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2005, *Szeretek egy asszonyt*, 97–99.

27 Uo., *Összegyűjtött művei. Elbeszélések 10*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2016, *A százéves ember*, 236–237.

28 KEMÉNY GÁBOR, *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek. A pajzsos ember motívuma Krúdy Gyula prózájában*, Tinta Kiadó, Budapest, 2010, 342.

története is, amelyben az elröppenő galambok és az ártatlanságot jelző levendula képének játékba hozásával az elbeszélő egyszerre az udvarlás, végső soron az új élet szárba szökkenésének sikertelenségéről is tudósít: „Leültünk a sír mellé. Egy vadgalamb turbékolt felettünk a száraz akácfán. Én megfogtam a Boris kezét, és ő mindjárt a vállamra hajtotta fejét, úgy hallgatta a gerlice bűgását. A galamb továbbrepült, és én úgy találtam, hogy Boris nem sokkal különbözik azoktól a papkisasszonyoktól, akik oly nagyon szerelmesek néha és levendulaszagúak.”²⁵

A századfordulón

Mivel Krúdy 1901 és 1902 közötti időszakában a népi ünnepek, hiedelmek, szokások már a szövegek rutinszerű alkotóelemeivé válnak, fókuszom ezután olyan példákra helyezem át, mint az a két szöveg, amely az egyházi ünnepek megjelenítésének segítségével egymással közvetlen kapcsolatba hozza a szexualitást és szakralitást. A *Szeretek egy asszonyt*²⁶ szövegében az elbeszélő a nagypénteki szertartás alatt le sem tudja venni a szemét egy nőről, akinek mozdulatait folyamatosan kommentálja: „Most feláll. Jön felém. Érzem, hogy elvörösödöm.” *A százéves ember* templom körül ödöngő János bácsijának szólama szintén elég szoros kapcsolatot teremt a két szféra között: „– Mentek imádkozni? Csak menjetek, a Szent Antal majd segít. Huncutkodtatok, ugye, egész héten? Hej, a holdvilág tudna csak mesélni felőletek.”²⁷

Krúdy felfedezhető bibliai műveltségére korábban is tettem már utalást. Ezúttal egy olyan példát említek, amelyből az is kitűnik, hogy ismeretei nem merültek ki a köztudatban mélyen benne gyökeredző motívumok elismertelésében. Egy ilyen szöveg Krúdy kol-dustanyán játszódó *A pajzsos embere*. Magával a pajzsos alakjával korábban már Kemény Gábor is foglalkozott,²⁸ bár tanulmánya publikálása idején még nem jelentek meg a Kalligram

Krúdy-kiadásai, melyekben a figura a Kemény által bemutatottnál jóval korábbi előfordulásaira is rábukkanhatunk.²⁹ Olyanra is, ahol Krúdy maga fejt meg az allegóriát: „A bibliai pajzsos ember, a nyomorúság, szegénység, éhség.”³⁰ Az 1901-es *A pajzsos ember* azért is érdemel külön említést, mert úgy teremt mély atmoszférát, hogy szereplői a vallásos magatartások egészen különböző fajtáit produkálják. A szöveg háttér elemeiből jól kirajzolódik, hogy Krúdytól már ekkor sem volt idegen az a fajta szinkretista látásmód, ahol egy bibliai hivatkozású címmel ellátott szövegben a transzcendens csak „nagy ismeretlenként” van megnevezve,³¹ míg a szereplői szövegek a néphit legkülönbözőbb színeiben pompáznak: „Babonából teszem. Egy cigány lóköttő mindig ajándékot vitt az öreganyjának, az aztán leimádkozta róla a veszedelmet. [...] Én minden hibám mellett vallásos ember vagyok. Egyszer megtanultam imádkozni, mert a sors és az élet megtanítottak rá. Nem felejtettem el. Ha nagyon szomorú vagyok, [...] ha elmegyek a hegyekbe kóborolni éjjel az erdőbe és a hegyek közé, akkor felfohászokodom a csillagfényes magasságba.”³²

Az Alvilág

Krúdy kozmoszában természetes az átjárás a túlvilág és az evilág között, legyen szó bár egy sétáról a lápon vagy egy nagyvárosi mulatozásról, a rémalakok szabadon közlekednek a szférák között. Utóbbi eset, a recepció által emlegetett haláltáncok egyik archetípusa fogalmazódik meg a *Peppa bújja* Alvilág nevű kocsmájának leírásában: „Szörnyen mulatságos hely volt a pince. Valami démoni jókedv uralkodott a fenekén, aminek hullámai a tetőig csaptak a kánkán fürgetegében. A főváros éjjeli mulatóiban törzsvendég voltam, és az Alvilágot se mellőzhettem. A sarokba meghúzódva sátáni kárörömmel konstatáltam, hogy még mindig meg

tudnak bolondulni a nappali komoly polgárok, ha köröttük tánc van, és zene szól.”³³ Egy más típusú, tüzes alvilág jelenik meg *Az ördög nótája* démoni harcterén: „Egy fél óra múlva valami rettenetes üvöltés verte fel az éjszakát. Farkasállat nem üvölt úgy, mint az ember [...] Egyszerre lángvörös fény világította meg a kaszárnnyát.”³⁴ S bár a sötét, kísérteties elemek ekkortájt megszaporodnak a novellákban – „A domboldalon két tüzes szem jelent meg a homályban, mintha az ördög jönne a messziségből. A vonat volt.”³⁵ –, a sátán olykor a csábító képében is feltűnik. A *Kaland az ördöggel* című novella női főszereplőjét egy visszatérő motívum szerint a torony ördöge öleli magához: „A művész pedig a torony ablakában hirtelen azt érezte, hogy két kar nyúl utána hátulról, és egy borostás ajak megcsókolja meztelen nyakát. Hagymaszaga volt a csóknak, a művész pedig csak sikoltani se mert.”³⁶

Ha már a rémalakokról esett szó, hadd említssem Krúdy egy kalandregényes epizódjelenetét, ahol a főhős XX. Ramszesszel álmodik: „A régi király törzse száraz bőrbe volt varrva, s midőn jókedvemből a király hasára ütöttem, a bőr elszakadt, és kerek aranytallérok gurultak ki a királyból.”³⁷ A fáraó esete a mi szempontunkból azért különösen érdekes, mivel a novella folytatásában a múmia valóban életre kel, sőt a segítségével, bár igen humorosan, a reinkarnáció tana is a szövegbe emelődik: „A múmia ott állt a koporsó mellett, és kitérta csonttá aszott karjait. – Ki vagy? – kérdeztem. – Huszadik Ramszesz vagyok háromezer év óta – felelte a múmia. – Hát azelőtt ki voltál? A múmia gondolkodott: – Tulpe Franciska voltam, német nevelőnő egy Kairói gyárosnál.”³⁸ Az álom, képzelet és a valóság terét egybejártató Ramszesz-történet nem az egyetlen ebben az időszakban, mely már határozott előképe sok későbbi Krúdy-mű alapszituációjának. 1898-ban jelenik meg például Krúdy Kísértekek-sorozata a *Pesti Hírlap* oldalain, melyben

29 Az általunk vizsgált szöveg mellett: *Küszöbön a pajzsos ember. Elbeszélések 6*, 254–260.

30 KRÚDY Gyula, *Összegyűjtött művei. Elbeszélések 10*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2016, *A pajzsos ember*, 63.

31 Uo., 7. „A nagy ismeretlen immár öt jéghideg télen vigyázott Marira, hogy meg sem fagyott, hogy éhen nem halt”.

32 Uo., 28.

33 Uo., *Peppa bújja*, 110.

34 Uo., *Az ördög nótája*, 148–149.

35 Uo., *Csalfa hullámok*, 186.

36 Uo., *Kaland az ördöggel*, 279.

37 Uo., *A huszadik Ramszesz*, 204.

38 Uo., 208.

a podolini piaristák rejtélye mellett egy boszorkányszombat lidércei és egy kutya (talán) elhunyt gazdája is színre lép. Bár e történetek külön-külön is izgalmas szempontokat kínálnak, most mégis egy későbbi kísértethistóriát, a halott lovas figurájával eljátszó boszorkánys történetet emelem példám sorába, melynek gyermekalakja önkéntelenül az ifjú Krúdyt juttatja eszünkbe: „Ma már talán nem hinnék egy locsogó vénasszony beszédeinek, de akkor [...] egy koravén kisgyermek aggodalmasságával lestem az öreg halálokat, akik minden alkalommal, amikor erre jártak, belovagoltak a rácsos kapun. [...] Mindjárt legelől a nagyapám lovagolt, mellette pedig a nagyapám apja. Aztán sorban a többi ismerősök, atyafiak”.³⁹

Az ismert toposz szerint az élete egykori párját éjjel meglátogató lovas kísértet története mellett a másik példám szintén egy olyan írás, amelyben a szerelmes könnyedén lépi át élet és halál mezsgyéjét. A *Szindbád*-típusú novellák őstípusával találkozunk *A dédapám képe*. Egy

39 Uo., *A rácsos kapu*. Egy férfi könyvéből, 240.

40 Uo., *A dédapám képe*. Egy férfi könyvéből, 278.

férfi könyvéből című írásban, amelynek főhősét egy színész nő látogatja meg. A hölgy folyton a kísértetek felé tereli a beszélgetés medrét. Míg aztán szó esik a főhős dédapjának falon lógó képéről is, melyről a színésznőnek rögtön eszébe jut egy korábbi álma, amelyben az öreg gavallér udvarolt neki. A történeten aztán úgy összekapnak, hogy a nő hazautazik. A főhős pedig agyonlövi dédapja gúnyosan mosolygó képét: „Egy különösen hosszú, nedves téli estén levettem a pisztolyt a falról, és addig lövöldöztem az öregúrba, amíg ronggyá szakadt rámai között.”⁴⁰

Bár korábbi szövegekben is fel-feltűnik már egy-egy bolyongó Szindbád figura, úgy vélem, e két utóbbi eset szorosán érintkezik az úgynevezett érett Krúdy-korszak Szindbád-alakjaival. Tallózó, tablószerű értekezésem végére, megsejtve a Krúdy-olvasás egy ígéretes irányát, egyelőre itt, a hölgyeknek álmukban udvarló gavallérok kísértetének megidézése után tenéek pontot.

Jelenlét és hiány

Az önelvesztés és önkiteljesítés formái Ady Endre szerelmi lírájában

A szerelmi tematika az Ady-életművön belül minden bizonnyal annak is köszönhetően került kitüntetett szerepbe, azaz tért vissza kitaróan egy-egy ciklus erejéig az 1912-es *A menekülő Élet* kötetig, hogy képes volt újra és újra – különösen az első időszakban, mindegyik különféle szimbolizációs eljárásokkal – ellentartani a tematikával szembeni elvárások beigazolásának. A *Léda asszony zsoltárai* (Új versek), *A Léda aranyoszoba* (*Vér és arany*), a *Léda ajkai közt* és a *Halálvirág: a csók* (*Az Illés szekerén*), valamint *A szerelem titkai* (*Minden-Titkok versei*) ciklusok az önkimondó lírai megszólalást elbizonytalanító poétika gazdag játékkerét nyitották meg, ami egészen az „elbocsátás” emblematikus költeményéig a költői világtérítés változatos, igaz, önisméltéstől, olykor sablonos megoldásoktól sem mentes lehetőségét jelentette. E meglehetősen tágra értelmezhető verscsoport sikerültebb darabjainak egyik szembevető sajátossága az, hogy még ha azonosítható is a versbeszéd kvázi szerelmi megnyilatkozásaként, mégsem állítható, hogy az én szólama nyomán könnyűszerrel megalkotható volna a jelzett én–te reláció természetrajza. Mert bár a másikkal fordulás gyakori retorikai alaphelyzete, a másik megszólítása, sőt néven nevezése, a bensőséges viszonyt kifejező többes szám használata, az érzelmi érintettségre történő (noha rendszerint nehezen dekódolható) ismétlődő hivatkozás, vagy épp a női fél iránti vágybeszéd kimeríthetetlen tárháza látszólag a szerelmi jelenet rekonstruálhatóságát ígéri, pontosan az azonosíthatóságot biztosítani hivatott tematikai elemek jelentésszorzódása, a versbeli deixisek elbizonytalanítása nyomán nem képes az olvasás nyugvópontra

jutni. Az első pillantásra egy hétköznapi szerelmi történetet leíró *A másik kettő* című költemény például a beszélő potenciális megkettőződéséből következő szemantikai „csavar” révén bizonyul bonyolult(abb) írásműnek, mint ami a deklaráltan hétköznapi (mondhatni, közhelyes) alaphelyzetből elsőre várható. A vers elején ábrázolt intim szituáció körüli zavart részben a második szakasz múlt idejű első sora okozza: az utolsó versszak ismétlése felől nézve válhat ugyanis a lineáris olvasás során az elbeszélés jelenére is vonatkozatható „Piros kertek közt futott az utunk, / Piros, bolond tűz lángolt szívünkben” kijelentés múlt és jelen értékszembevető, az én időbeli osztozottságát felmutató struktúra megalapozójává. A „piros kertekből” felbukkanó ifjú pár ezen rekurzív szöveghely által mintegy az önmagára ismerés lehetőségét nyújtva az elvesztett szerelmi lángolás felidézése lesz, az együttlét mámorának azt az intenzitását hozva elő az elfeledettségéből, amelynek hiányáról voltaképp hiábavalóan igyekezett a két fél az árulkodó külső jelek eltitkolásával („Egymás szemébe nézni nem tudunk”) és az érzés kifejezésének mesterkéltségével, egymás „áltatásával” („Csókoljuk egymást biztatón, vadul”) tudomást nem venni.

Míg e versben úgy tűnhet, az emlékezés katalizátora lehet az érzés intenzitásának, ami nélkül a szerelem – és ez rendre visszatérő belátása az Ady-verseknek – pusztán ismételtető aktusok (mint amilyen a csók) sorozatává degradálódik, az életmű szóban forgó része alapvetően az élet eseményszerűségét jelentő mámoros állapot fenntarthatatlan természetét igazolja vissza. A *Vér és arany* kötet említett ciklusát nyitó *Csolnak a Holt-tengeren* például

jól láthatóan nem számol a szerelmi élmény re-vitalizálásának lehetőségével. Az ismételt egymásba olvadás, ami metaforikusan az én lelkét jelképező Holt-tenger és az abba „beevező” aszszony révén megy végbe a versben, a pillanat kivételessége („Piros-fekete glóriával” érkezik a másik, miközben „az élet nagy ünnepet ül”) ellenére sem képes a „béke és halálos öregség” által eluralt lélekben úgyszólván „hullámokat vetni”, sem a „csónak”, illetőleg a rajta ülő „szomorúságát” feloldani. Ugyancsak a másik elérhetetlenségével („Álmodva nézlek”) szembesít a *Léda a kertben*, azt a kérdést hagyva hátra a felhők alakját magukra öltő szerelmesek metaforájával, hogy e távolság nyomán csupán esetlegesen, „himbálva váltott csókok” révén mi őrizhető meg a másik iránti kielégítetlen lán-golásból. Az intenzitás múlásának eme, önma-gában persze nem túl nagy horderejű – csupán elfedés, „csalás”, megtévesztés által felülírható – törvényszerűsége mögött nagyrészt az eksztázist megőrizni, újra és újra generálni hivatott másoknak való kiszolgáltatottság áll, annak a másoknak az uralhatatlansága, aki számára az én ugyancsak mint az intenzitás elvesztésének kitett kontrollálhatatlan identitás lesz a szerelem legfőbb veszélyforrása. Azonban épp a mindenkori másik el- vagy kisajátíthatatlansága okán lesz a szerelem a mámor megőrzésének, legalábbis a látszat fenntartásának „csaló játék”-a (*A Léda arany-szobra*). A benne részt vevők létfeltételét vagy identitását jelentő elragadtatottság, erre látunk példát a *Szent Junius hívása* című versben, független a másik érzelmi involváltságától, így az én csupán külső tényezőktől remélheti enerváltságának elleplezését. „Öreg és hűvös az én ajkam / S fejem körül lángol a Nyár / És Léda csügg az ajkamon. / Szent Junius, könyörülj rajtam.” A lanyhuló szerelem e költemény tanúsága szerint azonban nem olyasmi, amit a napszúrásaként, tehát egyfajta mulandó (nem éppen kellemes) bódulat formájában végtére is a másik megtévesztése céljából remélt felébredő vágy tartósan feledtetni képes. „Napszúrásaként küldd rám a Vágyat, / Szájam friss gyermek-száj legyen”. A szemben álló felek a beteljesülést eleve akadályozó kölcsönös aszimmetriáját látva nem véletlen, hogy néhol egyenesen az önmagára kirótt átok radikális beszédaktusa lesz az, ami a testi szerelemben történő feloldódás illuzó-

rikusságát leleplezi. Igaz, a *Jójj, Léda, megölellek* sorai éppen arról tanúskodnak, hogy a másik hívása, az iránta érzett vágyakozás még a vállalt szenvedéssel járó drasztikus önkorlátozás ellenére is leküzdhetetlen hatalomnak bizonyul. „Ha csókosan remeg feléd, / Fakadjon föl az ajkam. // Öled hívó, meleg, puha, / Mint a boszorkány-pelyhek / Altató, bűnös vánkosa: / Jójj, Léda, megölellek.” Noha Ady szerelmi lírája távolról sem a másik oldalán megtalált boldogság naiv felfogásának ad hangot, mindez nem jelenti azt, hogy a szerelem ne volna mégis áhított állapot, olyannyira, hogy máshol még az énnel szemben álló félnek (és viszont) okozott fájdalom is képes felértékelődni mint a múlásnak kitett összetartozás megőrzésének kulcsa. Az *Örök harc és nász* című versben ennek jegyében válik a szeretet legfőbb kifejeződésévé a bántás: az intimitás helyett a szerelmi relációnak az a módja idealizálódik, amely – az általa kiváltani remélt ellenreakció intenzitása nyomán – a leginkább alkalmas a viszonyulás cirkulációját fenntartani és az örökkévalóként csak „harcként” elgondolható „nász” továbbélését szavatolni. „Én asszonyom, be jó, ha rossz vagy, / Szívemben százszor, százszor megöllek, / Űzlek, gyűlöllek.”

A gyilkos szerelmi indulat kifejeződése persze nem egyedi eset az életműben: egy korábbi, nem kevésbé ismert költemény az iméntinél jóval radikálisabban fogalmazza meg, hogy nem annyira a másikat destruáló érzelmi túlfűtöttség jelenti a férfi–nő relációra a legfőbb veszélyt, hanem a másik fél iránti mámor elvesztése. Sőt, Ady első párizsi tartózkodásának egyik korai költői termése, *A fehér csönd* tabudöntögető jelenetei egyértelművé teszik, hogy a kölcsönös, akár a másik megsemmisítésére is törő felindultság egyenesen az együttlétet megtartó erővé válhat a szerelmi szituációban. A vers eksztatikus sorai mind az emberi érzékelés egyfajta nullpontját, ingereken túli tapasztalatát leképező központi szimbólum megtörését célozzák; azt az állapotot tehát, amelyben – voltaképp a szerelmi lángolás, az intenzitás elvesztése nyomán – a másikkal való konnexió lehetősége kérdőjeleződik meg. „Karollak, vonlak s mégsem érlek el: / Itt a fehér csönd, a fehér lepel.” Az olykor brutalitásba hajló vitalitás mögött észre kell vennünk, hogy a fehérség és a némaság rémét különböző érzékszervi stimu-

lánsok révén távoztatja magától az én („sikolts belé”, „bársony-test”, „sima illatos haj”, „kék vér”, „átkozz, tépj, marj”), ami nem csupán a másik iránt érzett vonzalom megőrzése tekintetében nélkülözhetetlen mozzanat, hanem ebben a vershelyzetben a szerelmi mámor egyenesen a létezés alapfeltételévé válik. „Megállt az élet, nincsen több sora, / Nincs kínja, csókja, könnye, mámora, [...] Megöl a csend, ez a fehér lepel: / Űzz el magadtól, vagy én Űzlek el.” A zárlat ugyanakkor azt is világossá teszi, hogy az élet eme intenzitása éppúgy jelenti az én számára a létezés alappilléret, mint az életet végső soron ellehetetlenítő extremitást: a mámor elvesztése és ezzel párhuzamosan a másik távolkerülése, illetve, épp ellenkezőleg, a közelsége is egyformán az elmúlás rettenetét hordozza az én számára. Nem csoda, hogy számos esetben kapcsolódik össze a másikon keresztül elérhető ekstázis kitüntetettsége a halál közelségének tapasztalatával, méghozzá oly módon, hogy hol Léda elérhetetlensége válik megsemmisítő erővé („Van valakim, aki Minden, / Aki elhagy, aki itthagj [...] Hogy ha elmegy, meghalok.” *Léda Párisba készül*), hol pedig fordítva, a vágyott intimitás számolja föl a létezés feltételeit. „Épében, könnyben és mézben, / Halálosan, tudatosan / Elfogyni az ölelésben: / Ezt akarom. // Ilyen nagy, halk, lelki vészben / Legyek majd csontváz, víg halott, / Elfogyni az ölelésben: / Ezt akarom.” (*Elfogyni az ölelésben*). Hogy a másik hiánya és a jelenléte hasonló hatáseffektussal bír az énről nézve, az a *Szívek messze egymástól* című versben is megmutatkozik: ugyanis eldöntetlen, hogy a mámor felfokozottsága, vagy inkább annak nélkülözése vezet a „szív” halálához. „Valahol egy szívnek kell lenni, / Bomlott, beteg szegény, / Megölte a vágy és a mámor / Éppúgy, mint az enyém.”

A szerelem által megélhető érzelmi szélsőség (amelyhez mellesleg a szerelemmel összekapcsolt halál közelségének borzongató élménye is hozzájárul) nem előzmény nélküli fejlemény az Ady-lírában, tekintve, hogy az eredetileg 1902-ben írt, az Új versekben *A csókok átka* címen megjelent költemény a teremtés vízióját, azaz voltaképp ugyancsak az élet lehetőségfeltételét társítja a mámorban fogant csókokhoz. Az emberi interakció eme – később Ady szerelmi lírájában különös fontossággal bíró – for-

májának genealogikusan tehát a szerelmeseket és egyáltalán, az embert továbblendítő energiához, semmint az együttlét erotikus tartalmához van köze,¹ ami kizárólag az intenzitás mértékétől függően tekinthető valóban többnek, mint a szerelmi aktus „kötelezően” ismételt eleme. A csók mint a lét felfokozott tapasztalatát elérhetővé tevő mozzanat erőtlenségében, „tunyaságában” voltaképp az élet szentségét tagadja meg, és végső soron annak esélyét zárja ki, hogy az egyén a másik által önmagát teljesítse ki. „S átok a csók, átok az élet, / Ha nincs a csóknak mámora.” Jellemző módon elvétve kerülnek szóba Ady szerelmi költészetének egoisztikus vonásai az *Elbocsátó, szép üzenet* közismert, a szakirodalomban egyhangúan „megsemmisítőként”, „igazságtalanként” aposztrofált költeményén túl, az pedig különösen ritkán hangsúlyozódik, hogy mindez jelzetten egy kölcsönös-ségen alapuló viszonyrendszerben tétéleződik. Holott e versvilág szerelemfelfogásának fontos eleme a mindenkori te kisajátításának a kétirányúsága, melynek nyomán ugyanolyan joggal veszi birtokba az én a másikat, és különül ki a mámor révén a „szürké” közül, Nietzschevel szólva, haladja meg önmagát (ahogy *A csókok átka* című versben látható), mint fordítva. Alighanem azért is válhatott Ady egyik első és legfontosabb, vissza-visszatérő „témájává” a szerelem, méghozzá rendre az érzés intenzitása, annak fenntarthatósága, kimerülése felől nézve, mert ezen keresztül képes az ember (művészi értelemben is) teremtővé vagy – *A csókok átka* teremtésmítosza tükrében – a létrejövés mint energiaátvitel eseményének tevékeny részesévé válni. A másik tehát egyfajta médiumként funkcionál a létezés és ezáltal az én önmaga mélysége megtapasztalásának folyamatában. Innen nézve a hagyományos szerelmi líra etikáját felforgató *Add nekem a szemeidet* nem pusztán azon belátásánál fogva lehet figyelemre méltó költemény, hogy a másik tekintete az én számára önmagának ismeretlen, végeredményben azonban elsajátíthatatlan („irigylendő”) távlatát hordozza, hanem mert a szeretet azon axiómáját fogalmazza meg a századforduló költészetében egyedülálló bátorsággal, hogy a másik iránt érzett érzelm voltaképp a saját létezés lehetőségét jelenti, így tulajdonképpen tekinthető önszeretetnek: ugyanis azt az életet

1 Balogh Gergő, Átlépni a múlt határait? Az el nem jövő jövő alakzata Ady Endrénél, az 1900-as években, kézirat.

SZAKOLCZAY LAJOS ◀

„Halál, halál, vén Csínom Palkó” Gyóni Géza költészetéről

A magyar költészet értékvonulata olyan gazdag – csinos hintók és szenvedéstől nehezült szekerek egymásutánja –, hogy aki akár egyetlen verssel lesz részese, boldog lehet. Akkor is, ha nem a legfőbb helyen, hanem „egyversesként” csak a saroglyában foglalhat helyet. Gyóni (Áchim) Géza (1884. június 25. – 1917. június 25.), a huszadik századi magyar líra „ismeretlen ismerőse” a *Csak egy éjszakára...* című döbbenetes remekével vívta – érdemelte! – ki ezt a helyet.

Bár egyik-másik kötete csaknem a tízezres példányszámot is elérte, a lírikusnak többnyire a felejtés volt a sorsa. Az irodalomtörténet is jobbra avval tartja számon, hogy Rákosi Jenőék, kihasználván Gyóni konzervatívizmusát, kijátszották Ady Endre ellen. Holott, legalábbis Komlós Aladár szerint, költőnk ahhoz a csoporthoz tartozik, akik „Ady mágnes-szekeéréhez tapadtak”.

Korai költészetére, a *lázás szóbeszédét* illetően, valóban rá lehetett sütni ezt a bélyeget. Ám Adynál, hiába a mámorban megmártózók egyezése, mindig édeskeőbb volt. Azzal, hogy Schöpflin Aladár, a *Nyugat* nagy kritikusa egyik esszéjében a Gyóni-költészet fogyatékoságát a „gramofon-szerűségben” jelölte meg, rátapintott a költő elevenjére: forog, forog a lemez, s szinte ugyanazt a monoton hangot visszhangozza.

Ebben is van igazság. Csakhogy ez a „gramofon-szerűség” – a monotonia mellett plakát-harsányság jellemzi – az idő előrehaladtával jócskán megváltozott. Erősödött? Drámaibbá vált? Beúszott abba a zajba – az első világháború förtelmes csörömpölésébe, bombáinak vijjogásába –, amelyben, hogy hallják az üzenetet, el is kélt a szavak önkívületi állapota. Amikor az ember halál-közelbe jut, nincs kedve játszadozni. Meg kell védenie a hazát, meg kell védenie a becsületet. „Hurrá, testvér, csak most szorítsd még, / Rontsunk reájuk énekelve! / Velünk az Isten s minden

megszentelő, élni érdemessé avató intenzitást biztosítja, melyhez az énnel a megszólított nélkül nincs hozzáférése. „Add nekem a szemeidet, / Hogy vénülő arcomba ássam, / Hogy én magam pompásnak lássam. [...] Add nekem a te szemeidet. / Magam szeretem, ha szeretlek / S írigye vagyok a szemednek.” Aligha véletlen, hogy a „szemek csókolásának” – a csók erotikus vonatkozásaitól hangsúlyozottan mentes – gesztusa több versben is felbukkan. *A lelkeddel hálni* például – utalva a lélek szemekben tükröződő rejtett lényegiségére – nem titkoltan a megismerés egyedülálló lehetőségét kapcsolja a csókhoz, kizárva a testiség relációját. „Szeretném megcsókolni / Két vakszemed, a halványt, / Két kies völgyét a te szép fejednek. // Szeretnék egyszer a lelkeddel hálni, / Belopózni fejedbe, / Szűz szeretnék maradni / S valami újat lelni, kitalálni.” *A szememet csókolod* című költemény viszont már a csók általi tapasztalatszerzés kétirányúságára mutat rá: míg az imént azt láthattuk, a csók a másikhoz való hozzáférés

eszközét jelenti az én számára, utóbbi versben nemcsak a csókot adó, hanem a kapó fél is részese e testi interakció feltáró potenciáljából, nyitva hagyva ugyanakkor, hogy az egymásba olvadás során az én vagy a te titkaira nyílik a beszélő szemének csókolása által rálátás. „A szememet csókolod, / Hadd lássam a mélyben / Az elásott kincseket.” *A szerelem titkai* ciklusban (*Minden-Titkok versei*) szereplő, az *Add nekem a szemeidet* „válaszversének” tekinthető *Nem adom vissza* határsértő gesztusa („Visszadok én mindent, / Ha visszaadni lehet. / De nem adom vissza / A szemed.”) alighanem a megszólított már szóba hozott közvetítő funkciójával magyarázható: a másik tekintetének eltulajdonításával voltaképp az én önmaga és a másik titkának, a létezés másképp hozzá nem férhető „kincseinek” birtoklása sajátítódik ki az elválás retorikai alaphelyzetében. Azé a létezésé tehát, amely a versek által színre vitt szélsőséges élményszerűségében csakis a szerelmi interakció során válhat megtapaszthatóvá.

mete a bálban). Félelem a születő élettől, hogy a születő halálnak adjon helyet?

Gyóni Gézárt családi tragédiák is sújtották – testvére halálával az anyja korán megtébolyodott –, búskomorsággal s itt-ott a halállal kacérkodó lelke (fiatalon sikerületlen öngyilkosságot kísérelt meg) alig tudott kitörni az önmaga által jól-rosszul faragott ketrecből. Viszont amiben hitt – Kossuth apánk *eljövetelében* s a vállára (minden szabad ember vállára) panyókára vetett *szabad-ságban* –, az lelkiismeretét ébren tartotta. *Szerenádját* olykor fordíthatta a vers nélküli vers, a hamisan csengő ön-tömjénzés felé – „Száz ezüsthúrú hárfá a lelkem. / Száz ezüsthúron cseng föl a dal” –, lírája akkor kezdett fokozatosan elmélyülni, amikor a költő „a halál apródjává” vált.

Ehhez, vagyis a különleges állapot eléréséhez az önértékelési zavar segítette – ha az imádott mestert egyszer elnyeri az óceán, a magyar égen akkor is lesz csillag (nyilván magára gondolt), miként írta az *Ady Endrének* című versében –, vagy a minden gátat legyőző lelkesültség, miként egyik egészen fiatalkori (1902-es) költeményének befejezése mondja? Ha az utóbbi, akkor nyílt a terep. Nem csókok előszobája ugyan, de valamiképp igazságra törekvő – vezérlő? – kalauz. „Kossuth nevével, Istenünk nevében / Fel, újult harcra, ifjak, fel tehát! / A nyílt magyar szív egy igazban éljen: / Szeresse, védje gázolt igazát!” (*A magyar ifjakhoz*).

„Gázolt igaz”? Történelmünk gázolta le vagy mi magunk? Az ország és hős fiai (idetartozván az írók is) estek kelepcebe, amikor oly sokáig – lásd a *Nyugat* mozgalmát – a háborúellenességet hangoztatták, s később mégis belesodródván a borzalomba, hősi halottként áldoztak a haza eszményének? Netán nagyhatalmi játékok *szorító görcsébe* került hazánk, s hogy védje igazul megszenvedett vagy csak annak hitt igazát, lépett egyet az „igazságosztó” harcmezőre, evvel is kivívva más népek csodálatát?

A katonát, a behívót nem összetéptő Gyóni Gézárt a parancson kívül a szíve is vitte. A „gázolt igaz” fölemelése és gyolcsba öltöztetése mint kívánalom. A hűség, az önmagához és a népéhez való hűség kinyilvánítása. 1912-ben még pacifista költeményt ír. A parancs megtagadására biztatja az ébereket, hiszen a militarista készülődésnél mint bőrkiütést okozó *lázalomnál* nincs becstelenebb jószág. A saját maga Cézárja akar lenni. S a maga módján igazza van.

A *Cézár, én nem megyek* már valódi vers, amelyben a költő nem *Mona Lisa* kövérségén kaffog – az említett líradarabokat alig egy év választja el egymástól –, hanem a Hatalommal perel. „Vérben úszik vad hegyek orma, / Paskolja vér, paskolja ár. / S engem a halál-dáridóra / Cézár parancsa vár. (---) // Már összeszedtem kis cók-mókom. / Indulni kell. Jaj, hogy lehet. / Vérben úszik vad hegyek orma. / Cézár, én nem megyek. (---) // Élet, élet, szent gyönyörűség, / Egyetlen, mely nekem ragyog. / Cézár, az életem felett / Én is Cézár vagyok. // Melyik Isten nevében trónolsz? / Mily örület adott jogot: / Hogy istenadta életemmel / Játszik a pallosod? // ...Soracte ormán zöld az erdő, / Szívem élet-vágytól dagad, / Jer, asszonyom... A koronádat, / Cézár, véd magad. // Vagy küldj hamar pretóriánust, / Üsse szét e dacos fejet, / De bitangul a mézárszékre, / Cézár, én nem megyek.”

Hol maradt már a pozsonyi Evangélikus Theológiai Akadémia (1902), a húszévesen megkísérelt öngyilkosság (1904), a *Nyugatmagyarországi Híradó* és a gyóni jegyzői gyakornokoskodás (1905), az *Alsódabas és Vidéke* (1906), a budapesti lakozás, verseinek a *Nyugat* általi visszautasítása (1908/1909), az utászáság Bosznia-Hercegovinában (1909), a soproni *Kultúra* és a soproni *Napló* szerkesztőségében való ténykedés (1911–1912)!

Csinálhatott bármit, itt is, ott is és amott is – mindenhol! – költőként az irodalmat művelte. Legtöbbször a női kellem, a szerelem – vagy vágyódás a szerelemre – mély (vagy sekélyes?) kútjában merült meg, de nem ózdkodott verset írni (groteszk, humoros strófákban vagy kuplé-szerűen) a közgazdaságról, a főispánokról, a kantinos leányáról, a telefonról, a soproni színészekről és előkelőségekről, a házi orvosról és a farsangról. A gúnyolódó derű éppúgy kenyere volt, mint a szívet csaknem szétfeszítő hazafias szólám (*Március idusán; Kossuth apánk lelke...*, stb.). Szerette a szépséget, önmaga szépségét is, kedvelte a társaságot, de még inkább a redakció tikkadt csöndjét és az üresen maradt fehér árktust, amelyen *gyönygybetűivel* eldandolhatta fájdalmát és örömet. Féltékenységét ugyancsak, amely még a szibériai hadifogság szerelmes verseit is égette.

Ám mégis itt talált magára – a harcmezőn. Cézár úgy változott egy *másik* Cézárrá, hogy közben – akarta, nem akarta – megfürdött a vér-folyamban. A toll ezután már ennek a (kapott?, örökölt?, vállalt?) helyzetnek áldozott. Nála a

fegyverzörgésben nem hallgattak el a múzsák, sőt fölerősödött a hangjuk. „Az enyém ugyan még a legvadabb ostrom idején is rímeket ajándékozott nekem” – írja az éneket, vagyis az *Ítélet napjait* bevezető morfondírozásban. Przemysl első ostromakor (szeptember) a várból kiveretett ugyan a *muszka*, ám milyen körülmények között! „Hullott az ólom, mint a jégeső; / Ágyuk bömböltek, mint veszett bikák, / Halált sikoltott tenger puskacsó / S szívárvány-hídján amerre haladt, / Gránátok fújták a füst-glóriát.” A drámai leírás apokaliptikus befejezéssel zárul: „vércsék és varjak rút serege gyült / S két napi járón temetetlenül / a világrablók holtteste hevert.”

Ima a lengyel dombon című versét *Az Est* visszautasította – a rosszban is van jó –, s ezért „a levélből lelkébe íródott méreggel fűrészt a versmagzatát”. A fűrésztés olyannyira sikerült, hogy megszületett novemberi átok-imája, a *Csak egy éjszakára*... Különlegessége? Az októberi éjszaka rémségeit visszhangozza. Érzelmesen sodró, mintha a felező tizenketteseivel s a „bombarímekkel” sokkoló sorok (sor-párok) – jól kitalált forma – nem megpihenni akarnának, hanem süvítve végigrohanni a tájon, letarolva mindent, evvel is fokozva az iszonytató kínt.

A meghunyászkodó *kívülállók*: a pártoskodók, a vitézkedők, a „gerendatöréskor szálla-keresők”, „az uzsoragarast fogukhoz verők”, a „hitetlenek és üzérkedők”, a „hosszú csahos nyelvvel hazaszerezők” talán meg fogják érezni, hogy mit jelent az élet-halál harcban való részvétel. „Küldjétek el őket csak egy éjszakára, / Hogy emlékezzenek az anyjuk kínjára. / Csak egy éjszakára: / Hogy bujnának össze megrémülve, fázva; / Hogy fetrengne mind-mind, hogy meakulpázna; / Hogy tépné az ingét, hogy verné a mellét, / Hogy kiáltná bőgve: Krisztusom, mi kell még! // Krisztusom, mi kell még! Véreim, mit adjak / Árjáért a vérnek, csak én megmaradjak! / Hogy esküdne mind-mind, / S hitetlen gődjében akit sosem ismert, / Hogy hívná a Krisztust, hogy hívná az Istent: / Magyar vérem ellen soha-soha többet! / – – Csak egy éjszakára küldjétek el őket.”

A lengyelországi szenvedés, noha a *Lengyel mezőkön* (1915) című kötetnek otthon nagy a sikere, orosz földön, Szibériában fog folytatódni. „Halál, halál, vén Csínom Palkó, / Kivel annyiszor elkormányoztunk, / Hát ez lesz, ez lesz csakugyan / A legutolsó állomásunk?” – írja a *Levelek a Kálváriáról* (I. rész 1915, II. rész 1917) egyik

versében. A harminchárom, illetve tizenhét vers valójában *szerelmes levél*, az udvarló gesztus szinte eltakarja a fájdalmat. Itt még csupán a Kálvária féltékenység-keresztje látszik, mintha eme „legutolsó állomáson” a *golgotai sötétség* le sem ereszkedett volna.

Pedig Krasznójarszk fehér havára és jégpoklára – csaknem két évig ez lesz a börtöne – a hősiességet érező haláltudat éjfekete árnyat terített. „Latrok között a Golgotára / Uram, uram, miért űszesz engem? / Mint a titok, hallgat a pusztá, / S egy varjú száll a végtelenben” (*Latrok között*). Kérdés van, sok is, de magyarázat nincsen. Mítoszi elvágyódás van (*Turáni ének*), és szinte végtelen ima: „Ránk borultán a vak sötétnék / Mi rabságunkban is te lész a szövetnek. / S kik megbűnhödtük minden bűneinket, / Dicsőséges Jobb, vezess haza minket” (*A Dicsőséges Jobbhoz*). Látomásai vannak – „Magyar fejfák fölneszelenek. / Süppedt sírok szája nyílik. / Holdas éjben fehér leplek: / Csont-vitézek kelnek, kelnek, / S fölvonulnak, ahogy illik” (*Boldogasszony őrváltása*) –, a megbocsátásért esedezik (*Dosztojevszkij özvegye*), az egyik orosz elítéli – „Ott voltál. Hol a legnagyobbak – / Igazság pajzsát hová dobtad. / Hová dobtad, Gorkij önkéntes? (*Gorkij önkéntes*) –, a másik orosz (pontosabban a híres triumvirátust) ajnározza: „Puskin nagy lelke, Tolsztoj, Turgenyev – / S ha már a gazok elterültek holtan – / Ti jöttök majd egy Messiás-jászolban / És megváltjátok gyötört népetek?... (*Puskin nagy lelke, Tolsztoj, Turgenyev*).

Egyre inkább beleéli magát a „halál apródja” szerepbe. Betegen, ziháló tüdővel is *csak* a vers érdekli. És bármily gyalázatosak a *szibériai* körülmények, a szellem szárnyalása. A priccsen nyelveket tanul, fordít (Oscar Wilde). Ha tudja is az ítéletet („Nekem magyar bárd sorsát mérték”), a *megváltó* szóban hisz. Eljut – fejlődés? – a forradalom igényléséig („Zengjen a völgy és minden bús halom: / Forradalom, / Téged szomjazunk eleitől fogva” – *Utolsó tánc*), ám a zsoldáros hang és a „megvilágosodás” sem mentheti meg a korai jóslat beteljesülésétől: „Szép élet, úgy kívánlak! S halált láttat a bölcsőm átka”.

Mítoszt meghazudtoló – beteljesítő? – vég, roncsolt idegrendszerre épp harmincharmadik születésnapján mondja föl a szolgálatot. A tábor fegyvert letéve gyászolt, Gyóni Gézárt tízezeren kísérték utolsó útjára.

Kong a gong

Napmetaforák Kassák Lajos
1919-es Hirdetőoszloppal kötetében

Van Kassák *Hirdetőoszloppal* kötetének egy sajátos költeményformája: a plakát. Erre már a címadó vers zárlata is utal: „szép is ez így / ezerkilencszáztizenhétben / Pest letérdelt emeletei között lenni / hirdetőoszloppal lámpás!” A messiás tehát, aki a lámpás – vagyis a fény, az örömhír hozója –, egyszersmind hasonlóná válik a hirdetőoszlopon található felhívásokhoz, plakátokhoz (nem véletlen, hogy Aczél Géza elkülönít a versek között „hirdető ódákat”¹). A plakátról mint képzőművészeti műformáról van is Kassáknak egy értekező írása, amely a *MA* legelső számának élén jelent meg *A plakát és az új festészet* címmel. „A plakát képében minden nagyobb vállalkozás megszüli a maga szószólóját, aki aztán százezer emberi száj helyett megcsinálja a piaci propagandát, és színeivel, figuráival minden látószembe beleordítja magát, éjjel, nappal harcol gazdája üzleti érdekeiért. [...] A jó plakát mindig a radikalizmus jegyében születik [...] Természeténél fogva mindig agitatív, de lényegében sohasem korlátok közé szorított. Mert a jó plakát nem csupán mint üzleti közvetítő jelent sokat, de mint tiszta művészi produktum is fenntartás nélkül élvezhető és értékelhető, akár csak egy tájkép vagy portré. Anélkül hogy valódi hivatását elejtené, a festészet minden eddigi értékét magában hordhatja, sőt bármely »művészien« készített képnél könnyebben gyarapíthatja meg új értékekkel.”²

A plakátról írottak végső soron érthetők általánosan az angazsált költészetre: a művek

(elvileg) egyszerre bírnak etikai-ideológiai téttel (egyszerűsítve: üzenettel), sőt, a pusztá gyönyörködtetésen túlmenő (társadalmi-politikai) céllal és esztétikai értékkel. S az angazsált költészetnek ez a tág és általános meghatározása többé-kevésbé applikálható Kassák vizsgált lírájára. Ám érdekes módon mintha éppen a *Plakát* című költeményre nem illeszkedne gond nélkül Kassák elmélete, ott mintha nem valósulna meg a tanulmány sugalmazta egyensúly agitáció és művészet között. Ugyanis amíg a szöveg esztétikai dimenziója igen látványos, addig ideológiai töltete jóval áttételesebb, utalásosabb.

A költemény első fele hangorgia: alliterációk és (belső) rímek tarkítják. Az első sorban a *t-k* összecsengése markáns: „Öt óra. Terül a tér. S én a tárt ablakból látlak”, a negyedik sor elején a *k-s* alliteráció meghatározó: „Kürtök kóhasa serceg”, az ötödik sorból pedig a „nyargal és nyerít” egymás mellé rendelt igéi szembe-tűnők. Rímként (vagy rímszerűen) csengenek össze a „percet – csendet – serceg”, az „ablakok – bronzlapok” és a „sodra – bolondja” szavak. Izgalmas szókép a harmadik sor elején a „Kong a gong” mondata. Első érdekessége, hogy a mai magyar olvasó számára felidézheti Paul Verlaine Őszi chansonját Tóth Árpád fordításában („Ősz húrja zsong, / jajong, busong”). Azonban aligha szolgált ez forrásul e szöveghelynek, a Verlaine-vers első verziója magyarul ugyanis még jóval szöveghűbb fordításban jelent meg a *Nyugat* 1917. május 1-jei számában: „Ősz he-

gedül / szüntelenül”.³ Az elemzett szöveghely formanyelvi-poétikai érdekessége a metaforizáció, illetve az ezzel elegy szinesztézia. Lefordítva ugyanis nem másról van szó, mint hogy süt a nap.

Már az 1915-ös *Eposz Wagner maszkjában* kötet bevett metaforája volt, hogy a fény folyadékként csurog, (ki)ömlik stb. (pl. „teli csuprát most rugta szét a hajnal / s az utcákon, mint folyó arany futott már az élet”). Ennek itt is van nyoma, az előző mondatban: „Aranytejet fejnek rád a percek” – s a kötetben sem társtalan ez a kép, a *Napraköszöntésben* olvassuk a Napról: „Hatalmas tógy vagy Te az ég visszájára hajtott mellén”. Az arany (és egyéb sárgák) is magától értetődően vonatkoznak a fényre. S arra is van példa, hogy a harangkongás – mely legtöbbször természetesen időt jelez, ritkábban pedig híradást – elvéve a napsütéssel kerül metaforikus viszonyba. Így például a *Vásárban* azt olvassuk, „Zuhogva hull le a déli harangszó” – itt főleg az irányjel árulkodó, s távolról felidézi Petőfi *János vitézének* felütését is („Tüzesen süt le a nyári nap sugára”). Szintén a *Hirdetőoszloppal* kötetben olvassuk azt is: „A nap vörösen összekongat a földdel” (1919. március). És van még az életműben legalább egy figyelemre méltó szöveghely, amely a „Kong a gong” képeinek értelmezésében segítségünkre van – amennyiben a gongot nem pusztán a harang egyszerű alakmásként olvassuk, hanem úgy vesszük, hogy itt tényleg az ütőhangszerre kell gondolnunk. Az 1939-ben megjelent *Fűjjad csak furulyádat* kötet *Bilbao–Southampton* című versében olvassuk: „az eső elállt s a nap, / mint egy óriási aranytál a tenger fölé emelkedett”. Ezzel kapcsolatban érdemes még a *Plakát* negyedik sorából idézni: „Az ablakok, mint roppant bronzlapok” – ugyan a gongok általában rézből készülnek, ám (lévén a bronz rézötvözet) ez elég közeli képzet. Amennyiben ezt elfogadjuk, úgy teljes a kép, a napfelkelte képe kollázs-montázs jelleggel tárul fel az olvasó előtt, az eredeti, szétszerelt kép egyes összetevői vándorolnak, össze- és átfonódnak, végül minden minden-nel összefügg. Van még a vers első részében kibomló vízióknak egy mozzanata, amiről muszáj röviden szót ejteni, méghozzá az „aranytej” és a „házak bő garattal öblítik a csendet” összefüg-

géséről. Ebben is megnyilvánul, hogy mesterien kisakkozott, megszerkesztett szöveggel van dolgunk: a frissen fejt tej éppúgy támogatja a hajnali vershelyzetet, mint az öblítés képzete, tehát valaminek a kimosása, eltörlése, elmulasztása. S még a kongás és a csend ellentétére is érdemes felfigyelni végül.

Plakát

Hajnalban az ötödik emeletről

Öt óra. Terül a tér. S én a tárt ablakból látlak,
ó Város. Aranytejet fejnek rád a percek.
Kong a gong. A házak bő garattal öblítik a csendet.
Kürtök kóhasa serceg. Az ablakok, mint roppant bronzlapok
s alattuk nyargal és nyerít az utcák tarka sodra,
korok bolondja, bontott színsörény és rohanás... /// rohanás,
száz csonka póz, autók, lengő cégér, Kain bélyeges arca,
éggő betűtranszparens, kutyák, repülő hordársapka
és vállak és vállak és lábak és lábak és karok
és vállak és lábak ritmusa /// loccsan az eszemre:
szakadt, titáni csöppek mossák a testem,
valami vad kovács most a Marseillaisét pengeti az üllön
s míg szőrös, forró mellem zihálva ragyog a fényben:
már nincs is semmi: csak én és a tűzfejű kovács,
a megvadult kovács és szószerben furdóttan én,
én, én, én s a város buja, reggeli kedve,
mint egy csörgő, vörös sipkát dob föl az ürbe.

A vers olvasatomban három részre oszlik – ennek megfelelően a fenti szövegbe két ponton perjeleket helyeztem, ezekkel jelölve a vélt határokat. A középső rész nem más, mint hatalmas mellérendelő felsorolása a városi rohanás mozzanatainak. Itt nem az ikonikus, tehát metaforikus, hanem az indexikus, tehát metonimikus-szinekdochikus jelhasználat dominál. Jól ismert szimultaneista technikákat látunk: a mellérendeléssel egyidejűvé teszi a dolgokat, a kimerévítéssel („száz csonka póz”), a feldarabolással („vállak és lábak és lábak és karok” stb.) pedig a jelenet dinamizmusát, egyszersmind átláthatatlanságát, teljességében megragadhatatlanságát hangsúlyozza. Eljárása hasonló ahhoz, amit Gino Severini *A pan-pan tánc* című kubofuturista, mozaikelvű festményén láthatunk.

1 ACZÉL Géza: *Kassák Lajos*, Akadémiai, Bp., 1999, 36.

2 KASSÁK: *A plakát és az új festészet*, in: *Eljünk a mi időnkben. Írások a képzőművészetről*, Magvető, Bp., 1978, 13–18., 15.

3 PAUL VERLAINE: *Őszi chanson* (ford. TÓTH ÁRPÁD), *Nyugat*, 1917/9. (<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00221/06718.htm>) – utolsó letöltés: 2017. 07. 18.

A harmadik rész leginkább szembetűnő változása, hogy az eddig személytelenül, tárgyilagosan regisztráló versben megjelenik a lírai én. A vers motívumhálója továbbfonódik: az öblítés, amit korábban teживásként érthettünk (s az egészet persze a napfelkelte metaforájaként), már tisztálkodásként jelenik meg, hiszen a város rohanó ritmusa „locsan”, és „titáni csöppek mossák” az én testét. De a napmetafora nem merül ki ennyiben, hiszen a korábbi szinesztézia („Kong a gong.”) visszaköszön az üllő pengésében. A vers harmadik harmadában derül ki az is, itt összegződik, hogy mire is irányult voltaképpen a szövegbeli vízió. Bár a szöveg – nevezük úgy – célja vagy üzenete rejtetten jelenik meg csupán: a *Marseillaise*-t kalapáló kovács, illetve a zárlatban megjelenő vörös szín a munkásforradalomra utalnak. E ponton ismét érdemes segítségül hívnunk Kassák plakátról írott értekezését: „A jó plakáton nem kell hogy rajta legyen (és nincs is rajta) a kínálati cikk mása, egyedül szuggesztív erejével iparkodik az eredményt *kierőszakolni*”.⁴

A *Plakát* tehát csupán áttételesen hirdeti a kommunizmust és a munkásforradalmat, jóval hangsúlyosabb az erő hirdetése. Az erőé, amely eleinte személytelen, a verstáj, a természet erejeként jelenik meg. A vers középülésének dinamizmusa, sodrása is ezt az erőt szemlélteti. A harmadik részben pedig ez az erő – ami mindenekelőtt a napfény ereje – átruházódik az énré: „szőrös, forró mellem zihálva ragyog a fényben”. Egyszersmind a „vad”, majd később „tűzfejű kovács” olvasható közvetlenül a Nap antropomorfizált-megszemélyesített figurájaként, metaforájaként. Így az üllőn pengetett *Marseillaise* és a napsütés közötti ikonikus kapcsolatot talán még egyértelműbb.

A szöveg azonban nem (csak) az én erejét hirdeti. Noha a vers végén egymás után négyes is szerepel az egyes szám első személyű névmás („szószínen fürdötten én, / én, én, én”), nem hiszem, hogy ez az egocentrikus individualizmus megfogalmazása, itt alighanem az én valamifajta kollektívizálódásának nyomát láthatjuk. A kovács alakja evangéliumi: fényt hoz, és forradalmat hirdet. Ugyanakkor a kovács figurája összemosisodik a lírai énnel a mondatszerkezetben: én és a kovács, a kovács és én – a mellérendelés tagjai felcserélhetők,

4 KASSÁK: A plakát..., i. m., 15. (kiemelés az eredetiben)

mert egyenlők. A *Marseillaise* áttételesen utal minden modern forradalom prototípusára, a francia forradalomra, s annak hármasszavára: „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség”.

Nem az individualizmus megnyilvánulásként olvasom tehát azt, amikor „a város buja, reggeli kedve, / mint egy csörgő, vörös sipkát” az ént földobja az úrbe. Ráadásul a „csörgő” jelzőben ismét visszaköszön a kongás, pengés, tehát az örömhír hirdetése, illetve a vörös sipka is a francia forradalomra utal, hiszen a jakobinusok jelképpé vált viselete volt. Az én tehát a város mint kollektív egység szolgálatába áll. S ráadásul a négy „én” értelmezhető négy különböző én felsorolásaként, kórusaként is, vagyis a szubjektumok nem egy kollektív „mi”-ben olvadnak fel, hanem „én”-ként hasonulnak egymáshoz.

A kötet számos más költeményében is találkozunk azzal, hogy a természeti erő átsugárzik az egyénre és a kollektívára. Ezek a versek azonban poétikailag, illetve műfajilag talán könnyebben hozzáférhetők, minthogy hagyományosabb kódokat alkalmaznak. A *Hirdetőszi- loppalban* számos naphimnuszt, hajnaléneket és tavaszköszöntőt találunk, ezeknek többnyire már a címeik is beszédesek: *Napraköszöntés; Jó annak, aki korán kel; És; Himnusz; Májusi tánc; Nyár-orcheszter*. (De beleillenek ebbe az értelmezési keretbe a *Fiatal lányok mennek át az utcabosszon* és a *Júliusi földéken* című versek is.) Azt Földes Györgyi fejti ki tanulmányában, hogy a *Hirdetőszi- loppal* kötet aktivizmusa mögött milyen panteisztikus eszmék húzódnak. „Voltaképpen ez [a létezés öröme, az élet örök törvényében és az örök harmóniában való megnyugvás] jellemzi az aktivista versek alapérzését is, ugyanis az azok alapvetően materialista jellegű, természetfilozófiai értelemben vett panteizmusában a vallásos értelemben vett megváltásvágyat, az üdvözülés-gondolatot felváltja a valódi emberi méltóság elérésére, a kollektív individuum (aki az önmaga és mások felemeléséhez való képességet a természet elemeinek erejéből nyerő messiás) magaslataiba emelkedésre törekvés. [...] Az avantgárd irodalomban – különösképpen a lírában – a panteizmus tematikusan leginkább kozmikus, végtelen világszemléletként fordítódik le. A végtelenség érzete ezekben a panteisztikus versekben két-

dimenziójú (időben és térben egyaránt hat); ami az időbeli kiterjesztést illeti, annak a jövő felé irányuló vonala lesz a legjelentősebb; térben pedig az avantgárd szétnyitja a perspektívát. Ez többnyire függőleges irányba történik: a nap, az ég felé, olykor egyenesen a csillagokig, ki a világűrbe, a természet elemeinek felfelé mozgásával vagy valamiféle felfelé való nyúlással, felgyűrődéssel. A vertikális irányú mozgásnak a motívumai a hegycsúcs felé emelkedés; a dobás, a repülés vagy a kiáltás a nap felé (az utóbbi »műfajjá tett változata« például Kassák naphimnusznak tekinthető *Napraköszöntője* vagy a már említett *Himnusz* című verse); illetve függőleges tárgyak: a póznák, az oszlopok, a kikötő árbocai, a »lombárbóc« stb.”⁵

*

Földes Györgyi izgalmasan és meggyőzően tárja elénk a vizsgált szövegek eszmei háttérét, azonban megítélésem szerint tanulságos lehet, ha komparatív módon az avantgárdtól eltérő, ám Kassákra pályája kezdetén ható⁶ poétikákkal összevetjük a szóban forgó verscsoportot, amelyet az egyszerűség kedvéért nevezünk naphimnuszkoknak. Éppen ezért a következőkben találomra kiválasztok néhány napkeltéhez vagy napnyugtához kötődő képet Berzsenyi, Petőfi, Ady, Babits és Füst verseiből, hogy azok kontrasztjában figyelhessük meg a Kassák-versek működését. Ugyanakkor előrebocsátom, hogy a felsorolt példákat nem valamiféle költésztörténeti genealógia igazolására idézem – bár a következőkben feltárandó szövegszerű kapcsolatok kétségkívül megerősíthetik és árnyalhatják a korábban elvégzett hatástörténeti vizsgálatok következtetéseit. Már csak azért sem tehetek így, mivel a pirkadat és az alkonyat olyan ősi jelenségek, hogy az idézett szöveghelyek nagy valószínűség szerint hasonlóan ősi toposzokat variálnak: a fényjelenségekhez kötött szokásos színeket, képzeteket, a természeti jelenségek megszemélyesítését stb. Céлом sokkal inkább annak megfigyelése, hogy miként alkalmazzák ezeket a toposzokat.

Azt kell mondanunk, hogy Berzsenyi verseiben a napkelték és napnyugták meglehetősen

konvencionálisnak tekinthetők. „Nézd, a napnak derülő sugára / Mint ébreszti a természetet, / Mint önt új bájt a virág fodrára, / S mint zendíti a zöld ligetet. // Nézd, új öröm s újult életerő / Száll hegyekre, száll most völgyekre” (*Arreggel*). A napkeltéhez, mint általában, az ébredés, a megújulás és az öröm, a derű képzetei kapcsolódnak. Ami a szempontunkból mégis érdekes lehet, hogy a fény (akárcsak Kassáknál rendszeresen) itt is folyékony („napnak derülő sugára [...] Mint önt új bájt”), egyszersmind hanghatással is jár („zendíti a zöld ligetet”). Ugyanakkor a kassáki szinesztéziával kombinált metafora materiális is, anyagivá, tárgyivá is teszi a fényt. Berzsenyi napnyugtái még ennyire sem izgalmasak: többnyire mitológiai keretében, a bíbor, a piros és az arany színek felhasználásával szólnak a jelenségről. *Az est* című vers részlete példázza ezt leginkább. „Nézd, már a nap sugárai / A hegyekbe merülnek. / S Hesper piruló lángjai / Alkonyaton derülnek. // Égi bíbor festengeti / Az aranyos felhőket”.⁷

Petőfi életművéből a legkézenfekvőbb *A Tiszát* kiemelni. Majdnem a teljes vers a naplemente kiterjesztett, nagyigényű leírása. Ám mindvégig tudjuk, hogy a szóképek mire vonatkoznak, azonosító és azonosított egymás mellett szerepelnek. „Sima tükrén a piros sugárok / (Mint megannyi tündér) táncot jártak, / Szinte hallott lépteik csengése, / Mint parányi sarkantyúk pengése. [...] Túl a réten néma méltóságban / Magas erdő: benne már homály van, / De az alkony üszköt vet fejére, / S olyan, mintha égne s folya vére.”⁸ A fény, a napnyugta itt is megszemélyesített, bár csak részlegesen: egyfelől tündér, táncot jár (ehhez szinesztetikusan hanghatás is társul: „csengése / pengése”), másfelől megjelenik egy erőszakosabb (de szintén topikus) képzetkör is, a gyújtogatásé és a vérszé.

Amíg Berzsenyi és Petőfi költészetében a pirkadat és az alkony külsődleges jelenségek, a verstáj részei, addig azt látjuk, hogy Ady lírai énje (nem függetlenül hipertrofikus, a prófétai pózokat nem mellőző voltától) a napfényt inherensen kezeli. Kassák vers-énje, szubjek-

5 FÖLDES Györgyi: Az 1910-es évek avantgárd irodalmában jelentkező panteizmus szellemi gyökerei, *ItK*, 2002/5–6, 552–557, 554–555, 556.

6 Vö.: MOHÁCSI Balázs: „Jellem a dac, mi az égre dörömböl” (Észrevételek Kassák Lajos korai költészetéről), *Tiszatáj*, 2017/12, 6–18.

7 A verseket a következő kiadásból idéztem: BERZSENYI Dániel: *Összes versei*, Szépirodalmi, Bp., 1986.

8 PETŐFI Sándor: *A Tisza*, in: *Petőfi Sándor Összes Költeményei*, Szépirodalmi, Bp., 1974, 593.

tumfelfogása nagyban támaszkodik Adyéra, így nem meglepő, ha ebben hasonlóságot találunk. Sőt, úgy tűnik, a *Hirdetőszlappal* című vers *másikja* („mint kékvörös tűznyelv, / mint a mindent legyőző / páncélba erősödött kiáltás / a föltakarózdott reggelben / nézd / melléd oszloposodtam / mint a testvér”) talán Ady *Egy párisi hajnalon* című versének beszélője is lehet. „Sugaras a fejem s az arcom, / Amerre járok, száll a csönd, riad, / Fölkopogom az alvó Párist, / Fényével előnt a hajnali Nap. // Ki vagyok? A győzelmes éber, / Aki bevárta, íme, a Napot / S aki napfényes glóriában / Büszkén és egyedül maga ragyog. // Ki vagyok? A Napisten papja, / Ki áldozik az éjszaka torán.” Adynál ráadásul a napfény kimozdulni látszik a szokásos képzetkörökből, így például a *Jártam már délen* című versben a részegség képzete járul hozzá: „Jó éjszakát. Utolsó fénytivornád / Részegít most, narancsvirágos ország / S míg lángok gyúlnak cifra partodon, / Én egy utolsót, búcsut álmodom.” És megtaláljuk Adynál a (vörös) napfelkelte és a forradalmi/harci erők azonosítását is: „Harcot és dögvészt aki hoztál / Babonás, régi századokra, / Kelj föl, óh, kelj föl, szent, vörös Nap / Reám ragyogva.” (*A vörös nap*); „Dobban a Föld s piros virágos, / Nagy kedvvel a Napot köszöntjük. / És láng-folyó, szent láng-folyó / Minden utca, ha mi előntjük.” (*A hadak útja*). E ponton azonban azt is leszögezhetjük, hogy ez csak távolról hasonlít arra a munkásköltészeti és Kassáknál is megfigyelhető eljárásra, amelynek során az olvasó – alighanem a kontextuális és referenciális tudását is mozgósítva – marxista, forradalmi jelentéseket tulajdoníthat a szövegekben megjelenő vörös színnek, hajnalnak vagy napkeltének, vagy reggelnek, illetve a be-köszöntő tavasznak.

Mindenképpen érdemes még egy Ady-szöveghelyet idecitolni. A szubjektum és a természet korrelációja antropomorfizáló, megszemélyesítő jellegű, egyszersmind erősen érzékeverő, szinesztetikus: „fáradt testemben hirtelen / Ott, a záporverte mezőn / Piros dalra gyujtott a vér, / Piros dalra gyujtott a vér. // Szinte sercent, hogy nőtt a fű, / Zengett a fény, tüzelt a Nap, / Szökkent a lomb, virult a Föld, / Táncolt a Föld, táncolt az Ég” (*Májusi zápor után*).

Akárcsak a klasszicista Berzsenyinél, Babits költészetében – lévén poeta doctus – szintén találunk mitológiai azonosításokat, például *A Campagna éneke* című versben: „Jzzadva ballag Hélios az égen”. Ám jóval izgalmasabb, amikor ezt olvassuk az 1909-es *Éjszaka!* című versben: „Arany tőgyén, mely holdnak hívatik, / fehér tejjel táplálja gyermekit, / s ha merre kéjes dombhát domborul, / tetsző fátyollal rejti jámborul – / Ó éjszaka! Úrasszony éjszaka!” Érdemes újra felidézni Kassák *Plakátjának* részletét: „Aranytejet fejnek rád a percek”. A két szöveghelyet egymás mellé helyezve úgy tűnhet, Kassák képe Babitsénak transzformációja.

Végül szemügyre véve Füst Milán néhány szöveghelyét is. Füst versvilágáról persze aligha a napfényes, tavaszi-nyári hangulatok jutnak eszünkbe, hiszen verseiben jellemzően este vagy éjszaka van, gyakran köd ül a késő őszi, téli tájon. Verseinek, ahogyan arról például Rába György hosszan ír,⁹ előszeretettel kölcsönöz mitológiai vagy mesei-fantasztikus keretézést. Ami leginkább figyelemre méltó, hogy naplementéi olykor egészen nagy kiterjedésű, bonyolult, komplex leírásokban jelennek meg. Az *Őszi sötétség* ciklus *Nyilas-hava* című versében például szimboliztikusnak mondható gomolygásból bukkan ki a hajnali fény: „S búvik a gőzölgő szakadék tar bokrai közt / Sok zöldszemű vadmacska s néhány veres ordas... / S hol gyors felhőt aranyoz szűz, hajnali fény, / Karcsú égi leány zöld fátylat vont szép, lángoló arca elé: / Lenge e hölgy és átlátszó, mint üvegkehely sárga bora / S mint szőlőfűrt, oly áttetsző, szép, édes mellegyümölcse!” *A szőlőműves*ben a teljes éjszakai sötétség előtti utolsó pillanatok bomlanak ki egy hosszú jelenetsorban: „Lám, a Medve ragyog s fiát veri: csöndre tanítja. / S lejjebb lassan, valamint tavirózsa, leúszik a Hatytyú. / Alant sötétül a kékség s a dús domboldalt beborítja, / Melyre fehér házat, kicsikét, százat egy óriás parittyá / Fekete, tar venyigék közt össze-vissza szórt...” Mindezzel érzékelteti a leírt jelenségek folyamatszerűségét, érzékeveréseivel a jelenségek kiterjedését és komplexitását. Másutt viszont érdekes módon akár egészen rövidre tud zárni egy napnyugtát. Az *Őszi sötétség* ciklus *El innen, el...* című darabjában csak annyit olvasunk, „este a napkorong

/ A kezdődő homályba zuhan s eltűnik”, ami viszont funkciója szerint értékteleníti a jelenléteget, és csupán az egyszerű, mechanikus, gyors múlásra koncentrálja a figyelmet. Füst tehát – e példák alapján – előszeretettel manipulálja a versidő folyását.

Berzsenyi, Petőfi, Ady, Babits és Füst példáit áttekintve – a klasszicizmustól a romantikán át a modernizmus felé haladva – persze láthatóvá válik, miként lesz egyre absztraktabb a gondolkodás, miként növekszik meg az aszociációk átfogta távolság. Mindennek fényében – és különösen a textuális hasonlóságok megfigyelése után – például nehéz azt állítani, hogy e képek építkezése eddig szerves volt, s a korai avantgárdé már szervesen. Talán így van, talán nincs így. E határ (látszólagos) elmosódása következhet akár abból, hogy ekkora „irodalomtörténeti nagyítás”-ban már nem látszanak éles határok. Akár abból, hogy igaza volt Bori Imrének, amikor Ady költészetében „Kassákék föllépését prófétáló” expresszionista és szürrealista elemeket detektált,¹⁰ vagy Rába Györgynek, amikor rámutatott, hogy Babits lírájában ugyanaz a vers értelmezői eszköztártól függően egyként lehet pindaroszi ditirambus vagy expresszionista kiáltás,¹¹ vagy hogy Füst Milán lírája értelmezhető egyfajta előexpresszionizmusként is.¹² Tehát a nyugatos modernség jóval haladóbb, befogadóbb és kísérletezőbb volt, mint ahogyan ma retrospektíve látjuk a mára megcsontosodott, klasszicizálódott, akademizálódott korpuszt. De éppígy lehet szó arról is, hogy Derék Pálnak van igaza abban, hogy Kassák 1915 és 1920 közötti „átmeneti” költészetéről szólva a koramodern szecessziós-nyugatos jegyeket implicit olyan poétikai rekvizitumokként írja le, amelyek inkább kerékkötői, ballasztjai a korai magyar avantgárd formanyelvének.¹³

A magam részéről ezt az elmosódást, formanyelvi elegyedést és annak szövegszerű megvalósulásait a '10-es évek második felében keletkező avantgárd szövegekben inkább olyan

adottságoknak tartom, amelyek valószínűleg tudatos döntések eredményei, erre engednek következtetni például az Adytól és Babitstól idézett példák – feltételezhető, hogy Kassák szándékosan lépett párbeszédbe ezekkel a szöveghelyekkel. Ez természetesen megbírálnak, ha olyan elvárásokkal közelítünk az avantgárd szövegekhez, hogy azoknak tisztán kell tükrözniük egy-egy irányzat formanyelvi sajátosságait (habár Kassák és köre esetében a programba foglalt izmuspluralizmus miatt ez az álláspont gond nélkül aligha tartható), de arról biztosan nincsen szó, hogy a '10-es évek avantgárd Kassákja nem tud, mert nem képes kitörni a nyugatos modernség, illetve a századelő költői „köznyelvének” béklyóiból.

*

Érdemes említést tenni arról, hogy amíg a fenti Berzsenyi-, Petőfi-, Ady-, Babits-, Füst-példákat relatíve hosszas keresés, szerzőnként több kötetnyi vers átnézésének eredményeképpen találtam meg, addig a Kassák-idézetek kigyűjtése az e fejezetben vizsgált egyetlen kötetből azért volt időigényes, mivel számos versben található idevágó szöveghelyek. Kassák egészen változatos módokon írja meg a napkeltéket és a napnyugtákat, miközben némelyik metaforája olykor vissza is tér, amivel folytonosságot, átjárást teremt a kötet versei között.

Ezekre szinte kizárólag igazak azok a megállapítások, amelyeket eddig tettünk a napról és a fényről: így például jellemző a materiális, szinesztetikus megjelenítése, a fényhez leggyakrabban a folyékonyság képzete társul, a színek közül nem túl meglepő módon a sárga, az arany és a vörös, utóbbi – kiváltképp, ha a képnek valamilyen módon kitevője a zászló/lobogó – marxista-munkásmozgalmi felhangokat is hordoz. Az eddigi példákból talán kitűnhet, hogy amíg a magyar költőelődökhöz képest a Kassák-képek merész, távolibb társításoknak tűnnek, addig Marinetti futurizmusának kontrasztjában (vagy akár mai szemmel)

10 BORI Imre: Ady Endre lírájáról, in: *Huszonöt tanulmány*, Forum, Újvidék, 1984, 16–21.

11 RÁBA György: A költő messzi rokonai. Babits a világirodalom áramában, in: *Csönd-herceg és a nikkal számovár*, i. m., 83–101.

12 RÁBA: A képzelet szertartásai, i. m.

13 Lényegében a számozott költeményeket megelőző korszakra alkalmazza Derék az átmenetiség fogalmát, vagyis az *Eposz Wagner maszkjában*, a *Hirdetőszlappal* kötetek anyagára, a *Máglyák énekelnek* epikus költeményére, valamint a *Világanyám* kötet első felére. Vö.: DERÉKY Pál: *A vasbetontorony költője. Magyar avantgárd költészet a 20. század második és harmadik évtizedében*, Argumentum, Bp., 1992., és *Latabagomár ó talatta latabagomár és finfi*. *A XX. század eleji magyar avantgárd irodalom*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998.

9 RÁBA György: A képzelet szertartásai. Füst Milán költészete, in: *Csönd-herceg és a nikkal számovár*, Szépirodalmi, Bp., 1986, 111–134.

A költői beszédmód és szereptudat új formája: a Végvári versek

Az 1920-as trianoni döntést követően megszűnt a magyarok politikai passzivitása Erdélyben. 1920-ban Bernády György marosvásárhelyi polgármester, majd főispán tárgyalásokat kezdeményezett a korábban Adyval is kapcsolatban lévő Octavian Goga román nacionalista politikussal. Bernády *Nyílt levél* című röpirata nyomán megerősödtek a törekvések az új államjogi helyzet elfogadására. Olyan napilapok indultak, mint a *Keleti Újság*, a *Napkelet*, a *Zord Idők*, majd 1921 januárjában megjelent Kós Károly *Kiáltó szó Erdély*, Bánság, Körös-vidék és Máramaros magyarságához című röpirata.

Ebben a krízishelyzetben, amikor az etnikum képtelen volt fellépni politikai közösségként, félt a soknemzetiségű közösségben identitása elvesztésétől, vagy egy számára kedveszövegként átalakulástól.¹ Reményik Sándor ebben a helyzetben adta ki két vékony füzetben a *Végvári verseket*, melyeknek javarésze 1918-ban és 1919-ben keletkezett, a román hadsereg támadását követő időszakban. Nem váratlan hangnemmiváltás ez, hanem a lírai én új szerepvállalása, mely a megváltozott élettérben és politikai körülmények között egy új lírai beszédmódot formál. „[...] Nyugodt vagyok, / Jöhet akármi sors: készen talál, / S nem egyedül talál. / Mögöttem egy megbántott nemzet áll!”²

A visszaemlékező írások szerint a kétségbeesett, talajukat veszített, maradásra vagy Magyarországra költözésre készülő emberek között kézzől kézre jártak a *Végvári versek*. A kisebbségi sorshelyzet sok embert arra kényszerített, hogy Erdélyt elhagyva Magyarországra költözzön, vagy más országban próbáljon szerencsét.

A feljegyzések alapján Reményik a Végvári álnevet Imre Sándortól kaphatta.³ Imre Sándor evangélikus lelkész adta ki. Az Erdélyben először kéziratban terjedő versek Budapesten is megjelentek. 1919-ben a *Segítsetek (Hangok a végekről)* című füzet, majd 1920-ban a *Mindhalálíg* versfüzet. A két kötetből áll össze a 75 verset tartalmazó *Végvári versek* anyaga, melyek közül 54 vers 1919-ben, 20 vers 1920-ban készült, s csak egyetlenegy, a *Nyugat-magyarország népe* datált 1921-re. Az első füzet versei 1920-ban, Peter Jekel fordításában, *Zu Hilfe* címmel, német nyelven is megjelentek.⁴

A kötet Raffay Sándor olvasóhoz írt ajánlásával kezdődik. „Petőfi óta kevés költő ajkán szólt tüzesebben a szó, izgatóbban az indulat – írta –, „[...] Meggyőződésünk, hogy ezek a versek fel fogják rázni a közönyösöket, kitartásra fogják buzdítani a lelkeseket, s megerősítik az üldözötteket és a csüggedőket. Ezeknek a ver-

1 „[...] A problémák jelentős része nem a nemzetiségi elvből magából, hanem a nemzetiségi elv elvszerűtlen, hipokrata alkalmazásából következett”, ROMSICS Ignác, *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében = Nemzeti traumánk: Trianon*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 329.

2 REMÉNYIK Sándor, *Nyugodt vagyok, Összes versei I.*, i.m. 81–82.

3 BICZÓ János, „Titokban terjed... mint valamikor egy-egy Tompa vers” című írása szerint a kolozsvári papírfoszlányokat a menekültek zsebeikben vagy csomagokban vitték magukkal, így kerültek a versek Pestre is. Biczó szerint a versek kiadója adta Reményiknek a Végvári nevet a zaklatások elkerülése céljából. (*Lehet, mert kell*, i.m. 57). Más feljegyzések szerint a költő barátai; Fogarasi Vilmos, Imre Kálmán és Schneller Károly vitték Magyarországra a verseket, de eljutottak a Délvidékre és a Felvidékre is, sőt a versailles-i konferencián is ezek a versek váltak a magyar nemzeti gondolat szolgálatának részeseivé.

4 Vö. POMOGÁTS Béla, *Egy eszme indul= Reményik Sándor arcképe*, i.m. 35.

meglehetősen hagyományosnak mutatkoznak, sőt, önállóan mondható képzettársításokban tipologizálhatók. A formanyelvi-poétikai izgalmakat többnyire nem a meghökkenítő képzettársítások hordozzák, hanem – akárcsak az *Eposz Wagner maszkjában* esetében – a nyelvi anyag sűrítő megmunkálása – annyi különbséggel, hogy a jelzőknek már kevésbé hangsúlyos a szerepe (láthatjuk, közülük több állandósul is bizonyos szintagmákban), helyettük a képzettársítások dominálnak. Álljon itt néhány példa: „A nap csurog, / s a sárga táblák visszadobálják a vörös napot. [...] Billió szín itatja most a szemeiteket.” (*Júliusi földeken*) „A nap a kupola legkisebb pontja felé gurul / s a hegyek tölcserén a nyersbronz meleg színeivel önti le az embereket.” (*Bányászok a hajnalban*) „Életem most teljesülj. / Ne vess és dobd föl magad a hatalmas kupolákra, / a fölvezett nap parádés ikertestvére nék / a hókék vánkosokon.” (*Nyár-orcheszter*) „[á]ll az ég akár a megtisztított üveg. / Seholy egy folt. Csak a nap. Az uralkodik, mint egy vörös lobogó. / De ki gondol itt a föllepített szimbólummal?” (*Fürdők*)

Külön kívánom kiemelni a *Himnusz* részleteit: „Baglyas faszüzek kontyán állong a sárga toronyóra: / dél van [...] a tág, aranylós térbe most beleharangozom a neved: / a-ha-ó... [...] Ó férfitest! Én mezőkre vetett testem! / A nap égő ostorai alatt most bronzosan terülj, / ragyogj s mint valami eleven hangszerszám, / erőd szakadó kedvét harsogd föl a kék, ismeretlen égig.” A vers kollázstechnikával előbb a delelő napot és a toronyórát azonosítja, majd a prófétai én beleharangozza a nevet a térbe, a harang óhatatlanul a toronyórához rendeli ezt a mozzanatot. Később az ént, férfitestét már „eleven hangszerszám”-ként látjuk. Ilyen módon, az áttételeken keresztül a lírai én részeseül a nap erejéből, hiszen a harangozás egyben a napsütés metaforájává is vált – teljesült tehát a *Nyár-orcheszter* imperatívusza, illetve a *Hirdetőszloppal* állítása megerősítést nyert: az én (iker)testvéresen a nap mellé oszloposodott.

Az *Ez hízelegjen az asszonynak* című vers részlete a háború kontextusát is megidézi áttételesen (ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert noha a kötetnek számos olyan darabja van, amelyben megjelenik a háború, a szövegek nagy részében, kiváltképpen a naphimnuszokban ennek kevésbé találjuk nyomát, sőt, több darab tekinthető akár idillnek is), amivel erősen játékba vonja az előző kötet „hátszáz-verseit”: „köréd testörködnek a fák, / táncba zökkennek a rengeteg társzekerek / s az ég, buta tábornokkék mellére / fölkokárdázza a napot”. (Mindenképpen szeretném felhívni a figyelmet a „zökkennek” igeválasztására, mely Kassák nyelvi leleményességét, tudatosságát demonstrálja: ez az ige köti össze a kép két felét, a táncba zökkenést és a szekerek zökkenését. Látunk már hasonlót az előző kötetben: a *Most mi vagyunk...* című versben olvasható, hogy „sárga falak méhén”, ott a „mélyén-méhén” szavak cserélődnek fel a jelentést meg nem változtatva, ám metaforizálva, pusztán a hangalak hasonlóság okán.)

A *Járványban* olvasható naplemente/sötétedés kapcsán Füst Milán hosszú, kacskaringós képeire kívánok visszautalni: „Esténként, pont kilenckor egy megvérzett szarv keresztül döfte az eget / s a jó csillagok falkásan bele menekültek a sötétbe.” Ezzel szemben a *Tehenek és falu* című vers naplementéje nemcsak tömör, hanem – az előző példával ellentétben – meglehetősen absztrakt is: „romantikus dekorációk nyugaton”. És noha véleményem szerint Kassák lírája sosem szűkölködik a humorban, talán ez az a szöveghely, ahol finom iróniája igazán jól tetten érhető. Azt is meg kell még jegyeznem, hogy az idézet rögtön egy Esterházy-mondatot juttatott eszembe, ezt olvasva már a legelső oldalon tudtam, hogy tetszeni fog a *Harmonia caelestis*: „édesapám [...] föl pattant Zöldfíkar nevű pejére, és elvágatott az érzékeny, XVII. századi tájleírásban.”¹⁴

14 Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*, Magvető, Bp., 2000, 9.

seknek egyetlen igaz magyar ember asztaláról sem szabad hiányozniok”.⁵

A kötet méltatását érdemes Schöpflin Aladár a *Szózat* című lapban, 1925. január 1-jén megjelent értékelő szavaival kezdeni. A *Végvári verseket*, „az elszakított magyarság vészkiáltásait és panaszait” elsősorban kortörténeti dokumentumként értékeli. Azt is hangsúlyozza, hogy a versek esztétikai értéküket meghaladó hatással rendelkeznek. Olvasatában Végvári értéke elsősorban abban rejlik, hogy nem a frázisok bűvöletében él, „hanem érezhetően szugesztív őszinteséggel azt az indulatot énekl, mely lelkében forr és kavargó”.⁶ Kosztolányi kellő lelkesedéssel méltatja a számára akkor még ismeretlen költő sorait a *Nyugat* hasábjain. „Nem tudjuk, ki lappang az álnév alatt, de bizonyos, hogy annak előtte nem olvastunk tőle verseket”.⁷ Az erdélyi lírikusok vonatkozásában szükségessé vált olyan szerepváltozatok létrehozása, melyekben az alkotók igyekeztek önállóságukat és eredetiségüket megőrizni. Ezért nem véletlen az álnév megjelenése, ez is a szerephez tartozik, elfedi a személyes ént, maga a szó azonban utal a hangnemből való szükségességre, utal a végvárak élet-halál küzdelmeire.

A *Végvári versek* 75 darabja a szülőföldhöz való kötődés és a nemzeti közösség iránti kötelességvállalás reprezentációja. Ezt az élet-halál küzdelmet énekl meg abban a történelmi válságban az *Erdély magyarjaihoz* című kötetnyitó versben, mely nem a nemzethalál vízióját vetíti elé, hanem a minden körülmények között a túlélésre alkalmas magyarság erejét jeleníti meg a közös trauma feldolgozására.

*Hadd jöjjön hát, aminek jönni kell,
Idők lavináját ernyedte karok
Ha többé fél nem tartják!
De mi símuljunk össze, magyarok!
Kiáltó szó ha nem lehattunk már:
Egy titkos társaság legyünk!
Kivándorolni, elbujdosni? Nem!
Mi innen nem megyünk! [...]*

*Virrasztottunk mi tetszhalottat már!
Álltunk sok vihart, nekünk ez sem új,
Ha kiszaggattak: új gyökeret vertünk.
Mi tudjuk mit jelent: balszél ha fúj.
Nem tagadom: jöhet még zord idő,
Sok mindent nem lehet majd merni,
Talán szavunk se lesz, jajunk se lesz,
Csak a szívünk fog verni*

*De magyarul fog verni!*⁸

A *Végvári versek* jelentősen hozzájárultak az erdélyiség-eszme körüli viták kialakulásához. A cél az volt, hogy az összmagyarságon belül megszólaljanak a kisebbség félelmei, ugyanakkor lehetőséget fogalmazzanak az „erdélyi gondolat”, az „erdélyi lélek” ideológiájának megteremtésével.

Végző soron az „összmagyarság” fogalom kiterjesztése, az „összmagyar irodalom” elnevezés a nemzeti irodalom vagy egyetemes magyar irodalom elnevezésekkel szemben tűnik igazán pontosnak. Ez a fogalom a különböző országokban létező magyar irodalmak összetartozásának alapvető és vitathatatlan kritériumára helyezi a hangsúlyt: magyarnyelvűségükre”.⁹ Így válik egyértelművé, hogy az identitások jelentős részben nyelvi produktumok. Reményik életterében többféle identitás pluralitása jelentkezett, s ebben az atipikus környezetben a minden körülmények között való megmaradás a nemzetföltés gondolatát erősíti költészetében. Ezt foglalja szavakba *1919. január 24.* című versében:

*Egy zászlót vittek fegyvertelenül,
Komolyan, búsan –
És énekeltek rendületlenül.
És jött a sortűz, a puskatus,
Villant a szurony éle*

*És hullt a vér, a drága honfi vér
Az utca holt kövére.
A zászlót megragadták vad kezek,
Azután csend lőn, temetői csend,
Csak az órán a homokszem pereg.*

*A tépett zászló szent foszlányait,
Ha vihar volnék, most ragadnám innen,
S oh, be jól esnék zúgva, bőgve vinnem.
Nyargalnék velök a négy égtájnak;
Mint terhes föllegét
Vinném, melyből villámok cikáznak;
Mint vulkán pernyéjét, hamuesőt,
Mint halálfejtő lepkék seregét,
Úgy vinném és hintoném szerteszét!
E pillangók vészajtó serege
Abol leszállna:
A mező üszkös lenne s fekete,
Akire hullana: égetné mint láva
Mint jég dermesztené,
S többé nem lenne nyugovása.
Lehullatnám az oltár küszöbén,
Hogy felborzadjon rá
A boldog menyasszony és a vőlegény!
Lehullatnám a bölcső közelébe,
Hogy álmaiból a békés kised is
Riadjon fel a rettentő rengésre!*

*Lehullatnám a lezárt koporsóra,
Hogy koporsója fedelét a holt
Tépje fel e sikoltó riadóra!
Nem élne békén egy madárfiók,
Míg nem nőnének a földből
Új, bosszúsomjas légiók.*

*Ha vihar volnék... de nem vagyok vihar,
Csak könnyem csordul
A néma csendben és fogam csikordul.
A zászlót összetépték vad kezek –
Azóta csend van, temetői csend,
Csak az órán a homokszem pereg.*¹⁰

Az *1919. január 24.* című alkalmi vers a Kolozsvárra látogató francia tábornok érkezésére szerveződött tiltakozó megmozdulásra íródott. „A tömeg az első sorban haladt. Z. Marcinkiewicz Zoltán hadapród őrmester, ismert kolozsvári sportember, Beke Gyula rendőrtiszt, Stenczel volt brassói plébános stb. A

kereskedelmi iskola előtt az öreg iskolaszolga egy magyar zászlót nyújtott a tömeg felé, amit Marcinkiewicz Zoltán vett a kezébe. Most már a zászlóval haladtak előre. Mikor az Osztrák-Magyar Bank palotája elé értek, az egyik „hős” román gárdista hadnagy vezetésével egy század gárdista rontott rájuk. Az utcákon gépfegyvereket helyeztek el, s ugyanakkor egy másik század a Malom utcánál tört előre, hogy bekerítse a felvonulókat. [...] Marcinkiewicz a zászlót letépte a rúdról és a kabátja alá rejtette. Néhány perc múlva azonban őt is lefogták társaival együtt, és állandó ütlegetés között vitték be a katonai parancsnokságra. A zászló kibontásáért tíz év börtönbüntetést kapott.”¹¹

A vers az erdélyi magyarság traumatapaszatát szólaltatja meg egy retorikailag autentikusan felépített szövegvilágban. Már az indító sorok is sejtetik a kolozsvári főtéren összegyűlt demonstrálók megidézésével a felvonulás következményeit. A zászlóvivő alakja a tiltakozás szimbólumává magasodik, a sorok között vibráló feszültség – a „temetői csendet” megtörő kiáltás – Petőfi *Föltámadott a tenger* című versének sodró erejével analóg. Reményik drámai átéléssel villantja fel a kisebbségi sors fájdalmát az esemény költői megjelenítésével.

A vers második részében a lírai én a magára vállalt szerepben fogalmazza meg tettrekészességét, eltántoríthatatlan akarását. A feladatvállalás megfogalmazásában azonban mindvégig ott marad a bizonytalanság, hiszen minden állítás feltételes módban van, így marad minden a költői képzeletben imaginárius: összesen tizenhét feltételes módú igealakot alkalmaz a versben.

A „zászlótépés” és a „temetői csend” viszsztatér a záró sorokban, ezzel a parabolisztikus ívvel valósítja meg poétikai stratégiáját. A végkicsengésben azonban nyilvánvaló, hogy az önmagával szembeni elvárások „listázását” követően harcos elszántsága egy kissé a perifériára szorul. A bosszú pedig várat magára. A megoldást – metafizikai síkon – a bibliai feltámadás képének felidézésével önnön teremtő erejére bízta, ahol Isten küldötteként keltheti életre a „bosszúsomjas magyar légiókat”.

Csak kellő fanatizmussal lehet a trianoni diktátumot követően konok helytállással cse-

5 REMÉNYIK SÁNDOR, *Végvári versek = A „Segítetek” címen megjelent versekhez = Összes versei I.*, i.m. 51.

6 SCHÖPFLIN Aladár, *Végvári versek = Lehet, mert kell*, i.m. 72.

7 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Végvári versei*, *Nyugat*, 5–6. 322–323. Kosztolányi Reményik indulását, a költészetbe való berobbanását Gyóni Gézáéhoz, a *Przemysł* szerzőjéhez hasonlítja. Nem kimondottan programversekként értékeli ezt a költészetet, annak ellenére, hogy a legtöbb verset alkalmi versként éli meg, s úgy gondolja, a legnagyobb erények közé sorolható a „regényes fokozás”, a szónoklat hiánya, az „ál-szenvedélyesség”-től való mentesség.

8 REMÉNYIK Sándor, REMÉNYIK Sándor, *Erdély magyarjaihoz = Összes versei I.*, i.m. 53–54.

9 Uo. 167.

10 REMÉNYIK Sándor, *1919. január 24.*, *Összes versei I.*, i.m. 68–69.

11 TÓTH Sándor, *Erdély 22 éves rabsága*, Budapest, Magyar Génius Kiadó, 1941, 62–64.

lekvésre ösztönözni, lemenni erkölcsi-eszmei mélyrétegekbe, nem venni tudomást az emocionális-egzisztenciális kisémmizettségről. A szereptudat birtokában ezért tudja megénekelni a magyarság elpusztíthatatlanságát.

*Fájdalmam szörnyű, kiáltó szavát
Az éjnek adom át, a hangtalannak:
Nemzetem nincs már...!*

De magyarok még vannak.

*Ország nincs már, a haza elveszett,
De egymást átölelő lelkek vannak,
És egymás felé kinyújtott kezek.*

*Erő nincs már és nincs már hatalom,
Sem a föld felett, sem a föld alatt,
De él és velünk van a gondolat.*

*Egymásra gondolunk
És arra, ami magyarrá tesz minket,
Megértjük egymás szemé-villanását
S hogy „nem”-et gondolt, aki „igen”-t intett.*

*Ha szétvetették hű, védő karámmunk,
Ha porig égették a szentegyházat:
Nincs más remény és nincs más feladat,
Mint összeszedni ott, ahol a nyáját.*

*Csak ketten legyünk együtt, ketten-hárman:
Már kivirul a lelkek tavasza,
Csak néhányan, egy kicsike kis zugban,
És az a kis zug – az lesz a Haza.*

*S aki egyedül, magára marad,
És alkot, elhagyottan, egyedül:
Idők vásznára, örök jel gyanánt
A lelkéből a nemzet kivetül.*

*Leszállunk önnön lelkünk mélyire,
Van ott még sok arany!
Tüzet-táplálni: fekete gyémántok,
És talán – vas is van!*

*Ha kell, hát eltemetjük mindenholtunk,
Csendes lesz a mező;
De aztán: szemzünk... oltunk,
Jönnek a gyermekek, az unokák...
Valamit mindenkibe beleoltunk...*

*Fájdalmam szörnyű kiáltó szavát
Az éjnek adom át, a hangtalannak:
Ország nincs már...!
De magyarok még vannak.¹²*

A *Végvári versek* annak a közösségi traumának a reprezentációja, mely az imépriumváltás és az azt követő megrázkódtatás gyászmun-kája, az élmények feldolgozása. A személyes jellegű trauma és a katasztrófális-történelmi trauma összefüggéseiben kell ezeket a verseket vizsgálni. A traumák olyan emocionális töltettel rendelkeznek, melyek sokkolni képesek nemcsak azokat, akik részesei voltak, hanem azokat is, akik távolmaradtak az eseményektől.¹³

Mégis, ezek a versek, bármennyire is a háború okozta borzalmakra s annak következményeire reagálnak, nem buzdítanak harcra, sokkal inkább összetartásra, az összetartozás szükségességére, melyben a költő vezérszerepet szeretne betölteni. „Ami viasz volt bennem: most acél,” vallja meggyőződéssel a *Nyugodt vagyok* bevezető soraiban. A „korábbi költő-tudatot egy messianisztikus öntudat váltja fel, ami kifejezést követel, s ilyen módon megváltoztatja a költők formanyelvét”.¹⁴ Mindez a kiemelkedés lehetőségét biztosítja Reményik számára. A szerepet a közösségi veszteségek feltérképezését követően vállalja, célja a szövetség megerősítése útján megteremthető újrakezdés. A feladatvállalásban Petőfi nyomdokai-ba más módon kíván lépni, nem tud mozgósítani, fegyveres harcra buzdítani, hiszen nem a nemzet kialakításában vagy védelmében kíván közreműködni. A Gyóni Géának ajánlott *Zenith és Nadír* soraiban is megfogalmazza feladatvállalását, de azt a feladatot nem „a meztelen kardvassal” kívánja megoldani. „Nekem küzdeni hulló népemért / Mézítelenül – csak a lelkem maradt”.¹⁵ A szülőföldhöz való hűségét és megmaradását az identitástudat megőrzésével látja megoldhatónak,

ebben van segítségére a sokszor említett transzszilvanizmus ideológiája.¹⁶

A békés, fegyveres harc nélküli küldetésvállalás egyik legszebb példája a *Mene Tekel*, mely látszólagos paradoxon. A versben a biztatás, az elmarasztalás, a fenyegetés és a bosszúállás hol erősíti, hol gyengíti a költői éntudatot, a végső kicsengés azonban az „önkisebbités” visszaso-rításával az „eszményi én” megjelenítése, mely folyamatosan törekszik arra, hogy „biografikus énjét legyőzze”.¹⁷ Ezt a győzelmet érzelmek fokozásával teszi vallomásossá a versben.

*A kéz vagyok, a láthatatlan kéz,
S valamit mindenkinek írok én,
A csüggedőnek azt írom: Remény!
A költőnek azt írom: Kitartás!
A könnyelműnek azt írom: Vigyázat!
Az árulónak én, hogy arca égjen,
Azt írom: Szégyen! [...]¹⁸*

„Nem tett mást, mint megszólaltatta az erdélyi tömeglelket, ösztönös művészi formába öntötte a kibeszélhetetlent, melyet nemcsak azért volt nehéz elmondani, mert a román erőszak döbbenetes némaságra kényszerített bennünket – írta Ligeti Ernő –, de mert mi sem szövevényesebb, mint megtalálni az érzelmek hang-zűrzavarából azt az egyetlen hangot, melynek ki kell robbannia, mert különben elpusztulunk”.¹⁹

A *Végvári versek*eken végigvonuló katasztrófa-hangulat visszaidézi a nemzeti múlt eseményeit. A történelmi lét eddig nem tapasztalt mélypontján érzi magát a kuruc versek hangulatát idéző *Bujdosó vitézek*: „Egész Magyarország / Egy roppant Világos!”²⁰ A *Gyűrűt készítettetek*

ugyanúgy idézi a történelem legnagyobb traumáit, csak azért, hogy tudatosuljon benne, van lehetőség kiemelkedni a válságból, a példaértékű események ehhez erőt adnak.

*A társtalanság komoly bélyege
A megalázott, széttépett hazán,
Mohács, Majtény és Világos után: [...]*

*Eszembe jutnak elnyomóink itt!
És árva testvéreink odakint;
Június 4. 1920.;
E dátum lázít, fenyeget és int.²¹*

A nemzethalál is megjelenik a világ sorsát kézben tartó Isten elkerülhetetlen döntése nyomán. „Világos sorsát tartó tenyered, / Mondd, elhullatja mostan a magyart?”²² A felfokozott életerzés az utolsó sorokban vádbeszéddé alakul, amely egyidejűleg a szereptudattól való eltávolodás is, Isten egyedüli döntési joga ismételt önértékelésének gyengülését jeleníti meg.

*Tudom, hogy téled nincs föllebbezés,
Uram, és Igéd, mint köszírt, kemény,
Te magad vagy a zordon Végzés... [...]*

*Világos sorsát tartó tenyered
Nem hullathatja el most a magyart!²³*

A *Végvári versek* között személyhez szóló alkalmi költeményeket is találunk. 1918. november 1-jén írta a *Magányos cipruságot*. A Tisza István halálára írt emlékverset a két nappal később keletkezett *A geszti sírboltra* követte, mely szintén a miniszterelnök ellen elkövetett halálos

16 Az identitás megőrzésének problémájára Láng Gusztáv is kitér tanulmányában, visszaulva Babits *A magyar költő kilencszázötvenkilencben* című esszéjére, mely a *nemzet=kultúra* gondolatot hirdette. Csak közös érdekek vállalása tehet valakit magyarrá. „Ezért ne csodálkozzunk, ha a kisebbségek (mindenekelőtt a transzszilvanizmus) elfogadták a babitsi nemzetfelfogást, hiszen identitásválságuk éppen abból következett, hogy életükből kiüresedtek azok az intézményes (adminisztratív) és politikai tényezők, melyeket korábban nemzethez tartozásuk elsődleges alapjának tartottak”. (LÁNG Gusztáv, *Kérdezz másképp...*, 175.)

17 Uo., 54.

18 REMÉNYIK Sándor, *Mene Tekel = Összes versei I.*, i.m. 94.

19 LIGETI Ernő, *Súly alatt a palma*, Fraternitas, 1941, 47. Harckészre buzdító aktivitással nem is állhatott elő olyan személy, mint Reményik, aki katonai szolgálatra alkalmatlan volt. (REMÉNYIK Sándor személyes dokumentumai, PIM, Kolozsvár 1911. III. 27–1943. VII. 31., V. 4557/1–14. A Reményik-hagyatékban található az a népfelkelési igazolványi lap, mely Reményiket katonai szolgálatra alkalmatlannak tartotta. Az 1918. III. 24-i dátummal ellátott dokumentum alapján beosztása jegyzőkönyvvezető.

20 REMÉNYIK Sándor, *Bujdosó vitézek* = R. S., *Összes versei I.*, i.m. 58.

21 i.m. *Gyűrűt készítettetek*, 120.

22 i.m. *Késérő kérdés abhoz, akitől nincs hova föllebbezni*, 104.

23 Uo., 105.

12 REMÉNYIK Sándor, *Új szövetség, Összes versei I.*, i.m. 111–112.

13 Vö. BÉNYI Péter, *A közösségi trauma irodalmi reprezentációja*, Létünk, Újvidék, Fórum Könyvkiadó, 2009, 3., 7.

14 LÁNG Gusztáv, *Kérdezz másképp...*, i.m. 173–174.

15 i.m. 79. Reményik a két véglet – lángot gyújtani és lángot oltani – lehetősége között vergődve adja versének a *Zenith és Nadír* címet, választva a két földrajzi fogalmat, mely egy földfelszíni pontba emelt függőleges és horizontális égbolttal való dőféspontja.

kimenetelű merényletre reflektált.²⁴ Egy évvel később, 1919. október 31-én, a gyilkosság évfordulójára is írt megemlékező költeményt a politikai összeesküvés áldozatáról: „[...] csak Te miattad ünnepek, / Gyászünnepek az az októberi nap!²⁵ A kötetben még egyszer említi Reményik Tiszta Istvánt, Arany Jánossal együtt, mint akik „átlépték” a társadalmi, gazdasági és politikai határt, ami elválaszthatta volna őket. „A szelíd költő és a kemény vezér, / A messi rónán elbolyongnak / S ahogy mennek, a vállok összeér”.²⁶

Amikor a párizsi békekonferencia sürgetésére november közepén a román hadsereg kivonult Budapestről, átengedve helyét a Horthy Miklós által vezetett „fehér nemzeti hadseregnek”, Reményik is reagált a helyzetre. Ennek az eseménynek a hatására írta meg H.M.-nek ajánlva *Segítsetek!* című versét. „Mi imádkozva ejtjük ki neved, / És várunk, várunk mint a Messiást”.²⁷ Emberfeletti és pozitív tulajdonságokkal felruházott hősként tekint Horthyra, aki az élet megjobbítását megvalósítani képes alakká válik a sorok között. „Legenda vagy itt, mese, fogalom, / Aranyvitéz és Máltai lovag. / Sereged: a Csaba vezér serege, / Bosszús titánok és táltos lovak!”²⁸

A történelmi múlt idézése mellett a *Végvári versek* motívumanyagát számos bibliai hivatkozás szövi át. Az ószövetségi zsidó történetek jól ismert alakjai jelennek meg olykor a költeményekben, akár címadóként is, főként olyankor, amikor Reményik a bizonytalan jövőkép birtokában saját szerepvállalásában is bizonytalanává válik. „És mi legyek most: Új Jeremiás?! [...] Tán Cassandra legyek, ki haját tépi?! [...] Szóljatok hozzám népem, Jób feleségével?! [...] Vagy érjek csöndben a fák gyümölcsével / S gyümölcsérlelni hagyjam az Időt, / S a bosszút, átkot bízom terád / Isten...”²⁹ A vers zárlatában az

evangéliumi hit sziklaszilárd talaján állva, metafizikai távlatokba emelkedve a gondviselésre hagyja a végső megoldást. Ahogy *A szuronyerdőben* vallomások beszédmódjában bízott abban, hogy „Hit, Eszme, Álom győz minden halálon”, úgy az isteni bölcsesség erejére támaszkodik itt is, Istenre hagyja a bosszúállás feladatát. „S a bosszút, átkot bízom Terád / Isten, ki ha majd egyszer üt az óra, / Szólsz: „Kelj fel népem, elég volt a próba...”³⁰ A *Némely pesti poétáknak* hatodik versszakában a tragikus sorsú ósanya, Ráchel megidézésével fokozza az érzelmeiket. „Öletekbe tenném holt gyermekünk, / Ráchel siralmát: megfojtott dalunk!”³¹

Megjelenik a rab hazában élni képtelen Mikés Kelemen az *Eredj, ha tudsz* című versben, s a lírai én legteljesebb érintettségével vallja, „[...] a hontalanság odakünn / Nem keserűbb, mint idebenn”.³² A sorokba öntött „akarás” megfogalmazása a vallomások én-felmutatás legszebb példája. Mások hangját Roland kürtjeként szólaltatja meg, de hiába vár a felmentő seregek érkezésére. „Lelkem, mint Roland kürtje bűg, / Oly rémesen és oly reménytelen, [...] Hogy körös-körül megremegnek / A sziklák, mint nyárfalevelek... / De csak nem jött a felmentő sereg”.³³

Reményik versuniverzumában az én-portré kiragyogtatásával személyiségéből fakadó dilemmáit is le akarja győzni, így tud hozzájárulni önmaga értéke kiteljesedéséhez. Önmaga minőségét megerősítő pozícióba kíván emelkedni a *Phoenix madárban*, hogy megoldhassa a nagy rejtélyt, „A hamuból hogyan lesz élet”, s ezzel a záró sorral saját cselekvőképességét kívánja hangsúlyozni. Ugyanezt a feladatvállalást és állhatatosságot olvashatjuk ki örökmécses szerepéről az *Öröktűzben*. „Egy lángot adok, – én is kaptam azt / Messziről, mint egy mennyei vigaszt”.³⁴ A szerepvállalás szép példája az *Anteus*. Nem véletlenül választja a mitológiai alakot, ugyanis Anteus, a tenger és a föld istenének fiaként, észlelve ereje csökkenését, a földet megérintve visszakapja erejét.

„És szemem-szám földdel lett tele,
S megéreztem, hogy Anteus vagyok,
Akinek csak itthon van ereje!”

„És most mindegy, jöjjön akármi,
Csak itthon hulljon rám a szemfedő,
Amint a tájra hullt a hólepel –
A sorsa elől nem fut senki el.”³⁵

A *Hadak útja* az erdélyi székelyek mitológiájában ma is megjelenő Csaba királyfit idézi, s a dicső múlt legendás alakját erkölcsi önazonosságként képzele el, csak azért, hogy a végén majd rezignáltan megállapíthassa: „Nekünk mesére, álomra se futja, / Hitre se már, / Olyan szegények lettünk. – / Csaba királyfi... régi mese.”³⁶

Máskor a felháborodás és a keserűség Róma romlásának képét idézi, ahonnan már eltűntek a hősök, a férfiak és a babérkoszorús költők. Ismétlődő kérdésfeltevésekkel fokozza a helyzet érzelmi, intellektuális paradoxonjait, melyekbe újra meg újra berajzolódik az önportré, felnagyítva a kilátástalanság okozta diszharmoniót. „Hol vannak a Catók és a Senecák / S a szenátus és a filozófusok? / Ezekre – egy ványadtabb ég alatt / Csak a magukat kendőzés erénye / S a régi Róma romlása maradt!”³⁷

Reményiket eredendően keresztény-vallásos világképe, személyes adottságai nem harcos közéleti szereplésre teremtették. A megbékélést, a megmaradást kereste mindenáron. A *Végvári versekben* a gondviselő Isten képe a *Fagyöngyök* teremtőjéhez hasonlítva kissé elhomályosul, legtöbbször távolságtartó Istenként jelenik meg, inkább közömbös résztvevője, szemlélője az eseményeknek.

A *Végvári versek* hároméves termését maga Reményik is sajátos módon kezelte. Élete végéig egyetlen válogatásba sem kerültek bele ezek

35 *Anteus*, 111–112.

36 i.m. *Hadak útja*, 88.

37 i.m. *Félnek a poroszlók*, 91.

38 „Az a Reményik Sándor, aki élete végéig a természet és a lélek szilenciumát élvezve irtózott mindentől, ami távol van a metafizikumtól és – élete végén – a kegyelemtől, azt valóban nem tudta volna elviselni, hogy ebben a kozmikus egységben az *Eredj, ha tudsz* világa is szerephez jusson. Nem azért, mert nem vallotta sajátjának 1920-ban, hanem azért, mert más gyökérből fakadt.” (BARLÁY Ö. Szabolcs, *Magunkba le = Reményik Sándor*, Világnézet Figyelő 7, Székesfehérvár, Prohászka Baráti Kör, 2009, 15.)

39 REMÉNYIK Sándor, „Miért hallgatott el Végvári?”, *Összes versei II.*, i.m. 235–236.

a versek, sőt, az 1941-ben közreadott összkiadásban sem szerepeltek.³⁸

Olvasói levélre reagálva írta meg 1933 márciusában a „*Mért hallgatott el Végvári?*” című versét.

*Elhallgatott: elmúlt a pillanat
Melyben – a mélyből – hangja felszakadt.*

*A nagy Perc hulláma továbbfutott,
Akkor az idővel találkozott.*

*Kihunyt a máglya. És jól tudta ő:
Az a tűz újból nem törhet elő.*

*Elhallgatott, – mert visszás valami:
Daltalan szívvel tovább dallani.*

*Elhallgatott, mert új parancsok jöttek,
Új rendelése az otthoni rögnek.*

*Elhallgatott s a röghöz visszatért,
Mint földműves, – a harc ha véget ért.*

*A sors kiáltott: válasszatok hát:
A szülőföldet-e, vagy a hazát?*

*Ő túl régi s mai határokon:
Zászlót bontott egy magyar csillagon.*

*Hisz abban, ami örökkévaló,
Fegyverrel, csellel ki nem irtható.*

*Abban, mi bennünk oly magyar s oly mély.
Hogy idegen kéz odáig nem ér.*

*Nem a mi dolgunk igazságot tenni,
A mi dolgunk csak: igazabbá lenni.*

*Elhallgatott, – mert vad tusák közül
Immáron Istenéhez menekül.*

*Vele köt este-reggel új kötést.
És rábízta az igazságtevést.*³⁹

24 Tisza István két ciklusban tevékenykedett miniszterelnökként; 1903–1905 között, valamint 1913–1917 között. Tevékenységét markáns konzervatív politika, az ellenzéki obstrukció elleni kíméletlen fellépés jellemezte. A háború miatt állásfoglalása miatt személye véres küzdelmek szimbólumává vált. Eredendően háborúellenes volt, de július 14-én mégis áldását adta a fegyveres megoldásra, még a Szerbiának küldött ultimátum megfogalmazásában is részt vett. Négy merényletet terveztek ellene, az utolsó gyilkossági kísérletben feltehetőleg frontkatonák ölték meg.

25 REMÉNYIK Sándor, *Évfordulóra = R.S., Összes versei I.*, i.m. 100.

26 i.m. *Nagyszalonta és Geszt között*, 121.

27 i.m. *Segítsetek!*, 103.

28 Uo.104.

29 REMÉNYIK Sándor, *Mint Jób, Összes versei I.*, i.m. 89–90.

30 i.m. 90.

31 *Némely pesti poétának*, i.m. 95.

32 *Eredj, ha tudsz*, i.m. 61.

33 *Roland kürtje*, i.m. 75.

34 *Öröktűz*, i.m. 110.

A *Végvári versek* legfőbb értéke tehát a kisebbségi kánonban az esztétikán túlmutató identitásmegőrzés felmutatása. A reményiki szerepkánon paradigmateremtő ereje abban rejlik, hogy transzszilván értékek hagyományteremtő erejével kollektív lírai beszédmódot valósít meg. A kisebbség nemzettudata érték-

képző szerepet tölt be kisebbségi sorsba kerülése miatt. Mivel Erdély a történelmi Magyarországához tartozott, így az erdélyi irodalom össznemzeti funkciót tölt be. Az identitás tehát tekinthető „olyan tradíciók vállalásának, melyek közösek az egész magyarság számára”.⁴⁰

Ország Lili: Szorongás (1955; vászon, olaj; 66×45 cm)

40 LÁNG Gusztáv, *Séta egy definíció körül = Száz év kaland Erdély irodalmából 1918–2017*, 19.

A Kolozsváry-gyűjtemény

Elvágódás

„Egry József *Delelése* nekem mindig az elvágódást jelentette.” – jegyezte meg egy visszaemlékezésében Kolozsváry Ernő. Ez a mű még az első időkben került a gyűjteményébe, melyen a Balatonban álló tehenekre ügyel az elmélázó pásztor, és körülötte a fény, pára és tükröződés háromszögelésében valahol megnyílik egy másik dimenzió. Több értelemben is megidézhette benne e jelenet az elvágódást. 1934-ben született egy kis rábaközi zsákfaluban, Edvén. Apja ács volt, s a család a ház körül gazdálkodott. Betéve tudta a helyi dalt: „Szélről legeljetez, fának ne menjetez...”, hiszen a gyerekek az volt a dolga, hogy a teheneket őrizze. Bejárta velük a Rába-partot, mezőket, réteket, és a háborús évekkel ölelt pásztor idillben naphosszat csak a környezetét csodálva gondolkodott, meditált. Fantáziájával messzire repült, érzékeny lett a világra, önmagának becézett „falakban megeredt hajakat, verőereket”, apró megfigyelt részleteken keresztül fokozatosan látott bele a mindenségbe, így juthatott el a folyóparton kifordult, elpusztult fa gyökerének látványától később Vajda gyökérvilágának drámájáig. Igény alakult ki benne a magasabb lelki tartalmakra, hogy a földhöz ragadtságból kitekintsen egy izgalmasabb, összefüggéseiben megjelenő világra, hogy ezt az igényét egész életében megtartva „kirepülhessen a pontból és a pillanatból”. Babits határozta meg ekképpen a művészet fogalmát, így természetes volt, hogy felnőtt életének kezdetén szinte öntudatlanul, a művészet befogadása, a műalkotások gyűjtése felé fordult. „Szépséglabirintus falait tapogatva jutottam el másokon keresztül önmagamhoz” – vallotta, és ez a labirintus a Rába kanyarulataitól vette kezdetét, innen indult el rajta, felvértezve a falusi emberek hitével, tartásával, em-

berségével, hagyománytiszteléssel és rengeteg szenvedéllyel.

Az álmoknak, vágyaknak új tér kellett, fizikai értelemben is hajtotta az elvágódás, tanulni akart, így az elemi iskola elvégzése után át-biciklizett Pápara és felvette magát az ottani gimnáziumba. Azután Budapest következett, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, ahol fizika-kémia szakos tanári diplomát szerzett, és mindeközben megtapasztalhatta a szürke-szomorú '50-es évek szűkösén mért összes boldogságát Latabártól a 6:3-on át az '56-os forradalom mámoráig. Aztán a győri Kazinczy Ferenc Gimnáziumba került és véglegesen e városban telepedett le, melynek később első rendszerváltás utáni polgármestere is lett, mégis egész életében igazi edvei maradt, megőrizve a falu szeretetét, felmenői iránti tiszteletét, a rábaközi nyelvjárás ízét, speciális kifejezéseit.

A család

Az 1957-ben munkába álló fiatal, jóképű fizikatanárt a Kazinczy lányközössége „köz-tulajdonba” szeretne volna venni, de az akkor második Szekeres Anna ezt máshogy gondolta. Hamarosan szerelembe estek, és a ballagás után nem sokkal, fillérekkel a zsebükben Budapestre szöktek, hogy összeházasodjanak, hiszen a lány szülei nem támogatták kapcsolatukat. A mindenki számára Anikóként ismert szép, szőke feleség életre szóló, igazi társ lett, aki mindig hitt a férjében, támogatta, segítette gyűjtőszünetében, még akkor is, ha emiatt évekig nem telt új ruhára, ápolta a kapcsolatot a festő barátokkal, példásan vezette a háztartást és mindeközben megszült és felnevelt négy gyermeket. Elsőszülöttként megéltem a gyűjtemény kialakulását, s megfertőzött az otthoni környezet, és művészettörténész lettem, majd

három évre rá megszületett az öcsém, Zsolt, aki szüleinkhez hasonlóan a tanári pályát választotta, de jócskán szorult bele apánk festészet iránti érzékenységéből is, végül majd egy évtized elteltével Gyöngyvér és Kinga érkezésével vált teljessé a család. A '60-as évek közepére a fiatal házaspár beköltözhetett egy lakótelepi társasház második emeleti kétszobás lakásába, és reményeket szövögetve, akkor már két gyermekkel elindulhatott a közös élet, amelyhez hozzátartozott a lakás berendezése, csinosítása, és ehhez jól jött volna pár szép kép a falon. Kolozsváry ízlése hamar ledobta onnan az első igénytelen próbálkozásokat, egyre fajsúlyosabb műveket akart maga köré. Kezdetben a kvalitásos zsánerfestészetig jutott el, a valós értékek a

kommunista művészetpolitika tiltott szektorában egyelőre rejtve maradtak előtte. De felébredt benne a szenvedély, a nagy gyűjtők példája erősen motiválta, így a továbblépés érdekében kézenfekvő volt őket megkeresni. Ekkor már magasra emelte a mércét, nagyot álmodott, és egy Egry József-képet szeretett volna vásárolni.

Szenvedély

Az Egry-albumokat bújta, és a műtárgytulajdonosok neveit vizsgálva rájött, hogy dr. Radnai Bélával (1891–1962), a kor egyik legnagyobb magángyűjtőjével kell felvennie a kapcsolatot. Felhívta telefonon, bemutatkozott a nagy

gyűjtőnek-mecénásnak, és megbeszéltek egy találkozót vasárnapra. Rózsadombi villájukban a kor legnagyobb művészeivel felolvasó- és vitásteget rendező Radnaiék hétvégén sokáig szoktak aludni. Honnan tudta volna ezt egy vidéki fizikatanár, így a gyűjtőszünetektől feltűzve már reggel nyolckor türelmetlenül nyomta a csengőt. Radnainé az ablakból kinézve el akarta zavarni, de a férje megsajnálta a lelkes fiatalot, talán egykori önmagát látta benne, és megszólalt: „Várj, ne küldd el, felöltözöm. Így léphetett be az Egry-szentélybe, ahol egymást érték a falon a mester képei. Az első nagy ájulatából hamar magához térítették a művek árai, és be kellett látnia, hogy ezt az álmát fel kell adnia. Ekkor Radnai ismét megszánta, és azt tanácsolta neki, hogy gyűjtse a saját korát, mint ahogy ő is azt tette annak idején. Kolozsváry így emlékezett erre, az Egry József *Keresztelő Szent János* című képe előtt lezajló jelenetre egy későbbi írásában: „És csoda történt, mert a képbe feledkezés mámorában úgy éreztem, én állok a Balaton közepén, engem keresztelnek, és én születek újjá. Ezen kellett átessenem, a többi jött magától. És ettől kezdve nem biztos tippekre licitáló gyűjtő akartam lenni, hanem korom dzsungeléből kiszűrni az értékeket.” Ez persze csak hosszútávon volt igaz, a végső irányt valóban ez a gondolat adta meg, de Radnai tanácsa egy ideig még csak lappangott a tudatában, hiszen az elkövetkező években számos más ismert magángyűjtőhöz eljutva még mindig Radnaiéhoz hasonló gyűjteményt szeretett volna létrehozni. Így került a birtokába Fruchter Lajos gyűjteményéből Gulácsy *Arte Vita Naturája* (1916–1917), egy győri klasszikus gyűjteményből Vaszary *Virágszendélete*, Ferenczy Noémi számos gobelinje és gobelinterve a művész egykori tanítványától, és Nagy István *Bambája* Glücks Ferenc gyűjteményéből. Glücks Ferenc beszélt rá, hogy egy következő Nagy István-kép helyett vegyen inkább Farkas István-festményt. Így választotta ki Farkas egyik főművét, a *Vihar utánt* (1934). Feleségével Pesten vonatra szállt a majd kétféle méteres, üvegezett, súlyos képpel, és a győri állomástól a kezükben cipelve tették meg a több mint egykilométeres utat lakásukig.

Szobrok is kerültek otthonukba, Medgyessy Ferenc *Táncoló lánya* (1923) az özvegytől, és számos munka személyesen Borsos Miklós szobrászművésztől, akinek tanácsai a hagyományos

képzőművészet medrébe terelgették a gyűjteményt, addig, míg Kolozsváry meg nem érett rá, hogy Borsoson átlépve egy progresszívebb irányba elinduljon. Igaz, hogy csak egy tanári fizetésből, és sok spórolással, de szépen formálódott a Mónus Illés utcai kis lakásban levő kollekciónak, semmi sem tűnt lehetetlennek, így aztán újra felébredt a vágy egy Egry-festmény megszerzésére. Márton Ödön (?–1971) gyűjteményében talált rá Egry József *Delelés* (1927) című művére, és egy szerencsés véletlen folytán kölcsönökből sikerült is megvásárolnia. De a legnagyobb szerencse nem is az volt, hogy övé lett az áhított Egry, hanem az, hogy az atyai barátként tisztelt Márton Ödön felhívta a figyelmét egy fiatal festőnőre, Ország Lilire, és átküldte őt Rác István gyűjtőhöz, ahol Lili műveinek látványa azonnali villámcsapásként érte. És innen már elkezdődhetett egy teljesen más történet...

Barátok

Radnai tanácsa most nyerte el értelmét, most indulhatott el saját kora felé, az izgalmakat rejtő dzsungel ösvényén, hiszen most találkozott a világgal, amelyre egykor a Rába-parton vágyott, most lelte meg egykori meditatálásainak terét, magában hordott legmélyebb gondolatainak megjelenített formáját. Meg akarta ismerni ezt a festőt, és a következő héten egy Ráczéknál tartott összejövetelen erre alkalma nyílt. Mikor megpillantották egymást, azonnal félrevonultak és hosszasan beszélgettek. A boszorkányos képességeiről közismert Ország Lili később úgy emlékezett erre a jelenetre, hogy rögtön megérezte, hogy ez az ember a legfontosabb gyűjtője lesz. 1964 őszén volt ekkor, és ettől kezdve fokozatosan nagyon mély barátság alakult ki köztük. Leveleztek, Lili sokszor Győrben töltötte a hétvégéit, Anikóval együtt utazott el Dalmáciába, és Ernőnek festményt ajándékozott 33. születésnapjára, de a legfontosabb ajándék az a szellemi kapcsolat volt, ami a gyűjtő megismerkedésükkor kinyíló látóterét tovább tágította. Eközben kedvére válogathatott Lili munkáiból. Az akkor aktuális „városos” korszak (1963–1967) műveivel kezdte, de visszanyúlt a korábbi ikonos és ortodox szürrealis időszak legjobb műveire is, majd a későbbi írásos képek (1967–1972) következtek,

A Kolozsváry család: Mariann, a szülők, Zsolt és Gyöngyvér (1970-es évek vége)

hogy aztán a tizennégy év alatt felhalmozott hatalmas anyagot a festő halálát is jelző labirintus-sorozattal zárja le. Folyamatos vásárlásai anyagi biztonságot jelentettek Ország Lilinek, aki ennek ellenére önzetlenül segítette őt, hogy a szocialista kultúrpolitika által elrejtett képzőművészeti világban sikerüljön más nagy értéket teremtő alkotókra rátalálnia.

A következő lépést 1965-ben Korniss Dezső jelentette. A híresen zárkózott Kornisst nagyon nehéz volt ismeretlenül megközelítenie. Hiába hívta fel többször is, a mester rendszeresen elhárította a találkozás lehetőségét valamilyen kitalált ürüggyel. Mígnem egyszer Kolozsváry véletlenül megjegyezte, hogy nála van Egry József *Delelés* című műve, anélkül, hogy tudta volna, hogy ez a kép Korniss nagy kedvence. Megtört a jég, a festő kíváncsi lett erre a kitarító emberre, akit aztán első gyűjtőjeként jegyezhetett. Kolozsváry az akkor még érintetlen anyagból szemezgethetett, és azonnal megvásárolta a csorgatott technikával készült *Feszületet* (1947) és a csurgatásos *Kalligráfiát* (1960). Az évek alatt még számos Korniss-mű ejtette rabul, találkozásai alkalmával rengeteget beszélgettek, imádta Korniss szűkszavú, fanyar humorát, szokimondó természetét, s közben a művész sokoldalú életművén keresztül megismerhette a modern festészet szinte minden formáját. Olyan főművek kerültek az Európai Iskola időszakából a birtokába, mint a *Szerb temető* (1950), a *Fuvólázó II.* (1950), a *Kulcsos* (1949) és a *Kapu* (1949).

1966 nyarán ismerkedett meg Bálint Endrével, akihez szintén Ország Lili küldte. Barátságuk azonban több okból is nagyon nehezen alakult ki. Kolozsvárynak fogalma sem volt arról, hogy Korniss-gyűjtőjeként a híres Rottenbiller utca 1-be érkezni nem túl jó ajánlólevél, hiszen a két mester között életen át tartott a feloldhatatlan ellenszenv. A másik ok pedig a fiatal gyűjtő heves vérmérséklete, faluról hozott büszke nyakassága. Az első találkozás alkalmával kiváló ízléssel kiszemelte magának Bálint főművét, az *Itt már jártam valaha I.* című művet (1960), és hiába hártotta a mester, hogy az tabu, de válasszon nyugodtan valami mást, ő sarkon fordult azzal, hogy ha ez nem lehet az övé, akkor nem kell semmi sem. Ez a huzavona még lejátszódott pár alkalommal, mire a gyűjtő belátta, hogy a szinte hiánytalan párizsi korszak

(1957–1963) anyagából érdemes más csodálatos műveket is megvásárolni. Elsőként az *Itt már jártam valaha II.* (1960) lett az övé, majd a *Halál falun* (1960) és a *Szent Márk tér* (1966). Aztán már nem volt megállás, jöttek a további művek sorra (*Népfá*, 1959; *Fal és éjszaka*, 1961). Ahogy jobban megismerték egymást, kialakult a barátság is. Ettől kezdve a mester már rendszeresen ajándékozott kisebb-nagyobb műveket, és sosem hagyta ki, hogy a jeles ünnepek alkalmával a családtagoknak is küldjön pár kedves szóval kísért monotípiát. A Bálint életét összegző főművét, a *Szentendre nyolcadik templomát* (1969) is ő vette meg, és végül a hönáhitott *Itt már jártam valaha I.* (1960) című kép is az övé lett, mégpedig ingyen. A betegeskedő mester tisztelte Kolozsváry életerejét, motiváltóságát, és nekiajándékozta ezt a pusztulásnak indult remeket, azzal a kéréssel, hogy mentse meg. Szerencsére ez sikerült is, és ma is a gyűjtemény egyik ékköve.

A hatvanas évek végén Anna Margit művészetével gazdagodott a gyűjtemény. Ebben az időben a festőnő a vásári szentképek világát mentette át képeire. A *Veronika kendője* (1969) volt az első szerzemény, pont ebből a korszakból. Az Európai Iskola keretein belül festett „bábus” képek csak később szólaltak meg Kolozsvárynak, s akkor igyekezett minél több művet megvásárolni, hiszen már pontosan érezte az azokban elemi erővel ható fájdalmat, tragédiát.

Veszelszky Béla két nagyméretű tájképét előbb vásárolta meg, minthogy megismerte volna magát a festőt. A helyhiány miatt Bálint műtermében elraktározott nagyméretű, monumentális művekben meglátta azt a tájat, amely „kiterjedésében alig egy négyzetkilométernyi, de alkotójának maga a kozmosz, melyben szublimálódott a teljes léte”. Mikor először találkoztak, a sokat szenvedett, semmibe vett művész kitörő örömmel fogadta, mint első gyűjtőjét, ő pedig mindig úgy emlékezett a mesterre, mint aki arisztokratikus megjelenésével maga volt az etikus tisztaság.

Román Györggyel Ország Lili szerette volna megismertetni a hetvenes évek elején Kolozsváry Ernőt, aki ellen akart állni az újabb kísértésnek, hogy gyűjteményében megint új fejezetet nyisson, és hogy az amúgy is már-már kezelhetetlen adósságait tovább növelje. De vesztere pár évvel később az akkor induló Vörösváry Ákos-gyűjteményben megpillantotta Román képeit, és az ezt

követőkre így emlékezett: „Szinte szédelegtem. Olyan elementárisan hatottak rám, hogy azonnal Román Györgyhez rohantam. A Széchenyi utcai lakásban a siketnéma festő csak rakta, rakta elém a műveit buddhai méltósággal, időtlen mosollyal az arcán várta, figyelte a hatást. Megzavarodva a látványtól egy álomvilágban éreztem magam. Végül egy képet kiválasztottam, a *Vigalmak háza* (1943) címűt. Az elkövetkező tíz év alatt még 25 mű került a gyűjteményembe.”

Anyagi bizonytalanság

Nem feltétlenül csak Román György ellenállhatatlan művein múlt, hogy csődbe kerüljön a Kolozsváry család. Megszokták már, hogy a családfő szenvedélye miatt nem jut sok minden másra, csak képekre, és a szeretetteljes, oktató otthoni légkör miatt még mi, gyerekek sem bántuk ezt, legfeljebb alkalmanként dohogtunk egy kicsit. Hogy az adósságokat fizetni lehessen, a szülők délutánonként magánórákat adtak, és megtanultak praktikusán, spórolással élni. Ernőnek volt egy jegyzetfüzete, melybe a törlesztett és még hátralévő adósságait jegyezte, mindig tele voltak a lapok, és mindig hosszabb lett a lista. A barátságból és a bizalomból fakadó részletfizetési lehetőség nélkül valószínű nem nagyon tudott volna semmit sem vásárolni, ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a mellőzött művészeknek életbe vágóan fontos volt az a Győrből érkező kis havi fix. Azonban volt olyan alkalom is, amikor egy művet egyben kellett kifizetni, ilyenkor jött jól kölcsöneivel a rokonság és a nagyszámú baráti kör, de olyan is előfordult, hogy csellel szerezte meg a pénzt az OTP-től, mikor nem létező jószágaira vett fel disznóhizlalási kölcsönt. Gyakran képeldásokból tudta finanszírozni az újabb vágyott művek megszerzését, ennek esett áldozatul Mednyánszky László *Öreg és fiatal csavargó* (1900 körül) című műve, illetve Kassák *Fekete krétaköre* (1950-es évek). Mindkettő a Kiscelli Múzeum gyűjteményének fontos darabja, s a múzeum modern anyagának még jó néhány műve szintén a Kolozsváry-gyűjteményből származik.

Egy idő után a kollekciónak már nem fért el a kis panellakásban, már csak azért sem, mert kiegészült egy jelentős népművészeti anyaggal, mely szervesen kapcsolódott a falakon lévő modern festészethez és a gyűjtő lelkéhez egyaránt.

Szerencsére 1976-ban sikerült egy tágas, négy és fél szobás belvárosi lakásba átköltözni, ahol már a mai méltó helyére került a gyűjtemény.

Új generáció

Az új, nagy tér miatt végre előkerülhettek a népi szekrények és ládák mögé kényszerült alkotások, sőt így már arra is lehetősége nyílt a gyűjtőnek, hogy a feltörekvő nemzedék munkáival kacérkodva kollekcijával továbblépjen. A másik ok erre a nyitásra az volt, hogy pontosan érezte, hogy ezek a fiatal alkotók művésztükben az általa eddig gyűjtött nagy öregek által képviselt szellemiséget viszik tovább. Keserű Ilonát például éppen maga Korniss ajánlotta. Akkoriban sokat jelentett a szárnyait bontogató festőnőnek, hogy első gyűjtője Kolozsváry Ernő lett, ráadásul a rendszeres részletfizetésekől vásznat és a festéket tudott vásárolni. Kolozsváry biztos ízléssel válogatta ki az előtte lévő anyagból a '60-as, '70-es évek sajátosan egyéni humánummal telített pop-artos remekeit. (*Közelítés*, 1969; *Hasítás*, 1969)

Deim Pált az 1974-es műcsarnokbeli kiállításán fedezte fel. Kislányával együtt nézte végig a kiállított műveket, s megkérdezte, hogy melyik mű tetszik neki a legjobban. A *Minden értelmetlenül meghalt ember emlékére* (1972) című plasztikára mutatott. (Ez volt az első választásom.) Kolozsváry impulzív, szenvedélyes ember volt, így hát azonnal Zsigulijukba pattantak és kiautóztak Szentendrére az alkotóhoz lefoglalni a művet. Így vette kezdetét egy több évtizeden át tartó évődő, szokimondó barátság, s így került főművek sora a gyűjteménybe. Az életmű legfontosabb és legmonumentálisabb darabja, a *Szárnyasoltár* kifejezetten Kolozsváry rendelésére készült, aki a lánya ágya fölötti helyre szánta azt, és csak az ő unszolására festette meg a becsukható szárnyak hátoldalát is.

Nádler István művészete is felkeltette az érdeklődését. Képeinek muzikális telítettsége, „festői vehemenciája” megragadta, hiszen komolyzene imádata és lobbanékony természete e művekben tökéletes visszhangra talált. Sokszor élt azzal a hasonlattal, hogy ő olyan, mint a karnagy, aki mások művein keresztül mutatja meg önmagát. Nádler minden korszakából igyekezett jelentős műveket megszerezni, és övé lett

A Kolozsváry házaspár Ország Lilivel kiállításának megnyitóján (Rákosligeti Művelődési Ház, Budapest, 1968)

a festő legelső nagy munkája, az 1963-as *Niké*, mely a magyarországi informel festészet főműve.

El Kazovszkij 1990-es műcsarnoki kiállítását megnézve beleszeretett ebbe az egyedi, a görög mitológia és a keresztény művészet összekapcsolásán alapuló művészetbe. Saját mitológiai tájai és a túlvilágról alkotott víziói felidéztek kisiskolás félelmeit. Ez a színeségében is drámai, különleges világ teljesen megigézte, és igyekezett abból minél több fontos darabot megvásárolni, összességében végül is majd negyven mű került a birtokába.

A köz szolgálatában

Természetesen ez a végtelen gyűjtőszenveldély soha sem volt öncélú. Imádta a művészetet és imádott tanítani. A Kazinczy Gimnázium diákjai pontosan tudták, hogy Ország Lili említésével már el is terelhetik az aznapi óra témáját a fizikától. Csapatokban hordta az érdeklődő tanítványokat a gyűjteményébe, máskor alig ismert embereket invitált otthonába, és égő szemekkel, óriási hévvel beszélt, mesélt a művekről, ugyanaz-

zal a lelkesedéssel, mint ahogy megszerezte azokat. A megmutatkozás vágya hamar szétfeszítette lakásának szűkös kereteit, és kiállítótermekben kereste a kapcsolatot immár a nagyközönséggel, kezdetben Győrben, a Xántus János Múzeum Képtárában 1974-ben, majd 1998 nyarán, gyűjtői pályájának csúcspontján a budapesti Műcsarnokban. A modern magyar képzőművészet agyonhallgatott értékeinek propagálása volt a célja akkor is, amikor egy-egy festőbarátjának rendezett a saját anyagából kiállítást, és e tevékenységének a legnagyobb eredménye, amikor a két, beszélő viszonyban sem lévő ősi riválisnak, Korniss Dezsőnek és Bálint Endrének szervezett közös tárlatot Szentendrén.

A közügyek mindig is érdekelték, az általa gyűjtött művészet humánusával szöges ellentétben állt a kommunizmus antihumánuma. Nem volt az a típus, aki csendben sunyított a Kádár-éra gulyáskommunizmusában, a rá jellemző vehemenciával szidta lépten-nyomon a rendszert, és győri viszonylatban ez közismert lett. Ez volt az oka – a mögötte álló életút mellett –, hogy a rendszerváltás idején őt választották Győr polgármesterének. Irodájában a legkedvesebb festményei

vették körül, melyek különleges látványa azonnal megalapozta a hangot bármilyen tárgyaláshoz. Négy év alatt sokat tett a városért, többek között az Audi autógyár is ekkor telepedett le Győrben. Felállította Deim Pál és Mészáros Dezső köztéri szobrait, de talán a Városi Művészeti Múzeum létrehozása volt számára a legkülönlegesebb. Megtudta, hogy az általa több mint harminc éve látott Radnai-gyűjtemény befogadásáért több város is versenyez. Páratlan lehetőség, hogy egy ilyen képzőművészeti kincset megszerezzen a vá-

rosának, s ezzel megalapozza a városi művészeti múzeum anyagát. Ezért megkereste az özvegyet, aki hosszas egyeztetés után igent mondott. A város főterén lévő szép Esterházy-palotát újíttatták fel a kollekció számára. A város anyagi és szellemi érdekén túl Kolozsváry Ernő, a gyűjtő úgy érezhette, hogy így egyben tartotta példaképe életművét, hogy ezzel a gesztussal meghálálta, megköszönte a rálocsolt keresztvizet, azt az atyai útmutatást, ami annak idején ott, a Radnai-villában elindította őt élete kalandján.

Enteriőrfotó a Kolozsváry család lakásában

▶ SZENTANDRÁSI-SÓS ZSUZSANNA

Azért gyűjti ezeket, mert magának tetszik?

Gerő László nemzetközi magángyűjteménye

A kissé zaklatott, ám megértésre vágyó látogató 2018 nyarán feltett kérdésére udvarias mosollyal kísért IGEN volt a válasz. Kimondója azzal pontosította őszinte válaszát, hogy ez persze nem ennyire egyszerű, hosszabb kifejtésére azonban jelen helyzetben nincsen lehetőség. A válaszadó Gerő László közgazdász volt, akinek a műgyűjteményéből rendezett kiállítás a tavalyi év egyik képzőművészeti szenzációja volt Szentendrén.

A széles körű érdeklődéssel fogadott tárlaton elismert nemzetközi és hazai neveket sorakoztató együttes került bemutatásra. A művek jellemzően európai alkotóktól származnak, kiválasztásuk folyamatát a gyűjtő unokatestvére, a Los Angelesben élő Robert Gero képzőművész és filozófus jelentős impulzusokkal generálta. Kijelenthető továbbá, hogy habár szép számmal kerültek a válogatásba magyar alkotók művei is, a fentebbi ok miatt a hazai trendektől mégis meglehetősen távol esik a teljes anyag. Kapcsolódási pontja a hazai szcénával nagyjából annyi, hogy itt van és nem máshol. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy olyan nemzetközi kontextusban született gyűjteménnyel állunk szemben, aminek anyagát jelentősen színesítik magyar művek. Ez a fordított helyzet nemcsak azért nagyon fontos, mert rámutat, részei vagyunk a nemzetközi kommunikációnak, hanem azért is, mert segít átmenni a másik oldalra, hogy onnan is megfigyeljük, ami eddig evidens volt, pedig nem az, hogy mit vásárol ma egy budapesti műgyűjtő. Gerő László nem szokványos gondolkodásának első kirívó jegye, hogy itthon kisebbségben van abbéli meggyőződésében, miszerint az esz-

tétikumot nem elsődleges szempontként értékeli: sokkal nagyobb gondot fordít a tartalom és gondolat műtárgyban történő megőrzésére. Művészeti érdeklődésének középpontjában az akcionizmus, performansz művészet és konceptualizmus műfajai állnak, valamint a kortárs művészet azon kifejező eszközei, amik ezekből a mára klasszikussá vált irányzatokból fejlődtek ki. Ez a kultúra sok tekintetben ellentmond a pop art megjelenéséig diadalittasan vonuló atelier piktúrával szemben. Nem csoda hát, ha a konvencionális galéria ízlésen nevelkedett néző kissé értetlenül fogadja a gyakran bizarr témájú vagy látványú műveket, amik inkább az érzéket és érzelmeket borzoló, esetlegesen zavaró tényezők, mint egy szoba ékei.

Kezdetekkor Gerő Lászlónak nem volt célja a közlés negligálása és persze ma sem az, sőt. Vásárlásai a nyolcvanas években az európai neoavangard, majd lírai absztrakt gesztusfestészet alkotásaival indult, így lett a tulajdona néhány Klimó Károly-festmény, valamint Martha Jungwirth kisméretű akvarellje. A két művész nem a külvilág látványának leképezésével bajlódik: műveiken az érzelmek, vagy az azokat kiváltó hatások színadaptációjaként revelálódnak. Ugyanakkor a figuralitás a Kelet-Európa mára nemzetközi elismerést szerzett, újraértelmező Lipcsei Iskolához köthető Neo Rauch, David Schnell és Christoph Ruckhäberle képein keresztül a gyűjtő régi, megbecsült darabjai, amely művek sok esetben társadalmi kérdésekre reflektálnak. A magyar alkotók közül kedveli El Kazovszkij vagy Birkás Ákos munkásságát. A szerzemények közé ezen túl egyre több olyan kerül, amik habár klasszikus technikai megoldásúak,

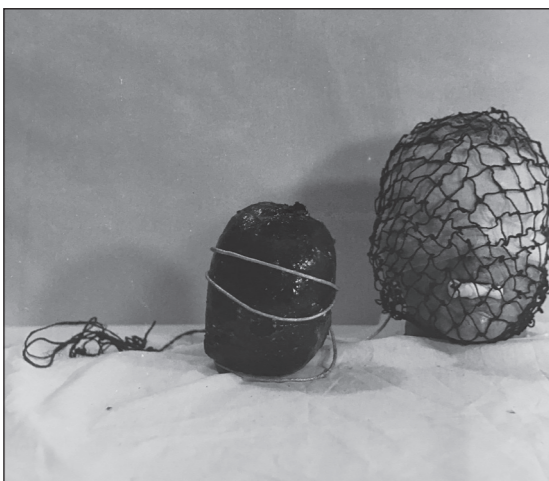
mégis szorosabban kötődnek a konceptuális művészethez, így Martin Henrik és Tarr Hajnalka munkái. Ez is meghatározó iránnyá vált az évek alatt. Tovább haladva, példaként említhető a nemzetközi szcénában is elismert Csákány István és Kicsiny Balázs helyspecifikus installációit dokumentáló rajzai és fotói. Mindezek mentén a mára kialakult fő irány tartalmilag – a gyűjtő saját értékelése és a szakma visszajelzései szerint is – azokra a művekre fókuszál, amelyek az emberi test és lélek szenvedéseire reflektálnak valamilyen módon, amelyek az egyénről éppúgy szólhatnak, mint a szélesebb társadalmi réteget érintő politikai vagy szociológiai kérdésekről. A Valamilyen módon pedig utal továbbá a műfaji sokszínűsége, hiszen festmények, akciófotók, videók, konceptuális munkák, szobrok és objektumok is részei a kollekciónak. De utal a szenvedés, vagyis az élet testi vagy lelki nehézségeire. Ezen művek sorának legfontosabb darabjai a bécsi akcionizmus és annak magyar változata, az azzal szinte azonos idejű Hajas Tibor és Vető János témákra reflektáló munkái. Ha elmélyedünk a művek megismerésében és megértésében, majd keresünk egy szót, ami annak lényegét a legjobban kifejezi, az a **TERMÉSZETELLE-**

NESSÉG. Ezt az intuitív gondolatot akkor is helyénvalónak találjuk, ha a művekre nem a XX. század születésüként nézünk, hanem a több évszázados, jellemzően keresztény tematikában és eszmetörténetben próbáljuk a helyére tenni. De térjünk vissza a fentebbi szóhoz, illetve annak szinonimáihoz, amiket ha vizsgálunk, az értelmezés árnyalatait tárja elénk, azaz megkapjuk a kiállítás ezen részének vizuális és tartalmi jelzőit: rendellenes, abnormális, torz, nem egészséges, szokatlan, képtelen, elképzelhetetlen, különös, lehetetlen, bizarr, furcsa, abszurd és nonszensz. A művekről – tartalmuk vagy megjelenítésük természetellenességén túl – megállapítható, hogy szorosabb kapcsolatot ápolnak a negatív emberi érzelmekkel, mint a pozitívakkal, így a harag, undor, szomorúság, félelem, megvetés, büntudat, szégyen, zavarodottság érzéseivel.

Az emberi szenvedés ábrázolása egyáltalán nem idegen az európai művészettörténetben, hiszen sajátja a keresztény kultúrának, ahol a figuralitás a tartalom megjelenítésnek, az elmesélésnek lényegi eleme. Jézus és szentjeinek teste – elsősorban a középkori művészetben – vérző sebekkel teli. Ezen felül csonkolt testek, tetemek éppúgy előfordulnak, mint kínozások vagy

Kaszás Tamás: A permafroszt meghódítása / Conquer the Permafrost (2017; tus, papír, vászonra kasirozva; 97x156 cm)

Rudolf Schwarzkogler: *Head* (1965; gelatin silver print; 15,5×11,5 cm)

a témához köthető gúnyos, megvető tekintetek. Ezeket a képeket napjainkban elfogadóan nézzük, sőt megszoktuk látványukat. A keresztén halált halt Jézus Krisztus felmutatott vérző sebei és agonizációja a bűnök megváltásával adekvát, szentjeinek szenvedésben való megmutatkozása követendő példaként hangsúlyozódik. A kereszténység e korszaka és jelenkorunk között időben – emberi léptékekkel mérve – óriási távolság van, épp ezért már nem képesek közös platformon állni értékeink és pozitívumaink. De valójában nem is távolságról, hanem teljes szembefordulásról van szó. Fontos kapcsolódási pontunk a kulturális hagyományunk, a szenvedéstörténet vagy szentek ábrázolásának elfogadása. Ugyanennek a témának a deszakralizált és jelenkori képi adaptációja azonban valamért átcsap a tabu vagy el nem fogadás területére, miközben annak objektív, érzelmentes megítélése a szakma számára is kihívást jelent. Jelenkorunk képein a vér, az (imitált) csonkolt test látványa, a bármiféle, szenvedésre utaló jelzés tabu. Még eggyel lentebb való a bármilyen okból eredő öngyilkosság vagy önkínzás. Nyilvánvaló ennek oka: egy világi, általunk ismert térben, közöttünk élő emberek megjelenítésével már egészen más a helyzet. Más, mert akár velünk is megtörténhetne, így a gondolatát sem tudjuk elfogadni. A bécsi felborzolták e tabukat. Persze nem a történeti festészeti kritikáját végezték el, jóval inkább azok eredendő forrását, a kereszténység gondolatiságát, az általa diktált morális értékrendet kérdőjelezték meg,

ugyanakkor annak esztétikáját is. A politikai, szexuális és erkölcsi normákat felrázó és felszabadító orgiasztikus testakcióik, ösztönművészeti happeningjeik, valamint ezek kiállítható és szélesebb közönség elé tarolható képi dokumentációi magukra vonták a világ figyelmét, igen nagy sikerrel. Életbe lépett a mai szabály: alkotásaik, performanszaik, különféle művészeti akcióik szinte blockbuster-ként robbantak a kulturális köztudatban. A kritika arra ösztönöz, hogy az általános emberi, inkább keresztény értékek vizsgálatát végezzük el. Ebben lehet segítségünkre a hét főbűn áttekintése, amik a mai napig negatív kicsengésűek. Ha mögéjük tekintünk, világosan látható, hogy a kapitalizmusban, avagy a fogyasztói társadalomban való érvényesülés ezekkel az értékekkel semmiképpen sem egyeztethető össze. Lényegtelen, súlytalanok váltak, így már nem is mindenki számára egyértelműek, nem is tudjuk sorolni. Ezek: kevélység, kapzsiság, bujaság, irigység, mohóság, harag és lustaság. A mai világi közgondolkodásban és vagyonszerzésben az válik vesztesé, aki szigorúan ezen értékrendek alapján kívánja élni mindennapjait. Talán ez az oka annak, hogy a természetellenesség lett a közös jelző.

postscriptum

Tavaly a műveket bemutató teremből egy kisebb, intimebb szobába juthattunk, ahol Mara Matschuska videofilmje ment. Végignéztem a 30 fokos, ablaktalan teremben. Izzadtam, de nem baj, végre ülök, most, hogy bejártunk minden termet, jólesik kicsit leülni, közben feszengek, nem a direkt megtévesztő pszeudo szex miatt, hanem az érzelmek megjelenítésének szemtelen, kendőzetlen őszintesége miatt, amihez nem vagyok hozzászokva, és nem is tudom eldönteni, hogy provokál, vagy csak egyszerűen annyira őszinte, hogy azt már a gyóntató papok is nehezen viselnék, mert átlök a szociális, még inkább gendertabuk területére. Úgy érzem, ez a 18 karikás terem nem a mű bemutatásáról szól, hanem arról, hogy én is a kiállítás részévé válok saját érzéseimmel együtt, az interaktivitás itt van jelen csak igazán. Ebben a műben kulminál talán a teljes eddigi anyag. Épp ezért nem is lehetne ennél jobb a befejezés.

A Patkó Imre-gyűjtemény és a *Darázskirály*

Győr központjának egyik legszebb épületében, az ún. Vastuskós házban nyitották meg 1986-ban a látogatók előtt a Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum kötelékébe tartozó Patkó Imre-gyűjteményt.

A kollekciónak megteremtője a békési származású, Gyomán született Patkó Imre (1922–1983) újságíró, történész, kultúrpolitikus volt. Patkó Imre az ötvenes évek végétől formálódó gyűjteménye három jól elkülönülő, egymást mégis szerencsés módon kiegészítő, modern korunk szinte minden jelentősebb képzőművészeti mozgalmát felvillantó, dokumentáló tárgyegyüttesből áll: a huszadik századi magyar festészetet és grafikát, a külföldre szakadt magyar származású alkotók munkáit, valamint a múlt század nyugat-európai sokszorosított grafikáját és a Távolság-Kelet festészetét reprezentáló részek.

A gyűjtemény legértékesebb blokkját minden kétséget kizáróan a festmények képviselik. A festmények kisebb hányada a második világháború előtti időszak, míg nagyobb részük a hatvanas és hetvenes évek magyar képzőművészetébe ad széles körű betekintést olyan, ma már klasszikusnak számító alkotók művei tükrében, mint Kassák Lajos, Mattis Teutsch János, Kádár Géza, Perlrott Csaba Vilmos, Farkas István, Gadányi Jenő, Bálint Endre, Anna Margit, Korniss Dezső, Lakner László stb.

A külföldön, elsősorban Párizsban élő és dolgozó magyar képzőművészekkel Patkó Imre akkor ismerkedett meg, amikor az ottani magyar nagykövetségen teljesített külszolgálatot. A francia fővárosban a műgyűjtő különböző úton-módon sokat tett azért, hogy az emigráns művészek ismét megtalálják a kapcsolatot szülőföldjük szellemi életével. Ennek a folyamat-

nak látványos, kézzelfogható eredményei azok a párizsi Magyar Nagykövetség Sajtóirodája és a budapesti Művészeti Alap által József Attila, Bartók Béla és Ady Endre tiszteletére, korlátozott számban kiadott grafikai mappák voltak, amelyeknek szerzői részben a legkiválóbb hazai, részben a napjainkban nemzetközi hírnévre szert tett párizsi magyar művészek (Konok Tamás, Reigl Judit, Székely Vera, Anna Mark, Pátkai Ervin stb.) soraiból kerültek ki.

A Patkó Imre-gyűjtemény harmadik, magyarországi viszonylatban párját ritkító egységét a huszadik század nyugat-európai sokszorosított grafikai és a távol-keleti festészeti anyaga alkotja. Bár összességükben ezek a kollekciónak csupán mintegy tizedét képviselik, mégis fontos szerepet töltenek be, hiszen rajtuk keresztül egységessé válik az a képzőművészeti világpanoráma, amelyet céltudatos gyűjtés eredményeként Patkó Imre kívánt megrajzolni.

A nyugat-európai grafikai gyűjtemény olyan alkotók munkáit foglalja magában, akik meghatározó szerepet játszottak a kortárs képzőművészet kialakításában. E tekintetben említhetjük a kubizmus egyik atyját, George Braque, a múlt század kiemelkedő művészegyénisége, Pablo Picasso, a szürrealizmus nagymesterei, Victor Brauner és Dorothea Tanning, az amerikai származású mobil-szobrász Alexander Calder, az expresszionizmus és absztrakt expresszionizmus jeles képviselői, George Rouault és Alfred Manessier, a pop-art egyik első reprezentánsa, Larry Rivers, a spanyol informel-művész Luis Feito nevét.

A kollekciónak egészének tükrében úgy tűnik, hogy Patkó Imre elsősorban mégis az absztrakt és a geometrikus művészet híve volt. A hagyatékban erre utalnak a francia Abstracti-

Kondor Béla: Darázskirály (1963; olaj, vászon; 34×27 cm; Rómer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeum Patkó Imre-gyűjteménye, Győr; fotó: Tanai Csaba Taca)

on-Création csoport alapítóinak, Sonia Delaunay és Jean Helion, továbbá Jean Dewasne, Jean Lodge, a svájci Willi Müller-Britnau és az olasz Marcello Morandini sokszorosított grafikai művei.

A varázslatos Távol-Kelet évezredek során felhalmozott anyagi és szellemi értékei mindig is nagy vonzerőt gyakoroltak Patkó Imrere. Szembesülni ezekkel Tibetben és Vietnámban tett látogatásai, de még inkább, a Magyar Távirati Iroda tudósítójaként Kínában eltöltött időszakban volt alkalma. Az elemi erővel ható találkozások három, Rév Miklós fotóművésszel közösen készített könyv, az 1957-ben kiadott *Tibet*, az 1960-ban napvilágot látott *Vietnám*, illetve az 1967-ben több nyelven is megjelent *Vietnám művészete* megszületését, és nem utolsósorban a gyűjtemény gyarapodását eredményezték, a napjainkban világszerte jól ismert és

megbecsült Nguyen Sang és Dien Mink Chau vietnámi festőművészekről ajándékba kapott alkotásokkal, valamint a szintén jól csengő nevű, a hagyományos kínai akvarellművészek, Csi Paj-Si és Li Ko-Jan egyedi műveivel.

A Patkó Imre képzőművészeti kollektívát kiegészíti egy színvonalas, figyelemre méltó tárgyakból álló néprajzi és népi iparművészeti gyűjtemény, amely betekintést enged az afrikai, ázsiai, ausztráliai, óceániai és amerikai kontinensek népeinek mindennapjaiba, hiedelemvilágába, lenyűgöző erejű szépirodéjába.

Élete utolsó harmadában Patkó Imre nagy hangsúlyt fektetett és energiákat mozgósított a fiatal, sokszor még főiskolás, ám tehetségesnek mutatkozó festők, grafikusok felkarolására. Összekötéseit kihasználva az ifjakkal kiállításokat szervezett és nyitott meg, a Népszabadság mellékletének szerkesztőjeként lehetőséget biztosított rajzaik,

grafikáik megjelenéséhez, és ösztönző kritikáival elősegítette göröngyös, nehézkes pályakezdésüket.

Bár Patkó Imre sohasem tagadta meg politikai nézeteit, elkötelezettségét a fennálló társadalmi berendezkedés mellett, ám ahányszor alkalma kínálkozott, határozottan kiállt amellett, hogy a képzőművészeti életben lehetőséget kell adni azoknak az új törekvéseknek is, amelyek tartalmi és formai szempontból egyaránt felülmúlják a kor, az állam által támogatott kategóriába tartozó művészeti produktumok színvonalát. Ezt a meggyőződést azok az újonnan teremtett ismeretségei erősítették, amelyeket a megtűrt és tiltott alkotók soraiba tartozó hazai és külföldön élő művészekkel kötött.

Ezek sorából, a gyűjtemény anyagában is tetten érhető módon, a nyilvánvaló politikai nézetkülönbségek dacára, különösen jó emberi

viszony fűzte Kondor Bélához, aki bár fiatalon, mindössze negyvenegy évesen hunyt el, gazdag festészeti, grafikai és nem utolsósorban irodalmi hagyatékot örökölt az utókorra.

Kondor Béla emberközpontú, ennek sorsformáló erejét és példamutató etikai magatartását központba állító művészeti felfogása és gyakorlata döntő befolyással volt azokra a fiatalokra, akik a hatvanas évek második felében látták eljönni az időt arra, hogy a lépten-nyomon tapasztalható tiltások dacára megkezdjék leépíteni azokat a képzőművészek köré mestersegesen emelt gátakat, amelyek minden újító szándék elől elzárták az érvényesülés lehetőségeit.

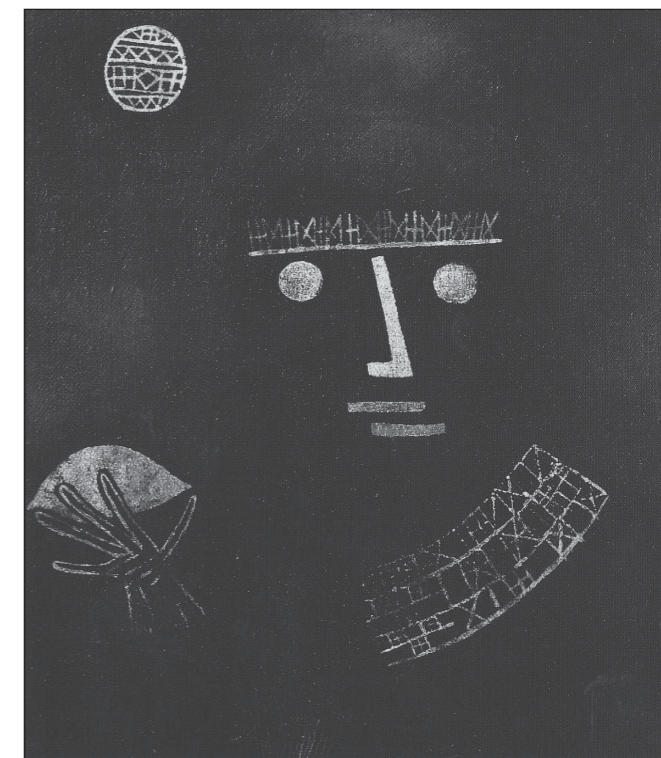
Kondor Béla máig ható és általános emberi problémákat feszegető, napjainkban is aktuális és hiteles életművének talán legismertebb darabja az 1963-ban befejezett, később a Patkó Imre-gyűjteménybe került *Darázskirály* volt. A modern magyar festészet emblematisztikus alkotásává lett *Darázskirály* titkát, rejtélyét sokan és sokféleképpen próbálták megfejteni, megmagyarázni. Az általánosan elfogadott nézet szerint Kondor a keleti egyházi képek hangulatát idéző „ikonos” művei sorába tartozó *Darázskirály* a 19. században a szomorú, számos művész által megidézett bohóc, Pierrot alakját. Véleményünk szerint azonban a festmény nyitját máshol kell keresni!

1927-ben a svájci Paul Klee (1879–1940), az elmúlt század festészetének egyik kiemelkedő mestere megfestette *Fekete herceg* című kompozícióját. Ha összevetjük Kondor és Klee alkotását, rögtön szembetűnik, hogy közöttük túl sok a hasonlóság – a palást szegélye, a kéz tarása, a Hold-Nap jelenléte, stilizált formakialakítása stb. – ahhoz, hogy ez csupán a véletlen műve, összecsengése legyen. Klee a sötét erők, az éj, a titokzatosság *Fekete hercegével* szemben – megtartva elődje alkotásának eredeti, nem szabvány-, hanem önkényesen választott méretét is –, ennek ellentétpárját, az arany jelképezte és sugallta üdvözítő fényt, a halhatatlanságot, a transzcendens szférába

való felülemelkedést festette meg a *Darázskirály*ban.

Persze a két mű között a különböző tartalom, mondanivaló, a más és más, egyéni művészeti formamegelevenítés miatt jól érzékelhető különbségek is vannak. Kondor Béla egyrészt a szellemi megvilágosodásra utaló arany-napfény-korongtól övezett, másrészt a hétköznapi lét kötöttségeire utaló elnagyolt városrészlettel körülvett király egy képtelenül nagyra nőtt darazsat, méhet tart a kezében, amely az évezredek szimbólumrendszerben többek között az isteni kegyelmet, a halhatatlanságot, a lélek mindenható erejét testesíti meg. Vele szemben áll Klee fekete hercege, akinek kezében a viszályzó erőt, a bűnt, a rosszra való hajlamot jelképező csiga tűnik fel.

Paul Klee-nél a mű tartalmi magja a reál jellemző visszafogott, redukált formanyelven, míg Kondor Bélánál a minden-mindennel összefüggő, szövevényes kompozíciós struktúrában, látványos képszerkesztésben tárul a néző elé.

Paul Klee: Fekete herceg (1927; a kép forrása: DFK-Online, a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának tudományos kiadványait összefoglaló jelleggel bemutató és digitálisan elérhetővé tévő honlap, <https://dfk-online.sze.hu/images/J%20C3%81P/2011/4/alm%C3%A1si.pdf>)

Hol nincs első és nincs utolsó vendég

A VI. MITEM fesztiválról

Idén április 11-e és május 5-e között rendezték meg a Madách Nemzetközi Színházi Találkozót, ismertebb nevén a MITEM-et (Madách International Theater Meeting). A Nemzeti Színház olyan előadásokat látott vendégül idén Budapesten, amelyeket nagyon ritkán láthat egy rendezvényen belül fesztiválközönség. Eugenio Barba, Michael Thalheimer, Silviu Purcărete, Rimas Tuminas, Szlava Polunyin – csak hogy pár olyan külföldi rendezőt említsek, akik fémjelezték a több mint háromhetes fesztivált. De láthattunk Szász János, Zsótér Sándor és az ifjabb és idősebb Vidnyánszky Attila által rendezett előadást is. Mint ahogy az ilyen rendezvényeken szokás, a színházi előadásokon kívül mesterkurzusok, kiállítások, közönségtalálkozók és egyéb szakmai programok színesítették a repertoárt.

A fesztivál nyitóelőadása a Fővárosi Nagycirkusz nézőtérre alakított porondja előtt játszódó *Slava's Snowshow* volt. Mint ahogy az előadás címe is utal rá, Szlava Polunyin, a társulat vezetője ad rangot a performális szépségnek. A Cirque du Soleil-ben is megfordult bohóc épp az ott tapasztaltak miatt törekszik arra, hogy csapata mindenáron elkerülhesse a rutint. Előadásaik előtt ugyanis a társulat egyik tagja sem tudja, hogy melyik szerepet is játssza majd. Így próbálja állandósítani a társulatra és a nézőkre is kiható újdonság erejét Polunyin. Mellesleg a hetvenes évei felé közelítő mester messziről indult, míg kifejlesztette saját színházi nyelvét. Autodidakta módon tanulta a pantomimet, miközben a Leningrádi Állami Kulturális Főiskolára járt. A '80-as évek elejétől pedig megalapította saját társulatát Licegyei (Alakoskodók) néven. De Polunyin volt a Szentpétervári Állami Nagycirkusz művészeti vezetője is, és mint már említettem, ha csak

körülbelül egy évig is, de a Cirque du Soleil tagja is. Polunyin már megkapta az egyik legfontosabb színházi elismerést, a Sztanyiszlavszkij-díjat, nyert Lawrence Olivier-díjat, Drama Desk-díjat, sőt, már egy Tony-jelölésen is túl van, ami a New York-i Broadway legnagyobb elismerésének számít. De hogy lássuk, mennyire tréfásan is fogja fel az őt körülvevő világot: ő a Delfinek Követségének hivatalos képviselője is, mint ahogy a Bolondok Nemzetközi Akadémiájának is elnöke.

Polunyin idős kora miatt már nem játszik minden, a nevével hirdetett *Snowshow*-ban, de kiszámíthatatlan módon be-beugrik egy-egy produkcióba. Én egy olyan előadást láttam a MITEM-en ötször megismételt *Snowshow*-ból, ahol ő nem a színpadon, hanem a háttérből élvezte az előadást. De jó volt látni, hogy az előadás utolsó szakaszában ő is csatlakozott egy ölelés erejéig saját társulatához. A helyszín melleleg szokatlan volt nekik. Hiszen általában színházakban játsszák a *Snowshow*-t. Bár tény, hogy a cirkusz mint befogadótér határozottan jót tett az előadásnak. Elvégre bohócokat látunk, még ha a hagyományokat követő, de újragondolt bohócokat is. Jelmezeik őrzik a klasszikus formát, arcuk kifestett, ormótlan lábbelikben csetlenek-botlanak. És ha nem is klasszikus krumpliorrot, de valami hasonlót viselnek.

A megdöbbentő mégis az, hogy a karakterük által megkívánt érzelmeiket milyen kifejező módon juttatják el a közönséghez. Ebben persze segítségükre van a jól kiválasztott zene és pár showelem. Itt kiemelném a *Carmina Buranára* feltehetően komoly kapacitású ventilátorokkal a közönségre is orkászzerűen ráfújt jelzésszerű „hó”-tömeget. De idesorolhatnám a lágy, fátyolszerű, hatalmas anyagot

is, amit a közönség a színpadi irányításnak eleget téve a feje felett húz és ad tovább egyre feljebb az emelkedő nézőtérre. Ezután, képletesen szólva, már csak hab a közönség képébe nyomott tortán, amikor a szereplők hatalmas színes labdákat lökdösnek az őket ünneplő nézők feje fölé, akik gyermeki örömmel próbálják azokat továbbröpíteni a többi néző felé. Ez a kollektív érzet igazándiból lélegzetelállító. Már csak azért is, mert egy homogén gyermeki közösséggé válik ebben a pár percben az egyébként társadalmilag és egyéb szempontok szerint csoportokra bontható massa. Itt kivétel nélkül szinte mindenki derűsen nevet össze, és azon igyekszik még a legzöngőbb jellem is, hogy a társaknak juttasson egy kicsit ebből az élményből. Ezek nagyon szép pillanatok. Közben pedig Paolo Conte *It's Wonderful* című száma szól mintegy végtelen lejátszásra állítva, azzal a sugallattal, hogy ennek az érzelmi kitárulkozásnak talán soha nem is kéne véget érnie.

Mint említettem, a nagyközönség is be lett vonva a játékba. De voltak, akik privát módon még pluszban részesültek a produkcióból. Az első sorban ülő egyik öltönyös, középkorú férfit például több ízben nyakon öntötték egy zsákból. Láthatóan élvezte. Sőt, a közönség közé kitamadó bohócok nem álltak meg a kézfogások és ölelések szintjén, ami szintén megindító érzelmi hatásként terjedt. Hanem palackokból vízzel spricceltek le a közönséget. Eközben persze egy-egy esernyővel parádézva viccelődtek. Ezek mind olyan gesztusok voltak, amik a gyermekkorba repítették vissza az embereket. Abba az időbe, amikor visszaspricceltek, vagy csak nevetve legyintettek egyet, és várták, hogy a nap megszáritsa őket. Nagyon érdekes volt látni és egyben megélni, hogy Polunyinnak és társulatának ötletei milyen elementáris erővel működtethetőek. Persze, valószínűleg nem mindenki tudná ezt megtenni, csupán ők, akik érzelmileg mindvégig monitorozhatták és jó érzékkel döbbsentették meg a nézőket.

Persze a *Slava's Snowshow* több a leírtaknál. Az előadás törzse egy szerelmi csalódást és egy barátság szétesését dolgozza fel. A maszkokon áttörő kifejezések ráadásul annyira erősek, hogy elfeledtetik, hogy abszurd már maga a színpadi helyzet, elvégre az elnagyoltság nagykövetei, a bohócok mesélnek el egy történetet.

Számomra a legkiemelkedőbb és legélvezetesebb színházi produkció a MITEM-en az Eugenio Barba által létrehozott színházi csoport, az Odin Teatret előadássorozata volt. Bár a társulat Dániában működik, mégis, tagjai leginkább tiszteletbeli dánok. Mondhatni, hogy társulata nemzetközi, de inkább azt, hogy a közösen létrehozott előadásokban a Föld nevű bolygó számos egyedi figurája képviselteti magát.

A közel 83 éves Barba maga is az olaszországi Brindisiben született, majd 18 évesen Norvégiába emigrált, ahol némi tengerészkezdés után irodalomból és vallástörténetből szerzett diplomát. Ezek után csatlakozott a színház megreformálójának, Grotowskinak a társulatához Lengyelországban, hogy a tanultakat felhasználva, 1964-ben amatőr színészekkel kikísérletezze saját színházi formáját. Így alakult meg a germán hadistenről elnevezett Odin színházi csoport. Ennek a társulatsnak láthatta a MITEM közönsége Az ártatlanok trilógiájaként is értelmezhető három különálló előadását.

Csak, hogy szemléltessem a fentieket, *A fá* című előadás példának okáért nem egy egységes nyelven, hanem dán, olasz, angol, bengáli és balinéz nyelven is kommunikál. Természetesen felirat nélkül. Hiszen ez Barba társulatának egyik specifikuma. A történet így is érthető lesz. Persze el kell távolodnunk némileg a jól ismert, hagyományos, erősen szövegcentrikus színháznyelvi formáktól. Barba utaztat. Színpadképi demonstrációi realiztikus témákat dolgoznak fel úgy, hogy a teremtett színpadi környezet nem szűkölködik szürreális elemek felhasználásában sem. De ez csak elsőre tűnik így. Aztán az előadás előrehaladtával a néző megérti a szokatlannak tűnő kifejezésmódot, és nemcsak érzelmileg töltkezik, hanem meg is érti ezek szimbolikáját. Barba előadásai varázslatosak. A mágikus realizmust idézik.

A fá a délszláv háború etnikai tisztogatásait idézi fel, ezt állítja párhuzamba egy afrikai hadvezér rémtetteivel. A színpadkép közepén egy madarak által elhagyott táj fája, mely a történelem fájaként is értelmezhető, azaz a felejtés és az emlékezés fájaként is egyben. A történelem fája növekszik, élet és halál táplálja – olvasható a fesztivál előadáshoz rendelhető ismeretűjében. És a fát valóban felépítik különféle

elemekből a színészek az előadás közben. Mint már jeleztem, nem szokványos színházról van szó. Ha nem is kell mindent elfelejtenünk, amit a színházról eddig gondoltunk, ahhoz, hogy Barba előadásait befogadhassuk, azért nem árt, ha felhagyunk elvárásainkkal. Az odinók nemcsak sokféle nyelven kommunikálnak, hanem sokféleképpen használják a nonverbális nyelveket. A zene, a sikongatás, a kántálás, a sírás, az éneklés vagy a kacagás mind az előadás szerves része. *A fa* sokkolja a nézőt, aki a direkt erre a célra kitalált ülőalkalmatosságon mintha egy fa ágán ülne. *A fa* használja a csendet: mikor a produkció véget ér, a színészek nem jönnek ki meghajolni, nincs taps, a nézőt hagyják apátiába süppedni. Ez is az előadás része.

Míg *A fa* az első táj, a múlt, addig a *Nagyvárosok a Hold alatt* című előadás a jelené. Ezt az előadást is jellemzi a többnyelvűség, de itt már egy felirat is segíti az értelmezést. Az előadás létrejött egy sajátos alkalomnak köszönhető: a németországi bieleföldi pszichiátria lakói, illetve a társulat közös projektje ez. Az eredeti ötlet egyetlen előadásról szólt, de azóta mégis műsoron maradt a *Nagyvárosok a Hold alatt*. Témája hasonlóképpen megrázó, bár a színházi nyelv nem annyira emelkedett, mint *A fa* esetében. A történelmi jelen pár évtizedes borzalmainak színrevitele költők verseinek megzenésítésével van kísérvé. Míg egyes színészek kis történeteken keresztül üzennek, addig a többiek Bertold Brecht, Ezra Pound, Jens Bjørneboe és Li Po verseinek adnak hangot vonós, húros és fúvós hangszerek kíséretével.

A színpadkép a jövő táját igyekszik megjelteni a trilógia harmadik, *The Chronic Life* című előadásában. A darab szerint 2031-ben vagyunk, a harmadik világháború utáni években, valahol Európában. Ezen az előadáson szintén nincs felirat, a színészek különféle dallamú nyelveken, dánul, spanyolul, románul, csehül, angolul és baszk nyelven szólalnak meg. Itt is domináns lesz az énekek és hangszeres zenészművek jelenléte. Sőt, bábjáték is színesíti az előadást. A színpad egyik szélén valamiféle mézszárszék van eszkábálva, kampók lógnak láncokon fentről, ami miatt már eleve vészjósló a látvány. Az ezekkel való játék pedig vissza is igazolja félelmeinket.

Barba és az Odin Teatret világa igazából nem sok mindenhez hasonlítható. Egyedisé-

gében rejlik az ereje. Hiába gondolom, hogy képességét, kifejezőmódjait, témáit könnyebben meg lehetne ragadni az irodalom vagy a film felől akár, nehezen boldogulnék. Előadásaik azzal együtt, hogy Grotowski hírhedt szegény színházát gondolják tovább, mérhetetlenül ötlet- és ingergazdagok. Előadásaik során számos földrész kultúráinak színházi hagyományai ötvöződnek. Eredetiségüket rendkívüli módon élveztem. Bár tény, hogy hallottam olyan hangokat is, akik temették a mestert, és fénykorának letűnéséről beszéltek.

Nagyon élvezetesnek tartottam Jan Mikulášek rendezését, a *Hamleteket*. A cseh Divadlo Na zábradlí (Színház a korlátok) nagy múlttal rendelkezik Csehországban. A modern cseh színház egyik alappillére. Itt mutatták be egykoron először Václav Havel darabjait is. A színház irányvonalát 2014 óta egy fiatal csapat szabja meg. Jan Mikulášek az egyikük. A Hamlet-jelmezbe öltözött hat színész a színészek életébe, a szakma rejtelseibe próbálja bevezetni a nézőt felettébb humoros módokon. Elvégre a szakma megköveteli az ambíciót. Így az előadás során értelmezéseket kapunk a színésznek a rendezőkkel való viszonyairól, a közönséggel való viszonyairól, az előadásokhoz, illetve a próbákhoz fűződő élményeiről és természetesen a többi színészhez való hozzáállásáról. A tér javarészt az öltöző. De van, hogy kikeveredik egy-egy színész a rivaldafénybe. Nekem Petr Čtvrtníček tűnt ki az egyébiránt nagyon jól összehangolt csapatból. Az ő játéka volt a legerősebb.

Hasonló tematikájú előadás volt a Stockholmi Királyi Drámai Színház vendégjátéka, az *Egy nyári éj Svédországban*, amely egy Erland Josephson tollából származó témát dolgoz fel. Nem mellékes, hogy Erland Josephson színész, forgatókönyvíró, rendező, egy időben a Svéd Királyi Színház művészeti igazgatója, és hogy a magyar közönség számos filmből emlékezhet rá. Talán leginkább Bergman *Jelenetek egy házasságból* című alkotásából. De játszott a *Suttogások és sikolyokban* és az *Őszi szonátában* is. Forgatott Szabó Istvánnal és Peter Greenaway-jel. De az előadás szempontjából a legfontosabb, hogy az orosz Andrej Tarkovszkij két utolsó, külföldi produkciójában, a *Nosztalgiában* és az *Áldozathozatalban* is megtalálhatjuk. Hiszen az előadás pont ezt, a svéd színészek és a külön orosz zseni találkozását fogalmazza meg. A

„cselekmény” – ami ezúttal: leginkább statikus kettősök, csoportképek, kis gesztusok és hosszú beszélgetések – egy forgatás alatt, egyetlen éjszaka alatt játszódik. Az orosz lelkületű, lírai képekben fogalmazó művész és a svéd filmes szakma, színészek, producerek, tolmácsok élethelyzetét írja meg Josephson, öniróniával vegyes történetében. Ezt dolgozza fel Eirik Stubø rendező és csapata. Úgy próbálják rekonstruálni a valós eseményeket, hogy közben az előadás általánosan is fogalmaz, vagyis a színházi vagy filmes közeg alapvető kérdéseit járja körül, fanyar derűvel átítatva.

Az előadás szövegcentrikus, hiszen az egész egy mély filozófiai diskurzus a művészet mibenvalóságáról. De egy percig sem unalmas: a kis konfliktusok, a nyugós helyzetek, amikben a párbeszéd elhangzanak, nagyon is élővé teszik az eszmecserét. Eközben persze megismerhetjük Tarkovszkij néha kinyíló, költői mély jellemét, mint ahogy megismerhetjük azt is, hogy mit gondolnak a rendezőről a svédek. Mit gondol róla és saját művészetéről, Bergmanról Erland Josephson, illetve az őt megjelenítő színész, Thomas Hanzon. Hogy teljesebb képet

kapjunk, az előadás során archív képi bejátszásokat is kap a néző Tarkovszkijről, azokból az időből, amikor a darab is játszódik. A *Nosztalgiát* 1982-ben forgatták, az *Áldozathozatal* a maga négyórás játékidőjével pedig 1986-ra lett kész. Persze, ez is témája az előadásnak, hogy a svéd gárda hogyan is emeli be azt, hogy az orosz rendező készenlétben tartja az egész stábot, míg ő ráérősen várja a napfélkeltét. A színpad az Eirik Stubø rendezte stúdióelőadásban szokatlanul széles, így a nézőtér is elnyújtottan volt felállítva. Ezzel is jelezte a rendező, hogy a tér, akárcsak az idő, nem megszokott léptékekkel mérhető majd az előadás alatt, hanem a szokásosnál tágasabb. Egyben biztos vagyok: mind a „nostalgia”, mind az „áldozathozatal” szavak többletjelentéssel bírnak, mire az előadás a végére ér. Mint tudjuk, sem Bergman, sem Tarkovszkij nem a kapkodó vágástechnikájáról volt híres. Az előadás is hasonló tempót és filozófiai elmélyülést kínál, mint az említett filmrendezők munkái. A svéd alkotók így érdekes utazásra csábították el a nézőt.

Tennessee Williams *A vágy villamosa* című darabja etalonnak számít. Akárcsak Michael

A vágy villamosa

Woyzeck

Thalheimer a színházi szakmában. Olaf Altman díszlete a Thalheimerre jellemző módon kimetszi az előadást eredeti környezetéből. New Orleansra semmi nem utal. Hatalmas, rozsdás vasat érzékelünk, amely süllyedő hajót ugyanúgy eszünkbe juttathat, mint egy korrodálódó gyáregület rámpáját. A színészek egy lejtőn játszanak. De sajnos ahol én ültem, onnan nem lehetett befogni az egész teret, csak sejteni lehetett, hogy mi folyik a mélységeiben, a számomra kitakart jelenetekben. Bár ha *A vágy villamosát* emlegetik nekem, és gondolom, nem vagyok egyedül ezzel, általában az Elia Kazan-féle színházi felvétel és játékfilm között evező változat jut eszembe, Marlon Brando Stanley-alakításával egyetemben, amit nehéz felülmúlni, ám meg kell jegyezni, hogy Andreas Döhler Stanley-értelmezésével az előadás egészét tekintve elégedett voltam. Legalábbis mindenképpen erősebbnek láttam alakítását Cordelia Wege Blanche-megformálásánál, amit meglehetősen színtelennek, szövegfelmondósnak találtam – persze ebben benne van, Thalheimer hogyan bánik általában a szöveggel, vagyis hogy plakatíván használja. Az igazság az, hogy Thalheimer rendezése nem

győzött meg. Nem tudta hozzám közelebb hozni a darab problematikáját. Igaz, nem láttam be az egész játékeret rendesen. Azt elvileg a tizenötödik sorból lehetett volna befogni teljes mélységében és szélességében. Így inkább csak kimerevedett nyakkal próbálhattam belesni egy vaskomplexum nyílásán, amit zöld, piros és narancssárga színekkel világítottak meg leginkább.

A *Woyzeck*, ifjabb Vidnyánszky Attila rendezése, nemrégiben megnyerte a POSZT-ot. Az Nemzeti Színházban létrehozott előadást már volt szerencsém látni korábban, írtam is róla egy elismerő kritikát. Az erős vizualizáció, a sok ötlet, a színészek sodró tempójú játéka és a térrel való bánásmód a darabot a fiatalok számára is befogadhatóvá teszi. A szövegben fellelhető filmes idézetek nemkülönben arra hivatottak, hogy bekapcsoljanak a fiatal generációban is egy plusz értelmezési és érzékemlékezeti tartományt. Büchner eredetije igazából ebbe a közegbe van becsomagolva. Olyan, mintha kapszulában venné be a mostanában eszmélő néző. Aki klasszikus értelmezést szeretne, az is ki tudja hámozni az előadásból Büchner darabját, de nem zárom ki, hogy az túlságosan

sallangosnak, túldíszítettnek és ezáltal akár túl impulzívnek, nehezen befogadhatónak fogja ítélni ifjabb Vidnyánszky kifejezési formáját. Engem azonban lenyűgözött az ötlet, a kontextusba helyezés és a megvalósítás egyaránt. Igazándiból ünneplem, ahogy itt megújulni látszik a színház. Örvendek annak, hogy klasszikusnak számító darabok nemcsak újraértelmezve, hanem kibővítve és aktualizálva kerülnek a fiatalabb nézők látóterébe.

Szász János *Caligula helytartója* című előadása nem csupán a 85 éves Bodrogi Gyula színpadi jelenléte miatt volt fontos (ő itt I. Agrippa, Palesztina királya), hanem mert aktualitása miatt a ma történéseinek tükrében is értelmezhető. Székely János erdélyi költő, író, dramáiró darabja Szász János rendezésében most is izgalmakat keltő, a morális tartás természetrajzát vizslató mű. A Trill Zsolt által árnyaltan, gazdagon megformált Petronius az örült császár, Caligula akarátának (őt nem látjuk a színen) és a makacs Barakiás főpap (Horváth Lajos Ottó) makacsságának keresztüzében találja magát. Petronius a harcmezőn edződött, ahol egyértelműek a szabályok. Helytartóként azonban nem tudja, hogyan is kellene döntene-

nie, hogy élete is megmaradjon, de morálisan se veszejtődjön el. Ennek a próbatételnek a súlya alatt meggörnyedő embert láthatunk a színen. Katonái, akit Kristán Attila és Bordás Roland alakítanak nagyszerűen, a rendező segítségével vannak abban, hogy ez a *Caligula helytartója* élvezetes előadasként maradjon meg a nézőben. Aktuálpolitikai vonatkozásait már csak a mű keletkezéstörténete miatt sem vetném el teljes mértékben. A költő erdélyi mivoltát – aki e műve által tett szert igazi elismertségre a drámairodalomban is – nem gondolom csak úgy elhessenteni valónak: adhat fogódzókat az értelmezés számára az, hogy székely gyökere is lehet ennek az egyetemessé váló történetnek.

Az idei MITEM egyik legjobb előadása a moszkvai Vahtangov Állami Színház *Ványa bácsija* volt. Az előadás rendezője (aki a társulat vezetője is egyben), a litván Rimas Tuminas, sajátos módon fedte fel a Csehov *Ványa bácsija*-ban rejlő tragikomikus személyiségábrázolások lehetőségét. Ványa bácsi esetlen és elveszett, de esetlen és elveszett majd' mindenki, aki ebben a falusi milióban tölti le élettartamát. Nem csoda, hogy egy más környezetből jövő aszszony lesz az, aki kiköckenti a szereplőket a

Caligula helytartója

Ványa bácsi

megszokott járomból. Esetlen lesz persze az az udvarlási procedúra is, ahogy a nő meghódításán igyekeznek majd. De ettől tudja közel hozni Csehov figuráit Rimas Tuminas. Emberiek és ezáltal érthetőek lesznek Csehov szereplői. Nem kigúnyolandóak, nem nevetségesek, és nem is sajnálni valóak.

Valahogy ellenkező a helyzet Silviu Purcărete *Meggyeskert* című rendezése esetében. Aki a 2017-es MITEM-en látott, Purcărete-féle gigantikus *Faust* felől támaszt elvárásokat a *Meggyeskert* irányába, annak, azt hiszem, csalódnia kell. Am aki a többi Csehov-interpretációval veti össze Purcărete a Nemzeti Színház színészeivel történt együttműködését, az találhat érdekességeket az előadásban. Elsődlegesen azt, hogy Trill Zsolt itt Firszt, a 87 éves szolgát alakítja. Elkendőzött arcán a rendező szeretné megjeleníteni, milyen is az a mumifikálódott időtlenség. Trill figurája egy igazi Purcărete-szereplő. De azért mégsem ehhez a szerephez lett igazítva a színpadi mű. Vannak benne bolondos megoldások, persze: a kutyahordozóban harapósan felugató, sohasem látható kutya. Furcsa dalocskák. Pisztoly, amelynek a dramaturgia szabályainak megfelelően el kell sülnie, de igazából csak bötéznék vele, míg

a tárgy szerepének a rendeltetésének megfelelően eleget tesznek. A meggyeskert nem igazán meggyszínű, sokkal inkább rózsaszín Purcărete értelmezésében. Nem a színészeken múlik, hogyha a néző nem él át igazi katarzist, a rendezőre vagyok haragos kissé ebben az esetben. Mert bár míg nem oly rég a temesvári Csiky Gergely Színház előadásán, a szintén általa rendezett *Moliendo Cafében* a sok szereplő és az élénk múlt század eleji kávéházi hangulat számos értelmezési tartományt hagyott meg és hangulatok beszívásával elkábíthatta a nézőjét, most, már talán csak a Csehov-mű sajátosságaiból kifolyólag is, de ezt nem tudta megközelíteni a mester az általam látott előadás során a Nemzeti színpadán. A *Meggyeskert* persze nézhető előadás, Udvaros Dorottya például nagyszerűen játszik benne. Vannak jó ötletek is benne. De ehhez nem kellett volna az általam ismert és nagyon is elismert Purcărete. (Bár talán épp ezzel hibázom: nem kellene tőle mindig ugyanazt a stílust elvárnom...)

Zsótér Sándor a Nemzeti Színház színészeivel készítette el Bertold Brecht *A gömbfejűek és a csúcsfejűek* című darabjából készült előadását. A díszlet javarészt fém állványzatokból áll. A stilizált ló is egy fém hintalóhoz hasonlítható leginkább. Rendeltetése olykor persze változik, de leginkább ezen kellékként kezelik a színészek.

A Brecht-mű 1932-ben, Hitler hatalomra jutása előtt íródott. Aktualitása miatt azonban akkor már nem mutathatták be. Mi több, a Reichstag felgyújtása után maga Brecht is emigrált. Ismereteink szerint a berlini Volksbühne vezetői eredetileg Shakespeare *Szeget szeggel* című darabjának átíratára kérték fel Brechtet. De ő inkább saját darabot írt, megtartván a kiindulási alapot és néhány motívumot a shakespeare-i műből. Zsótér némileg aktualizál, persze. Illetve az ember akár akaratlan is kihallhatja az aktuális rigmusokat a szövegből. Legalábbis nem feltétlenül idéződik meg a nézőben a mű keletkezésének kora, no persze, el sem sikkad teljesen. Inkább szöveghangsúlyozási formák teszik aktuálissá az előadásban felhangzó egyes retorikai fordulatokat. Ez nincs túlzásba véve, de annyira azért

hangsúlyos, hogy a nézők sokatmondóan és cinikusan egymásra nézzenek egy pillanat erejéig.

Az Udvaros Dorottya által játszott alkirály figurája számomra úgy is értelmezhető, hogy apácafőnöknővé vedlik, míg átvészeli a baljóslatú időket. Nehéz külön kezelnem az általa játszott két figurát. Udvaros játékán érezhető a tapasztalat és a magabiztosság. Dalait úgy adja elő, hogy hiába a tört ütem és nehéz szöveg, szívesen együtt énekelne vele az ember. Voith Ági komikusí arcéle viccesen rajzolódik ki az általa alakított Emma Cornamontisban. És Trokán Nóra, aki Voithhoz hasonlóan meghívott művészként van jelen, szikár előadásmódjával szintén jót tesz ennek a Zsótér-rendezésnek. Számomra még Herczegh Péter volt emlékezetes, energikussága az előadás nagy részében jól működött, míg leeresztettségét a vége felé a darab szerinti szerep indokolta. Zsótér, mint talán tudható, Brecht-rendezésekben, már csak ha a számokat nézzük is, az egyik világszűcs-tartó. Ez azzal is párosul az ő esetében, hogy az egyik legkomolyabb Brecht-ismerő, Brecht-értelmező. Szerettem *A gömbfejűek és a csúcsfejűek* című előadást.

Mindent összevetve, a VI. MITEM során igen széles merítésben volt részem. Olyan rendezők előadásait láthattam a pár hét alatt, akiknek a munkáihoz csak ritkán jut hozzá az ember. Az előadássorozatot Vidnyánszky Attila legújabb Madách-feldolgozása zárta: mint tudjuk, ő többször, többféleképpen színre vitte már *Az ember tragédiáját*. Részint, gondolom, innen a fesztivál mottójául is választott Madách-idézet: „Őrjöngő röptünk, mondd, hová vezet?” (Illetve, hát, a fesztivál nevét is Madách adja, ugye.) De a közel négyórás, fiatalokkal készített előadás már önmagában igényelne egy komolyabb terjedelmű elemzést és színháztörténeti elhelyezést. Az pedig szétfeszítené egy ilyen típusú beszámoló által nyújtott kereteket.

Mint a beszámoló címe is utal rá, sőt, valami hasonló az egyik közönségtalálkozón is elhangzott: az idei MITEM-en nincs első és nincs utolsó vendég. Ezt akár érthetném úgy is, hogy egymásnak adják az előadások a színház kilincset. Azaz, mint ahogy azt a zárónapok egyikén bejelentették, már nagyban elkezdtek a VII. MITEM szervezését.

A gömbfejűek és a csúcsfejűek – Fotók: Eöri Szabó Zsolt

▶ KONCZ TAMÁS

Túl a teljességen

Szálinger Balázs: 361°

Szálinger Balázs új verseskötetének címe talán nem meglepő az előző kötet, a 360° ismeretében. A két kötet már megjelenésében is kapcsolatot, folytonosságot sugall – a 360° puritán fekete borítóját ezúttal hasonlóan üres, üzenet nélküli fehér szín váltja –, Szálinger pedig továbbviszi a korábban megkezdett tájköltészeti tematikát is.

Ami első látásra többlet, az a címben jelölt plusz egy fok; nem valami sok, de jobban belegondolva rafinált, többretegű üzenetről van szó. Csak egy fok hozzáadása a háromszázhatvanhoz önironikus fricskának tűnhet – mint a bűvésze, aki leplezetlenül lyukas kalapból húzza elő a nyulat, majd szórakozott mosollyal be is vallja közönségének: „hát így vagyunk, sok meglepetésre ma ne számítsanak”. Ennél azonban többről is van szó. A teljes kör tiszta képzet, ha szimbolikáját nézzük: isteni perspektíva. Az idő és út önmagába visszakanyarodó vonala tautologikus állítás is lehet, de mindenképpen kerek egész. A háromszázhatvanegy fok matematikailag nem létezhet, a kimondott szó mágikus ereje mégis életre hívja – és eldöntetlen, feszültségteremtő kérdés marad, hogy a plusz egy fok meghaladja a teljességet, vagy csak egy újabb kör kezdetét jelenti.

Szálinger Balázs tudja és velünk is érezteti: van valami rémisztő abban, hogy a kimondás aktusa által létrejöhet valami szabályon túli, hogy a szó önmagában metavalóságot teremthet. A megnevezésben arrogancia rejlik, mint ha a birtokszerzés első lépése lenne – elég, ha az Ószövetség állítására gondolunk, amely szerint „minden élőlénynek az a neve, aminek az ember elnevezi” (Ter 2, 18–24.). A névadással elhatároljuk magunktól, és elemeire bontjuk a világot, hogy aztán uralmat szerezzünk felette. A szerző úgy él ezzel a mágiával, hogy közben

folyamatosan jelzi annak esetleges voltát is; hiszen a szavaknak csak a beléjük vetett hit ad erőt, és így végső soron a saját hitünkkel felhatalmazott szószörnyetegeknek – egyháznak, államnak, miniszterelnöknek, adóhatóságnak – vetjük alá magunkat.

Akárcsak az előző kötetben szereplő szövegek, a 361° versei is a táj és az ember, a vadon és a civilizált terület ambivalens viszonyával foglalkoznak. A viszony kettősségét érzékletesen fejezi ki Szálinger hibrid költői nyelve, ami a himnikus tájköltészetet ötvözi a politikai közbeszéd és a hivatalok felsőbbrendű zsargonjával, megidézve József Attila *Holt vidékét*, Illyés *Egy mondatát*, de Nemes Z. Márió organikus-indusztriális tájszemléletét is. A 360°-ban még csak az ismeretlen föld óvatos feltérképezése, méregetése zajlott: „A nyers térszíntől némán vizolyogtunk / Vizolygásunkat szégyelltük és bántuk (...) Úgy volt néma, üres és ismeretlen, / Mint amit már nevére írt a rontás” – vallotta még a *Duna rajzoló* című vers 18. századi narrátora. Ehhez képest az új könyv már a természet behódolásával startol. „Vízjogilag engedélyezett folyó kér / felvételt a víztározók közé, / Elrekesztését elvégzi önerőből, / Elmélkedne, lenne kicsit szerelmes”.

Vízjogilag engedélyezett folyó – olyan nonszensz ez, aminek csak az uralmi gondolkodásban van létjogosultsága; Szálinger azonban kötettszervező erővé teszi az abszurd politikai beszéd- és látásmódot. Jó példa erre, és egyben az újjgazdag oligarcha Örömdája lehetne *A tájsebenedély*, ami már címében hordozza a jog páncéljába öltöztetett einstand kíméletlenségét: „Elvettem az államelnök lányát, / Meg is kaptam a tájsebenedélyt / Kevés ember való ma már istennek / Zöldhomokú strandok, enyéim vagytok (...) Suhan felém a tájsebenge-

dély / (...) Nehéz szív szülte / Erős kéz adta, / (...) állítása az, / Hogy többé nem azt nevezik világnak / Ami ott alatta van”. A névadás így válik jogfosztássá, kisajátítássá, az élettől idegen törvény jóváhagyja a táj megkínzását.

Azt leszámítva, hogy a hatalom soha nem ismerné el saját károkozását – saját valóságában az ilyesmit inkább fejlesztésnek, még cini-kusabban értékmegőrző beruházásnak nevezi –, a helyzet világos, sőt, a csömörig ismerős. Egy rendszer dicsekszik itt nyelvi és anyagi értelemben birtokolt országával, megszámozott halaival, kéz alá (és alatt) vett erdőivel, saját felsőbbrendűségét hangsúlyozó településneveivel (Alattvalós, Vesztény, Tiszaengedély), miközben a természetet pusztán eszközzé silányítja, „Elektromos alállomás alá rajzolt közszolgálati táj”-ként emlegeti (*Agrostressz-Esztervihar*).

Az abszurdításában is hideglelős stílust Szálinger távolságtartással, pikírt kiszólásokkal ellensúlyozza. Olykor egy laza félmondattal teszi jelentéktelenné a Föld felszínét is torzító harcot: a csillagok közül nézve úgyis csak villódzás az egész. Legkeményebb kritikája mégis az, amikor a keresztény értékrend eltékozlását kéri számon (*Keresztény demokrácia*): „Fiatalon a kereszténység voltam, / Fiatalon a demokrácia voltam, / A két legszebb szó voltam a világban / S a harmadik legszebb, / A jog / Társasági ringyót csinált belőlem.”

Hogy mitől szerethető egyáltalán ez a legigázott, megalázott, felparcellázott szövegvilág? Attól, hogy érezzük, alkotója is szereti – és egy-egy verssorban váratlan erővel tárul fel a gyengéd, személyes figyelem, apró jelenetekben a ragyogás. „Az iskolaudvari porfelhőkben / teremtő istenné lassul a fény” – írja egy helyen Szálinger (*Tavasza tavasz*), máskor pedig a nyolc hónapos terhes nő megadó fájdalomról ír együttérzően. Legszebb, intimebb verse azonban talán a *Dunavirágzás*, egy kérészélet mementója: „Az ujjbegyemen gyönyörű kis kérész / Tápcsatornája nincs, sosem eszik, olyan / Nyugodtan alszik el, mintha mindig ezt csinálná”.

Az ötperces élet is lehet igazi, az örökké tartónak gondolt, betonsúlyú rezsim is lehet minden igyekezete ellenére veszendő: a nyelv meszterkelt rögzítő és merevítő szerkezetein túlnő a lét szépsége – végső soron erre tanít Szálinger lírája. A költő persze ezt is képes egy önironi-

kus csavarral megspékelni, mondván, „Nincs más, a költészetnek / Muszáj szépnek lennie a végén” (részlet a kötet címadó verséből).

A 361° mintegy bűvópatakaként hordoz néhány olyan momentumot is, amelyek csak az előző könyv ismeretében válnak értékelhetővé. A 360°-ban hangsúlyos felismerés volt az apa hiánya, itt viszont éppen az apa szől fiához-fia-hoz, a két kötet így is párbeszédet folytat egymással. A Duna felmért, idővel egyre inkább megzabolázott vize mindkét szöveget átjárja, élő közvetítőként szolgál múlt és jövő, generációk között.

Így, minden irónia és keserűség ellenére, Szálinger Balázs verseiben ott él valamiféle józan optimizmus is, ami kitartásra int – és arra, hogy ne dőljünk be saját szómágiánknak. A hatalom ugyanis egy szó: csak annyiban birtokol minket, amennyire hiszünk benne.

Szálinger Balázs: 361°, Magvető, Budapest, 2018, 70 old., 1999 Ft

▶ BENE ZOLTÁN

A tömeg- és a bolytársadalom veszélyei

Bánki Éva: *Elsodort idő*

Bánki Éva *Fordított idő* című regénye kapcsán arra jutottam, hogy „Bánki Éva prózája mitikus próza.” Azt is állítottam, hogy regényében „a mítosz az egyedüli valóság, a valóság fölötti, valóság alatti realitás, a kompakt VAN, amiben az idő nem egyirányú utca, amiben sosem maradunk magunkra, amiben kérdéseink megválaszolatlanok, amiben a félelem, a szorongás föloldódik, amiben az ember igazán, valóságosan és természetesen ember...” (*Spanyolnátha*, 2015/6.) A szerző által trilógiának szánt regényfolyam második darabja, a *Fordított idő* tovább erősítette ezt a meggyőződésemet.

Noha a *Fordított idő*nek és az *Elsodort idő*nek talán legerősebben a feminista olvasata jelenik meg a recepcióban (amely távolról sem irreleváns, ám szerintem beszűkítő), azért több kritikus fölfigyelt filozófiai, világmagyarázó jellegükre is. Benes Krisztina szerint például „Bánki Éva kora középkorban játszódó trilógiájának második kötete, az *Elsodort idő* valószínűsíti, hogy maga a számtalan módon tematizált idő lesz a tervezett regényfolyam hőse.” (*SzegediLap.hu*, 2017.10.19.) S ez a megközelítés egyértelműen a regényfolyam filozofikus-világmagyarázó jellegére utal, hiszen az idő önmagában egy összetett filozófiai probléma (is). Igen figyelemreméltó továbbá, hogy Botár Attila a XIX. századi svájci tudóst, Johann Jacob Bachofent idézi a *Fordított idő* kapcsán: „A mítosz és történelem elválasztásának [...] az emberi fejlődés folyamatosságával kapcsolatban semmiféle jelentősége és létjogosultsága nincs.” (*Pannon Tükör*, 2018/2.) Mindez alátámasztja azt az elgondolásomat, miszerint Bánki Éva regénytrilógiája mitikus próza, amely a mitológia eszközeivel és ambíciójával kínál egy teljes, koherens és önmagában zárt világmagyarázatot.

A regényfolyam második részének mitológiai épülete is grandiózus alkotás, amint az első

könyvé. Rendkívül szerteágazó ez a regényvilág, számos olvasata létezhet. Ami azonban számomra talán a legizgalmasabb ennek a prózából épített csodapalotának a második felvonásában, az a közösség és az egyén lehetőségeinek vizsgálata a mítosztól el nem választható történelem kiszámíthatatlan idejében. Jóllehet tisztában vagyok azzal, hogy a regényfolyamhoz rengeteg közelítés lehetséges, ezúttal maradok ennél az egy (és véleményem szerint az egyik legfontosabb) motívumnál.

Rieger Zoltán úgy véli, „[a] *Fordított idő*-ciklus (amelynek második darabja a talán az első kötetnél is összefogottabb és izgalmasabb *Elsodort idő*) egyén és társadalom viszonyát, az egyén történelmi meghatározottságát az ideológiák kialakulásán keresztül vizsgálja.” (*Lenolaj.hu*, 2018.04.04.) Ebben a megállapításban föltétlenül van igazság, hiszen a *Fordított idő* egyik alapvető mozgatórugója a társadalomnak és az egyénnek a közösséghez való viszonya. Az az organikus rend, amelyben az egyén és a társadalom (~ állam) között, előbbihez sokkalta közelebb, mint az utóbbihoz, megtalálható a közösség (koinónia) mint az individuum természetes közege, kétféleképpen borulhat föl jóvátehetetlenül: vagy az egyén, vagy a közösség irányába billenhet a mérleg nyelve.

Ha az egyén a természethez közeli társadalmakban elveszíti a közösségét, óhatatlanul elpusztul. Csakhogy – szimbolikus értelemben – ugyanez történik akkor is, ha a közösségek tűnnek el, s mintegy szívódnak föl a társadalomban, ami a nyugati civilizáció ipari forradalmat követő történelmének legtragikusabb és legmeghatározóbb folyamata. Az egyén, az egyéniség ebben az esetben is megszűnik, az emberek egyedekké válnak – pontosan ez adja a magát individualistának nevező euroatlanti társadalom alapellentmondását: a kö-

zösségek megszüntetésével az individuumok is ellehetetlenültek, helyüket állampolgárok veszik át. Azaz a közbeszéd szintjén folyamatosan különbözőnek és egyedinek, egyszerűnek és megismételhetetlennek nevezett modern kori homo sapiensek a valóságban uniformizált tömegemberek.

Amikor viszont a közösség válik túlhangsúlyossá, és pedig bollyá vagy (Bánki Éva regénybeli szóhasználatával) rajjá változik, ugyanennek a jelenségnek lehetünk tanúi: az individuum meghal, helyére példányok, egyedek özönlenek, akik bármikor bátran és következmények nélkül fölcserélhetők és jelentéktelenek, ugyanolyanok, mint az individualista társadalom uniformizált polgárai – azzal a különbséggel, hogy esetükben nem is állítja senki, hogy egyediek vagy fontosak lennének. Ilyen értelemben tehát Rieger Zoltán megállapítása tökéletesen helytálló, az *Elsodort idő*ben a szerző valóban az egyén meghatározottságát, egyén és társadalom viszonyát (is) boncolgatja az ideológiák (individualizmus, boly-társadalom) formálódásán keresztül.

Na mármost, nem nehéz észrevennünk, hogy mindez alapvető kérdés az emberi faj történetében. Vajon mi a helyes állítás: minden egyes emberi élet szent – vagy a csoport megmaradása számít mindennekfölött? Még ha a faj előbbre való is az egyénnél, igaz ez vajon a faj egy-egy populációjára is? Bánki Éva regényének egyik legfontosabb kérdése pontosan ez: *tömeg- vagy bolytársadalom?* Az individualizmus kezdeményeit a germán törzsek kezdetleges társadalmi hordozzák magukban, a római örökséget saját barbár hagyományaikkal ötvözve teremtik meg a másfél évezreddel későbbi polgári (euroatlanti) világ alapjait, amely fokozatosan, majd a II. világháború után egyre gyorsulva szükségszerűen mind *tökéletesebb* fogyasztói társadalommá formálódott. A másik alternatíva, a boly-szemlélet letéteményesei az *Elsodort idő* lapjain a hispániai mórok. Az *Elsodort idő* Tökéletes Városa egy gigantikus kísérlet arra, hogy az egyént végleg fölládozza egy ideológia mentén szerveződő civilizáció oltárán. A nyugati individualizmus csíráival szemben borzongató lehetőséget mutat az a hispániai gyakorlat, amelynek eredményeképpen a szláv rabszolgaifúk muszlim harcosokká lesznek, s eközben eredeti identitásukat teljesen elveszítik, hogy tökéletesen föloldódjanak a nagy muszlim rajban.

Észre kell azonban vennünk, hogy amikor ezt a regényben fölmutatott két pólust fürkésszük, nem szabad a kronológia meghatározottságában vergődünk. A muszlim vallásnak valóban létezett egy korszaka, amikor a boly-társadalom felé látszott mozdulni, ám ez a korszak régen elmúlt, s noha a közösségek ma sokkal erősebbek az iszlám világban, mint az euroatlanti civilizációban, arról szó sincs, hogy ezek a muszlim közösségek rajok vagy bolyok lennének. Amiképpen a raj-társadalom ellentette, az abszolút individualista társadalom sem a regény idejének, hanem a XX. század közepe utáni korszaknak a valósága. Mert a mítoszban nem fontos a kronológia, a mítoszban a szimbólumok és a folyamatok, a magyarázatok, az elvek, a támpontok, az irányok a lényegesek. És Bánki Éva ezt nagyon jól tudja. Ezért villantja föl a két végletes és végzetes pólust, a két lehetőséget, amelyek valósággá válhattak, ám el is keveredhettek a történelem loomtárában. Hogy mi történt velük a valóságban, azt az olvasó képes eldönteni.

Amit azonban Bánki Éva fog eldönteni, vagyis a történet befejezését és föloldását, egyszersmind a mitológikus világmagyarázat lehetséges kicsengetését, kifutását, azt a tervezett harmadik részben osztja majd meg velünk. Érzésem szerint a válasza a közösség, az organikus, valódi közösség lesz, amely sem az individualizmusnak nevezett tömegtársadalom, sem a falanszterű raj irányába nem moccan. S ami az emberi létezés természetes közege. Úgy érzem, Riolda ezt fogja megtalálni a trilógia befejező darabjában. Kíváncsian várom!

Jelenkor Kiadó, Budapest, 2017

Kárpátalja, a halott föld

Shrek Tímea: Halott föld ez

Ahogy Margócsy István, a 2000 folyóirat által 2013–2014 között megrendezett Szegénységkonferenciákon elhangzott előadások tárgy-történeti vázlatában fogalmaz (A szegénység a magyar irodalomban, 2000, 2015/11.), a huszadik század elejétől radikálisan megváltozik az irodalom nézőpontja a szegénység ábrázolásáról. A szerzők a szegénység bármely idealizálása helyett, az elnyomottak iránti szolidaritásukat fejezik ki. Az utóbbi években pedig egyre több olyan irodalmi alkotás születik, amelyek különböző mértékben és eltérő esztétikai eszközökkel a szegénység és a nyomor bemutatására vállalkoznak. A szerzők, írjanak akár a vidéki paraszti társadalomról, a különböző etnikai közösségek nyomoráról, vagy a modern városok periferiájára szorult közösségek sanyarú sorsáról, mind azt hangsúlyozzák, hogy szereplőik számára nincs kiút az elkieserítő helyzetből, gondoljunk csak többek között olyan régebbi művekre, mint Krasznahorkai László *Sátántangó* (1985), Bodor Ádám *Sinistra körzet* (1992) című regénye, s olyan újabbakra, mint Borbély Szilárd *Nincstelenek* (2013), Pál Dániel Levente *Az Úr nyolcadik kerülete* (2017), Muszka Sándor *Szégyen* (2018) című műve.

A beregszászi Shrek Tímea is ehhez a hagyományhoz csatlakozik *Halott föld ez* című első önálló kötetével, amelynek mikrotörténetei Kárpátalja nyers valóságát tükrözik. Beregszász, a Beregszászi 7. számú Általános Iskola, valamint a város környéki cigánytelep és más közeli falvak lakóinak mindennapjairól olvasunk ezekben a hiperrealista szövegekben, amelyek határozottan önéletrajzi ihletettségek, hiszen az író 2010–2018 között maga is a beregszászi cigányiskolában tanított, és írásaiban nem kisebb feladatot vállalt magára, mint hogy a Magyarországról nézve periferiára szorult kárpátaljai társadalom

marginális szereplőinek adjon hangot. A különböző személyes történeteket áthatja egy sajátos kárpátaljai hangulat, amely a történelmi okokból visszamaradott régió nyomorúságos, keserű és már-már brutális valóságát érzékelteti, és amely a kötetben szereplő novellákat egységgé formálja. A kötet két szerkezeti egységének címadásában is tetten érhető a határon túli *couleur locale* jelentősége, hiszen a Kék sáv és Zöld sáv Beregszász címerének két fő színét idézi. A két ciklus novellái két olyan eltérő társadalmi réteg szereplőinek hétköznapjait mesélik el, amelyek élesen elkülönülnek egymástól, mégis nap mint nap a környék bizonyos helyszínein érzékelik egymás jelenlétét.

Ilyen találkozási pont lehet a Kék sáv novelláiban fizikai térként szereplő cigányiskola, ahol a tanár elbeszélő saját sokkoló élményeit meséli el, amelyeket az iskola diákjaival kapcsolatban tapasztalt. A másság jelenlétét az elbeszélő nagyrészt szikár és rideg stílussal közvetíti, mégis a rövid és kevés jelzős, gyakran egyszavas mondatok mellett – amelyek kiválóan alkalmasak lennének arra, hogy nyelvileg is közvetítsék a láttatni kívánt nyers valóságot – olyan magyarázó mondatokkal is találkozunk, amelyek megfogalmazzák az olvasó helyett az egyes szövegek végén a történet tragikus mozzanatát: „– Igyekszünk minél hamarabb nevelőszülőket keresni. Sok olyan család van, ahol nem születhet gyermek. Nagy az érdeklődés. Nem lesz gond. Ő az? – Igen. (...) Ne félj. Most megyünk egy olyan helyre, ahol sok gyerekkel fogsz lakni. Megfürödsz, megfésülködös, tiszta ruhát kapsz. Megszólt a lány. Még eddig nem hallottam a hangját sohasem: – Hercegnőset? – Akár olyat is. – Megyünk? – Menjünk. A kislány még visszafordult a busz előtt, intett egyet és mosolyogva ugrott fel az ülésre. Kis kócosból hercegnő.” (*Maugli*) Az

utolsó mondat összegző gesztusában tetten érhető a tanár elbeszélő túlzó jelenléte. Megrendítőbb hatást keltenek azok a szövegek a kötetben, amelyekben az elbeszélő részvéte és didaktikus tanító szándéka nem jelenik meg: „Gyors léptekkel az irodába mentem, az asszony követett. Az igazgató is átnézte a dokumentumot, kicsit töprengett, majd így szólt: – Muszaj felvennünk. – Tudom – válaszoltam. Hónapokkal később egy beszélgetésre lettem figyelmes az osztályban: – Oszt milyen vót Perecsenybe? – Rossz. – Minek? – Mert csak. (...) – Há'anyád, meg apád hon vót? – Mindegy. – Mongyad má'! – Nincs apám. – És anyád? – Csurmába'. (...) – De mongyad má', minek vót ott? – Me' megöltük apámat. Most má' békén hagysz?” (*Koldusok*) Ez a nyers, már-már brutális, narratori közvetítettséget nélkülöző szövegszervezés az alkalmasabb arra, hogy a kárpátaljai cigánytáborok valóságát kifejezze.

A Zöld sáv ciklus novellái a családi kötelék motívumának kidolgozására épülnek. A cikluskezdő novella (*A szekrény*) sokban eltér a kötet más írásaitól, hiszen a szövegben kifejtett téma, a régi, örökölt vitrin emléktárgyainak a rendezgetése egyfajta metafikciós utalásként előrevetíti az előző ciklusnál tapasztalható képest összetettebb szerkesztési elvet. Ezek a szövegek már eltávolodnak a tanár elbeszélőtől, és más-más életkorban lévő elbeszélői hangok mesélik el saját emlékeiket, amelyek mind a család témáját járják körbe: a pénzéért meggyilkolt nagymama (*82 Rubel*), a gyermekkorában megfenyített édesanya (*A libapásztorlány*), a tüdőbajban haldokló kislány (*Anyu*), a szélhámos férj miatt bírósághoz forduló nővér (*Öt percig halott*), az első férjétől elvált és gyerekével egy pszichopata nőhöz szegülő asszony (*Zina néni*) történeteit olvassuk. A Kék sáv szereplőinek élete nyomorúságosabb ugyan, mégis ezek a közelinek érezhető, szűk családi körben megélt erőszakos események, szörnyűségek jobban elborzasztják az olvasót. Míg a cigányiskola

történeteivel fel-feltűnik valami ahhoz hasonló fekete, morbid humor, mint ami Darvasi László *Isten.Haza.Csal.* című novelláskötetében olvasható (*Fapulya*), addig a második rész szövegeiből ez hiányzik, és csak a valódi, mély és életközeli nyomor képei maradnak: megsalt barát, aki öngyilkos akar lenni (*Az ünnepelt*), az alkoholfüggő és idegyenge fiatal fiú, akit édesanyja kísér az ideggyógyintézetbe (*11-482*), a mellrákban elhunyt anyuka, aki árván hagy egy csecsemőt (*A beteg*).

A kötetben egyedül a *Rózsák* novellában történik csoda: Jani báty visszatér a halálból, és virágot kér a saját sírjára. A csodás elem

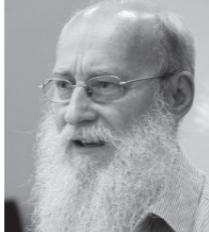
meg-megjelenik ugyan az első ciklus történeteiben is, elsősorban a halálból visszatérés vagy az ördög-gel cimborálás motívumában, de ez távol áll a mágikus realizmus műfajában megszokott csodás jegyek-től, inkább csak a falusi és kisebbségi etnikumhoz köthető babonáságot hivatott bevezetni a történetekbe. A *Rózsák* novellában azonban ennél is több történik: a halott földből termékeny talaj lesz az elhunyt rokon sírjánál. A kötet címe is erre az eseményre irányítja a figyelmünket. A remény képe ez, ami a nyomorba süllyedt kárpátaljai föld és annak lakói számára még él, ha álomszerűnek tetszik is. Ez talán a kötet legszebb pil-

lanata, ám nem tart ki a kötet végéig az öröm, hiszen az utolsó novellában szereplő megbolondult, kék-zöld foltos, agresszív öreg hölgy tá-molygása újra a temetők halott földjének illatát érzékelteti az olvasóval (*Olja néni*).

Shrek Tímea első novelláskötete komoly és nyomasztó témákat dolgoz fel, megmutatja azt a periferiára szorult világot, amelyből nincs kiút, és amelyben a nyomor új törvényeket szül: a gyermek elkövetők egyszerűen áldozattá válnak. A szociografikus igénnyel bemutatott brutális valóság egy-egy pillanatra az olvasót is megrendíti, ha a szöveg hagyja, hogy az olvasó értelmezze a bemutatott élethelyzetek és sorsok tragikumát.

Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2019

Múlt(kút)ba merülés

Oláh András: visszafelé

Valamivel derék fölött elmetszett alak távolodik a borító bal felső részén, árnyéka felénk esik, szinte a szerző nevéig nyúlva vissza. A távolodó szintén árnyzerű sötét folt, csupán a cipője talpának pereme és a sarkánál lévő márkajel rajzolódik némiképp ki. A létező itt csak árnyék lenne? Árnyéklét ez a valóság? Maximum annyik vagyunk, mint amennyi nyomot tudunk hátrahagyni? Mint amennyit az árnyékunk vet? Esetleg Platón barlanglakója jött föl a fényre? S ami mögötte marad, fekete foltként tátong, az a múltnak kútja?

Az árnyék követ, ha a fény felé tartunk, és ilyenkor visszafelé nyúlik. Vissza, múltbéli helyet fedve. Az árnyék tehát az, ami a megvilágosulás felé bejárt út során – mindig és mindenkor – mögénk vetődik. Ami belőle a legtávolabbra kerül, az a tudatunk központja, a fejünk.

A könyvborító lehetséges üzenete következtében a vers vajon létezésárnyék-e? Vagy maga az ideális létezés? A világosságban tartózkodó valóság? A világosságban tartózkodó valósága?

Bizonyosan nem kevés bátorság szükséges ahhoz, hogy a költészete idejének irányát megfordítsa a szerző, még ha tudja is, a hátrahagyott a jelen felőli tekintet által látható éppen úgy, ahogy, hiszen az értelmezés megszűnésén csakis visszafelé haladva göngyölíthető fel az életfonál. Az is bizonyosan igaz, hogy amikor már valószínűsíthetően több van az ember mögött, mint ami várhatóan előtte áll, a visszatekintés, a nosztalgiazás, az összegzés, számvetés jelentősége nagyobb, ezért elérkezett annak is az ideje. Mondhatni, egy életkor fölött ez is az elkerülhetetlen kategóriájába tartozik. Hol tartunk, mit jártunk be, honnan indultunk? Előbb-utóbb kell, hogy legyen rá vála-

szunk! Alkotóként pedig különösen így kell, hogy legyen!

Visszafelé, ez Oláh András 2019-ben megjelent, válogatott verseket tartalmazó kötetének címe, amely a költészetében, a költészete által megjelenített életérzésében, léthelyzetében, -állapotában visszafelé invitál. „Útikalauza” segítségével úgy szállhatunk alá a Thomas Mann-i mélyes mély múltkútba öt lépésben, mintha a gravitációs gyorsulás az utolsó, a végső pillanatig érvényesülne az alap eléréig (bár tudjuk, nem alapja van egy kútnak). Az első ciklus – *tájékozódási pont* – a közelmúlt (2017–14¹) verseit tartalmazza. Ez a kútkáva közeli helyzet. Ahonnan vissza- vagy befelé látunk a múlt(kút)ba, ahol az emlékekben élés végbemegy, ahonnan az egykorvolt az értelmezését és az értelmét nyeri. Az első vers a kötet címadója, a *visszafelé*. Ami a versjellet jellemzi, az nyár utáni szürke állapot, szorongás, vízpart, keserűség („úgy hagyom a szavakat magam mögött”), önkínzás („kövekhez / csapdossa arcát a víz”), csavargó által megzavart csönd. Ami ezt kiváltja, az az elmúlás-aggodalom, az eltékozolt idő érzete, az elfelejtetőség/elfeledettség gondolata... Megkerülhetetlen kérdés ilyenkor, hogy mi szerezhető még vissza az elmúltból. A valamiképpen elhibázott jóvátehető? És hogyan? „[L]ehunyom a szemem”. Azaz befelé figyeléssel, felidézéssel. De vajon meddig van rá lehetőség? Hiszen „egyszer minket is kihúz majd / listájáról az Isten”. A második vers a ciklus címadója. Egy túlexponált fotó által felidézett Tisza-part idilli emlékképet hív elő. Idillit az egykori fizikai fájdalom ellenére is („rázártad a kocsiajtót a kezemre”). A visszahozhatatlanság fájdalomának elnyomása ugyanakkor csak „ma-

gára zárt álmokat” eredményez. Ami volt, az addig maradt lehetséges, „míg avatatlan kezek ki nem ölték / onnan a titkos tájékozódási pontokat”. Ezzel elkezdődhet a múlt álomvilágába való merülés, az alászállás! További tizenhét vers járja körül az emlékekből élés stációját, főképp a múlt-jelen oppozíciója felől kibontva, föltárva, felszínre hozva. Ebben az összefüggésben minden, aminek súlya, jelentősége van, az már történet és történelem, „kiköltözés előtti utolsó pillanat” számvetése. Ehhez képest a cikluszáró vers, a *hajnal a buszmegállóban* az emlékfelszámolás utolsó lépése, mintegy kilépés az emlékek álomvilágából, az „*annyi mindent kell még elfelejteni*” fölismerése.

A második ciklus a *hibajelentés* címet kapta, és a 2013–2011 között született versekből tartalmaz tizenhetet. Ez az alkotói szakasz az emberi idő végességének felismerésével terhelt. Miképpen a ciklusnyitó *szemlesütve* mondja: „offenzívába kezdett az idő folyondárja”. Az életnek ebben a szakaszában még el lehet hazudni a múltat, de nem lehet megúszni a sorsösszegzést, a számvetést, a létállapot feltárását, leírását, az öregedés támasztotta helyzet filozofikus felismerését („az el nem vetett mag üres portát terem”; „lehetetlen minden titkot kibontani”; „bármilyen megtörténhet / de semmitől sem kell tartani”). Itt értékelni kell, ami megadatott, ami volt és van, valamint az elmúlt emberi kapcsolatok egyedi hálózatát, és még a másnapot eredményező megszokást is. Az *öregség másban/máson történő észlelése* zárja a ciklust. *Az elveszett titkok* a nagyapa múltbéli padlására, az ott tárolt értékek közé vezetnek, a *felébresztett hajnalok* az öregszüle életigenlését tárják elénk,

rávillagítva arra a bölcsességre, amelytől a versben szereplő „hálás tekintettel simogatja” a kicsibéket, s amely mintegy jelzi az alkotónak, hogy a saját idejében is elérkezett egy hasonló pillanathoz. A ciklus határa ezen a legtávolabbi, gyermekkori ponton (fejeződik be) kezdődik el, itt alapozódik meg a közvetített minta általi (ciklusbéli) sorselfogadás.

Visszafelé haladva a költői lét felezőjében mi állhat? Tekinthes-e *rövidzárlatnak* a létezés delelése? A világ intenzív megtapasztalása, birtoklása? Talán igen, amennyiben kiüresedő megszokás-mechanizmusok működnek, miképpen az a harmadik ciklust (2010–2008) nyitó *alvajáróból* kitűnik. Ez a pont a „későbbi” hiány keletkezésének kora. Megszólítások, együttlétek, kapcsolatok, viszonyulások és viszonyok már-már kegyetlen föltárásai, -tárulásai ezek a versek. Benne vagyunk a történetben („miként egymásba fúlnak a gyertyák fényei / magadba nyelsz örökre”) a mulandóság érzésének különösebb terheltsége nélkül, viszont veszteségek formájában. Folyamatosan kicsúszik az ember a másik által felkínált létezésből, mert nem az, aminek hiszik, és

válhat azzá, amivé tenni akarnák. Sem a szerelemben, sem a barátságban. Oly mérhetetlenül esendő ettől, és magányos, üres. Ellenben nem reménytelen: „valami titkos terv szerint” van a mindenség elrendezve, s emiatt lehet – Isten kezét szorongatva – a jövő felé fordulni, bármilyen legyen is az.

Az ezredforduló utáni első nyolc évben (2007–2001) születnek a negyedik ciklus, az újkori mesék versei, melyben elsősorban a korszak újdonsült tüneteire reflektál a szerző. Istentelen világ, hajléktalanlét, jövőtlenség, hiányhoz szo-

Hungarovox, Budapest, 2019

1 Habár a kötetben nem így szerepel, én a dátumozásra is kiterjesztem a visszafelét.

LENGYEL-RHEINFUSS PÉTER ◀

Levelek a magyar hétköznapokról Különben magyar költő vagyok. Radnóti Miklós levelezése I.

Radnóti Miklós életéről, munkásságáról mindent tudunk, amit az iskolai irodalomtanítás során megismerhettünk, de az irodalomtörténet által meghatározott oktatás kevésbé mutatja fel a költő és tragikus sorsa mögött rejlő valódi embert. Ezt a hiányosságot pótolja az utóbbi években megjelent több, a poétával foglalkozó kötet, melyek közül az egyik legszemélyesebb az a levelezés, amely az 1926 és 1944 közötti leveleket gyűjti össze. A Bíró-Balogh Tamás által szerkesztett munka valamennyi eddig ismert levelet tartalmazza, melyet Radnóti írt vagy hozzá írtak – kivéve a feleségével, Gyarmati Fannival történő levélváltást –, és ezek meglehetősen színes képet festenek egy ember életéről, vívódásairól, örömeiről, illetve egyszerű hétköznapjairól. Ilyenformán közel kerül hozzánk, könnyebben megértjük a vele történt eseményeket, hiszen a leveleket akár mi is írhattunk volna (igaz, ma már inkább elektronikus formában), akár velünk is történhetek volna – bármelyikünkhöz hasonlóvá teszi az egyébként kimagasló tehetségű művészt.

Az első néhány év levelei inkább a gondtalan, tökéletesen mindennapi életet élő fiatal embert láttatják, aki gyermekkori barátaival, rokonaival tartja a kapcsolatot, írásaiban vicceket „mesél”, a tanulás nehézségeit ecseteli, melyeket ekkor részben a gyűlölt reichenbergi textilipari főiskolán folytatott, igen kis lelkesedéssel. Ugyanakkor már itt is megjelenik a kimagasló intellektusú „költő-kezdemény”, aki az irodalommal kapcsolatosan elmélkedik, gondolkodik róla, tudatosan készül jövőbeli (remélt) pályájára: „Egy élet élményeit, tapasztalásait regényben írják meg, a verseknek mindig pillanatok a szülőanyjai.” (12. levél)

Közben folyamatosan írja verseit, valamint az 1927–28-ban kibontakozó Fanni-szerelem mel-

lett romantikus viszony alakul ki Reichenbergben Klementine Tschiedellel, akit verseiben csak Tiniként említ, és levelezésük kisebb-nagyobb megszakításokkal a '30-as évek végéig tart.

Hazatérve a szegedi egyetemen kezdi meg tanulmányait, és ott bekerül az irodalmi életbe, mely valódi megtermékenyítő hatással van költészetére. A levelezésből kiderül, milyen pezsgő, sokszínű kulturális-szellemi élet zajlik az egyetemi városban – ahová, saját szavaival, „mint numerus clausus emigráns” kerül (88. levél) –, új ismerősökkel, tanárokkal alakít ki mély, életre szóló barátságokat. A levelekben a teljesség felsorolása nélkül olyan folyóiratokat, antológiákat említ, mint a *Szegedi Kis Kalendárium*, a *Népszava*, a *Válasz*, az aradi *Haladás*, illetve óriási jelentősége lesz élete végéig az itt megalakult Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma nevű diákszervezetnek, ahol említett barátait is megismeri, tanulmányai jelennek meg, és ezt az összetartó közösséget majd csak az 1940-es évek tudja szétverni. De ekkor történik meg második verseskötetének, az *Újmódi pásztorok* énekének elkobzása és bezúzása „közzszeméremértés és vallásgyalázás okából” (32. levél), emiatt pedig csaknem eltanácsolják az egyetemről is. Ez egy olyan megaláztatás számára, mely a későbbiekben egész pályáját meghatározza, és általában a magyar irodalmi közegben szimbolikusan értelmezhető törést okoz: „[...] én a nevem viszonylagos ösmertségét nem a megjelent írásaimnak köszönhetem, hanem az írásaimról szóló kritikáknak.” (112. levél)

Felsőfokú tanulmányai után Budapestre tér vissza, és az országos irodalmi élet ismert alakjává válik. Leveleiben már megjelenik az öntudatos költő alakja is, akinek „nagy fényűzés a »futottak még« sorában szerepelni állandóan” (138. levél), úgy érzi, ezt nem engedheti meg magának. Sokat panaszkodik arról is, hogy nehezen jelennek

kás vágya, elidegenedés, elhidegülés, tehetetlenség, kapcsolatomlás, hitevesztettség – ezek a legfőbb jellemzők. Még a mesefiguráknak is meg kell hasonulniuk, hogy korszerűek lehessenek (újkori mesék). A társadalmi változások következtében „csak a gerinctelenek kasztja / növekszik napról napra”, kérdésessé téve azt: „báránnyaid / maradunk-e Uram vagy birkákká leszünk”. Mammon uralmának látéletét fogalmazza meg a sorok, illetve kritikáját adják ezen időszaknak. Perifériális helyzetbe került alakokká, lecsúszott, szétesett egzisztenciákká válnak a hatalomból nem részesülők. A realitás az, hogy a korábbi álmok gyomorhajosak, beválthatatlanok. Az utolsó versekben a szerelem kopik („ágyunkba temetkezik a kiüresedett tér”; „csak bennem rekedtél kicsit”), érdekmotivált („kiforgatva mindenemből / elraboltál végleg”; „a burjánzó hazugságok közt / homályos maradt a szándék”), és elsuhan („a lépcső alattad örökre elfutott...”). A ciklust záró *csukott szemmel* a szakítás előli menekülést, a szerelem másban keresésének reménytelenségét fogalmazza meg. Vissza lehet-e szállni egy álom által „hozzád”?

Értelemszerűen az ötödik ciklus fogja át a legnagyobb időintervallumot (2000–1984) egy tucatnyi verssel. Ez lenne a költői kamaszkor? Mondhatnánk, az, amit belőle *megőriztem*. Itt a nyitó mű (*valahol örökre*) a kiábrándultság és az ebből fakadó belátás, változtatni akarásé

(„nélküled / – mert veled már nem lehet...”), vagyis fordulópontot, korszakhatárt jelöl. Visszafelé ott áll *Orpheus* az örök szerelmével, melyért a naptalan mélybe alászállt. Beteljesülések, vallomások, vágyak, vágyálmok, csábítás, udvarlás – ifjú szívek állomásai. De Oláh András ennél is mélyebbre hatol a múlt kútjában. Az utolsó három versben kilép a személyes időn túlra, a Biblia üzenete felé. A *jövendölés*-ben egy cigányasszony mond próféciaát „véget nem érő / fájdalomról és csalódásról”, melybe egyedül „Isten Pygmalionja”, Mária hoz némi megváltást, ám ettől függetlenül „az Úr egyszer / végleg elfordítja majd orcáját a földről”. Ezt követően *az utolsó vacsora* személyes (tanítványi) nézőpontból mutatottan tárul elénk. A zárókép címe: *finálé*. Jónás-történet átértelmezve. A cetgyomorba miként kerül az ember, s abból a szerepből, amit várna, „miként lett statisztika / Isten monumentális játékában”, ahol „neki / szöveges szerep már nem jutott”. Vagyis a kötet eleji létállapot innen eredeztethető, s minden mozzanat, amely odáig vezet.

Elértük a múltkút mélyét, talapzatát. Lehatoltunk a keresztény gyökerekig. Jelenből visszafelé értünk közép-kelet-európai létünk fundamentumához Oláh András bravúrosan felépített útján haladva, melynél Isten a kiindulási és a végpont, az α és az ω . A sors így kerek. Így, szomorúsággal.

meg írásai, és a kötetek megjelenése is számtalan nehézségbe ütközik. Mindez nem független attól, hogy a belpolitikai közeget egyre fenyegetőbbnek érzi, ami a következő években csak fokozódik. Egyik levelében barátjának, Erdei Ferencnek gratulál eljegyzése alkalmából, „ezen a fekete március idusán” (195. levél), amikor is a náci Németország bekebelezte Ausztriát, és ezzel Magyarországgal szomszédos hatalommá vált, amelynek árnyéka a magyar politikai életre is rávetült, az ebből fakadó sötét jövőkép pedig folyamatosan aggasztja Radnóti. Ugyanez a nyomasztó hangulat uralja a szegedi Művészeti Kollégium feloztatása körüli levelezést (200-201. levelek), a politikai pártok acsarkodása, a kirekesztés erősödése óhatatlanul éket ver a barátok közé, és nagy nehézségek árán sikerül ideig-óráig egyben tartani a szervezetet: „[...] nagyon ritkának érzem magam körül a levegőt, egyre ritkábbnak...” (322. levél)

Miközben folyamatosan idézhető olyan levél, mely a pörgő irodalmi életéről, a kulturális élet lüktetéséről (sőt, a hazai nyomdászat fellendüléséről, fejlődéséről, pl. gyomai Kner-nyomda) számol be, ellenpólusként állandóan ott van

az a fenyegető érzés, melyet az első zsidótörvény megjelenése (210., 244. levél), az emigrációs lehetőségek keresése (237. levél) jelent. Az 1940-es évben megkezdte első munkaszolgálatát is, ekkor írt leveleiben próbálja megőrizni a józanságát, igyekszik szellemi munkával, versek írásával oldani a feszültségét, így ragaszkodni a hétköznapi rutinjához, de kétségbeesése egyre jobban erőt vesz rajta.

Ebből az állapotból ideiglenesen a Beck Judit festőművésszel folytatott szerelmi viszony emeli ki, egymáshoz írott (nemegyszer pajzán) leveleikből már-már a kamaszok szerelmi lángholása, egymás iránti éretlen, de szenvedélyes lelkesedése olvasható ki. Nem lehetett egyszerű felesége számára elviselni Radnóti költő-énjét, állandó érzelmi hullámzásait, illetve önbecsü-

lése túltengését alkotói válságai vagy épp szárnyalásai közepette, de Fifi hősiiesen kiállt mellette, nem pusztán a munkaszolgálat ideje alatt, de ezekben az időszakokban is. Nagyon furcsa volt olvasni azokat a leveleket, melyekben Beck Judit Fannit említi, aki ekkor már tudott a költő szerelmi „különújáról”, mégis jól elbeszélgetett a villamoson Judittal, ha épp találkoztak.

„A zsidóságom »életproblémám«, mert azzá tették a körülmények, a törvények, a világ. Kényeszerből probléma.” (343. levél) A kötet „programadó” levele, melyet

Radnóti egy tőle épp a belpolitikai nyomás miatt elhidegült barátjának írt, a költő származását, zsidóságát, a maga által megélt magyarságát („Különb magyar költő vagyok”) foglalja össze. Egyszerű szavakkal jelenti ki, hogyan viszonyul mindazokhoz a társadalmi problémákhoz, melyek egyébként pusztán mondvacsinált indokokkal lehetetlenítenek el olyan értelmiségieket, akik értéket képviselnek a magyar irodalomban, míg a véleménye szerint átlagos szerzők politikai okokból előtérbe kerülnek. Ez az élethelyzet vezet el ahhoz, hogy harmadik munkaszolgálatára is be kell vonulnia 1944-

ben, és a levelezés megrendítően hirtelen szakad meg, a behívása után pusztán négy levél maradt fenn a hagyatékban, melyek közül kettő 1945-ös keltezésű – egy barátja írt neki úgy, hogy még nem tudta, Radnóti írásukkor már nem élt.

A kötet bőséges jegyzetanyaggal egészíti ki a leveleket, sőt, egy-egy esetben a jegyzetapparátus hosszabb, mint maga a saját kezű küldemény. Ugyanez az alaposság jellemzi a kötet végén található irodalomjegyzéket, valamint a leveleket írók szerinti és általános névmutatót is. A sajtó alá rendezés alapelveiről írott rövid ismertetőt inkább olvastam volna a kötet legelején, de így a vizsgált levélanyag és vele Radnóti Miklós maga került élő közelségbe, a fókusz az emberre irányult, aki a magyar irodalom magyar költőjeként a magyarságot gazdagította életművével.

Különb magyar költő vagyok – Radnóti Miklós levelezése I. (Sajtó alá rendezte: Biró-Balogh Tamás, Jaffa Kiadó, 2017)

Nagy István: A bamba (1925 körül; papír, pasztell; 700x495 mm)

Az előző számunk tartalmából

Kiss Benedek, Bánkövi Dorottya, Zentai Adél, Bertók László, Nógrádi Gábor, Kiss Judit Ágnes, Szálinger Balázs, Dávid Péter versei

Zalán Tibor, Csabai László, Haász János prózája

Papírhajó rovat (gyermekirodalom)

Nagyéci Kovács József, Melhardt Gergő, Major László, Ványai fehér József tanulmányai

Wehner Tibor képzőművészeti-, Zsigmond Andrea színházi tanulmánya

Kritikák Vámos Miklós, Bene Zoltán, Tóth László és Horváth Benji könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrásy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.